

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANA BİLİM DALI
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI BİLİM DALI

MANAS DESTANI'NDA İKİLEMELER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN

Doç. Dr. Mehmet ÖZEREN

HAZIRLAYAN

Mehmet ÇİFTÇİ

ELAZIĞ-2021

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Manas Destanı'nda İkilemeler****Mehmet ÇİFTÇİ****Fırat Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı****Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı****Elazığ – 2021, Sayfa: XVI+173**

Bu çalışmada, Türk lehçeleri içerisinde Kuzey-Batı (Kıpçak) grubunda yer alan Kırgız Türkçesinin en önemli sözlü kaynağını oluşturan Manas Destanında geçen ikilemeler çeşitli açılardan sınıflandırılmıştır. Çalışmayı yapmaktaki amaç Manas Destanındaki ikilemeleri tespit etmek ve onları ses özellikleri, yapı özellikleri, sözcük türleri, kökenleri ve anlam özellikleri bağlamında incelemektir.

Çalışmanın giriş bölümünde ikileme için araştırmacılarca kullanılan terimler belirtilmiştir. Bu bölümde ayrıca Manas Destanı ve Manas Destanı hakkında yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. İnceleme bölümünde ise ikilemeler, ses özellikleri, yapı özellikleri, sözcük türleri, kökenleri ve anlam özellikleri bakımından incelenmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise ikilemelerle ilgili elde edilen veriler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bunlar içerisinde taranan metinden çıkan ikilemelerin sayısı ve bu sayıların oransal olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Tezin sonunda ise tespit edilen ikilemeler anlamları ile birlikte sözlük halinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Manas Destanı, Kırgız Türkçesi, İkileme, qoş söz

ABSTRACT

Master Thesis

Reduplications In Manas Epic

Mehmet ÇİFTÇİ

Firat University

Social Sciences Institute

Department of Contemporary Turkish Dialects and Literatures

Contemporary Turkish Dialects and Literatures

Elazığ – 2021, Page: XVI+173

Manas Epic is the most important oral source of the Kyrgyz Turkic, which is in the North-West (Kipchak) group of the Turkic dialects. In this study reduplication in the Manas Epic were classified from various perspectives. The purpose of the study is to identify the reduplications in the Epic of Manas and to examine them in the context of sound features, structural features, word class, etymology and meaning features.

In the introduction part of the study, the terms used by the researchers for reduplication were stated. In this section, the Manas Epic and studies about the Manas Epic are included. In the analysis section, reduplications were examined in terms of sound features, structural features, word class, etymology and semantic features. In the conclusion section of the study, information about the data of reduplications is given.

Among these, the number of reduplications from the scanned text and the proportional evaluation of these numbers were made. At the end of the thesis, the identified reduplications are presented as a dictionary with their meanings.

Keywords: Epic of Manas, Kyrgyz Turkic, reduplication, qoş word

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖN SÖZ	XIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	XV
KISALTMALAR	XVI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SES ÖZELLİKLERİNE GÖRE İKİLEMELER.....	8
1.1.Seslerin Yerine Göre İkilemeler	8
1.1.1. Ön seslerine göre ikilemeler	8
1.1.1.1. Birinci kelimesi ünlü ikinci kelimesi ünsüzle başlayan ikilemeler.....	8
1.1.1.2. Birinci kelimesi ünsüz ikinci kelimesi ünlüyle başlayan ikilemeler.....	9
1.1.1.3. İki kelimesi de ünsüzle başlayan ikilemeler	9
1.1.1.4. İki kelimesi de ünlüyle başlayan ikilemeler	10
1.1.2. İç seslerine göre ikilemeler	10
1.1.3. Son seslerine göre ikilemeler	10
1.1.3.1. Birinci kelimesi ünlü ikinci kelimesi ünsüzle biten ikilemeler.....	11
1.1.3.2. Birinci kelimesi ünsüz ikinci kelimesi ünlüyle biten ikilemeler.....	11
1.1.3.3. İki kelimesi de ünsüzle biten ikilemeler	11
1.1.3.4. İki kelimesi de ünlüyle biten ikilemeler	12
1.2. Ses Uyumlarına Göre İkilemeler	12
1.2.1. Kalınlık – İncelik uyumuna göre ikilemeler	12

1.2.1.1. İki kelimesi de uyuma giren ikilemeler	12
1.2.1.1.1.Birlikte uyuma giren ikilemeler	12
1.2.1.1.2.Ayrı ayrı uyuma giren ikilemeler.....	13
1.2.1.2. Birinci kelimesi uyuma girip ikinci kelimesi uyuma girmeyen ikilemeler	13
1.2.1.3. Birinci kelimesi uyuma girmeyip ikinci kelimesi uyuma giren ikilemeler	14
1.2.1.4.Her iki kelimesi de uyuma girmeyen ikilemeler.....	14
1.2.2. Düzlük – Yuvarlaklık uyumuna göre ikilemeler	14
1.2.2.1. İki kelimesi de uyuma giren ikilemeler	15
1.2.2.1.1.Birlikte uyuma giren ikilemeler	15
1.2.2.1.2.Ayrı ayrı uyuma giren ikilemeler.....	15
1.2.2.2. Birinci kelimesi uyuma girip ikinci kelimesi uyuma girmeyen ikilemeler	16
1.2.2.3.Birinci kelimesi uyuma girmeyip ikinci kelimesi uyuma giren ikilemeler	16
1.2.2.4. Her iki kelimesi de uyuma girmeyen ikilemeler.....	17
1.3.Hecelerin Durumuna Göre İkilemeler	17
1.3.1.Birincisi az heceli ikincisi çok heceli kelimelerden oluşan ikilemeler	17
1.3.2.Birincisi çok heceli ikincisi az heceli kelimelerden oluşan ikilemeler	18
1.3.3. Eşit heceli kelimelerden oluşan ikilemeler	18
1.3.3.1. Tek heceli kelimelerden oluşan ikilemeler	18
1.3.3.2. İki heceli kelimelerden oluşan ikilemeler	19
1.3.3.3.Üç heceli kelimelerden oluşan ikilemeler.....	19
1.4.Tekrarlanan Soslere Göre İkilemeler	19
1.5.Ses ve Hece Eklenmesine Göre İkilemeler	20
1.5.1.İkinci kelimenin başına m- sesinin getirilmesiyle oluşan ikilemeler.....	20
1.5.2.+mA, +mO hece eklenmesiyle oluşan ikilemeler.....	20
1.5.3. Farsça “bi+” olumsuzluk ön ekiyle oluşan ikilemeler	21

İKİNCİ BÖLÜM

2. YAPI ÖZELLİKLERİNE GÖRE İKİLEMELER.....	22
2.1. İsim Çekim Ekleriyle Oluşan İkilemeler	22
2.1.1.Çokluk ekiyle oluşan ikilemeler	22
2.1.2. İyelik ekleriyle oluşan ikilemeler	23
2.1.3.Aitlik ekiyle oluşan ikilemeler.....	24
2.1.4. Hâl ekleriyle oluşan ikilemeler	24
2.1.4.1. Yalın hâldeki isimlerle oluşan ikilemeler	24
2.1.4.2. Belirtme hâli ekli isimlerle oluşan ikilemeler.....	25
2.1.4.3. İlgi hâli ekli isimlerle oluşan ikilemeler	26
2.1.4.4. Yönelme hâli ekli isimlerle oluşan ikilemeler	26
2.1.4.5.Bulunma hâli ekli isimlerle oluşan ikilemeler	28
2.1.4.6.Ayrılma hâli ekli isimlerle oluşan ikilemeler	28
2.1.4.7.Eşitlik hâli ekli isimlerle oluşan ikilemeler	29
2.1.4.8.Vasıta hâli ekli isimlerle oluşan ikilemeler.....	30
2.2.Fiil Çekim Ekleriyle Oluşan İkilemeler	30
2.2.1.Bildirme kipleriyle oluşan ikilemeler	30
2.2.1.1.Görülen geçmiş zaman ekli fiillerle oluşan ikilemeler	30
2.2.1.2.Duyulan geçmiş zaman ekli fiillerle oluşan ikilemeler	31
2.2.1.3.Gelecek zaman (-a, -e, -y) ekli fiillerle oluşan ikilemeler	31
2.2.1.4.Geniş zaman (-or, -ör) ekli fiillerle oluşan ikilemeler	31
2.2.2.Tasarlama kipleriyle oluşan ikilemeler.....	31
2.2.2.1.Emir ekli fiillerle oluşan ikilemeler	31
2.2.2.2.Şart ekli fiillerle oluşan ikilemeler.....	31
2.2.3.Fiillerin olumsuz çekimleriyle oluşan ikilemeler	32
2.2.4.Fiil çekimleriyle oluşan ad görevindeki ikilemeler	32

2.3.Yapım Ekleriyle Oluşan İkilemeler.....	32
2.3.1.İsim-Fiil ekleriyle oluşan ikilemeler.....	32
2.3.1.1.-mak, -mek ekiyle oluşan ikilemeler.....	32
2.3.1.2.-mö ekiyle oluşan ikilemeler.....	33
2.3.1.3.-ış, -uş, -öş ekiyle oluşan ikilemeler	33
2.3.1.4.-uu, -üü ekiyle oluşan ikilemeler	33
2.3.2.Sıfat-Fiil ekleriyle oluşan ikilemeler	33
2.3.2.1.-gan, -gen, -gon; -kan, -ken ekiyle oluşan ikilemeler	33
2.3.2.2.-miş ekiyle oluşan ikilemeler.....	34
2.3.3.Zarf-Fiil ekleriyle oluşan ikilemeler	34
2.3.3.1.-(ı, u, ü)p ekiyle oluşan ikilemeler.....	34
2.3.3.2. -a, -e, -ö, -y ekiyle oluşan ikilemeler	34
2.3.4.Diğer yapım ekleriyle oluşan ikilemeler.....	35
2.3.4.1.İsim kök veya gövdelerine gelen yapım ekleriyle oluşan ikilemeler.....	35
2.3.4.1.1.Yansıma köklere gelen yapım ekleriyle oluşan ikilemeler.....	36
2.3.4.2.Fiil kök veya gövdelerine gelen yapım ekleriyle oluşan ikilemeler	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÖZCÜK TÜRLERİNE GÖRE İKİLEMELER.....	39
3.1. Adlarla ve Ad Soylu Kelimelerle Oluşan İkilemeler	39
3.1.1. Adlarla oluşan ikilemeler.....	39
3.1.1.1. Adların karşıladıkları varlıklara göre ikilemeler	39
3.1.1.1.1. Özel adlarla oluşan ikilemeler	39
3.1.1.1.2. Cins adlarla oluşan ikilemeler.....	40
3.1.1.1.3. Somut adlarla oluşan ikilemeler	40
3.1.1.1.4. Soyut adlarla oluşan ikilemeler.....	40
3.1.1.1.5. Tekil adlarla oluşan ikilemeler	41

3.1.1.1.6. Çoğul adlarla oluşan ikilemeler	41
3.1.1.1.7. Topluluk adlarıyla oluşan ikilemeler	41
3.1.1.1.8. Organ adlarıyla oluşan ikilemeler	42
3.1.1.1.9. Hayvan adlarıyla oluşan ikilemeler	42
3.1.1.1.10. Yiyecek adlarıyla oluşan ikilemeler	42
3.1.1.1.11. Zaman adlarıyla oluşan ikilemeler.....	43
3.1.1.1.12. Dinî terimlerle oluşan ikilemeler	43
3.1.1.1.13. Renk adlarıyla oluşan ikilemeler	44
3.1.1.1.14. Madde adlarıyla oluşan ikilemeler.....	44
3.1.1.1.15. Bitki adlarıyla oluşan ikilemeler.....	44
3.1.1.1.16. Coğrafik adlarla oluşan ikilemeler.....	45
3.1.1.1.17. Alet ve Edevat adlarıyla oluşan ikilemeler	45
3.1.1.1.18. Akrabalık adlarıyla oluşan ikilemeler	45
3.1.1.2.Ad Görevinde kullanılmış ikilemeler	46
3.1.2. Sıfatlarla ve Sıfat görevindeki kelimelerle oluşan ikilemeler.....	46
3.1.2.1. Niteleme sıfatlarıyla oluşan ikilemeler	46
3.1.2.2.Belirsizlik sıfatlarıyla oluşan ikilemeler	47
3.1.2.3.Sayı sıfatlarıyla oluşan ikilemeler.....	47
3.1.2.3.1. Asıl sayı sıfatlarıyla oluşan ikilemeler.....	47
3.1.2.3.2.Üleştirme sayı sıfatlarıyla oluşan ikilemeler	48
3.1.2.4. Sıfat tamlamalarıyla oluşan ikilemeler	48
3.1.2.5. Adlaşmış sıfatlarla oluşan ikilemeler.....	48
3.1.3. Zarflarla ve Zarf görevindeki kelimelerle oluşan ikilemeler	49
3.1.3.1. Durum zarflarıyla oluşan ikilemeler	49
3.1.3.2. Zaman zarflarıyla oluşan ikilemeler	49
3.1.3.3. Yer-Yön zarflarıyla oluşan ikilemeler	50

3.1.3.4. Miktar zarflarıyla oluşan ikilemeler	50
3.1.4. Zamirlerle oluşan ikilemeler	50
3.2. Fiillerle Oluşan İkilemeler	51
3.2.1. Fiillerin içeriklerine göre ikilemeler	51
3.2.2. Esas fiillerle oluşmasına ve yardımcı fiillerle kullanılmasına göre ikilemeler ..	53
3.2.2.1. Esas fiillerle oluşan ikilemeler	53
3.2.2.2. Yardımcı fiiller yardımıyla kullanılan ikilemeler	53
3.2.3. Fiillerin çatılarına göre ikilemeler	53
3.2.3.1. Geçişli çatılı fiillerle oluşan ikilemeler	54
3.2.3.2. Geçişsiz çatılı fiillerle oluşan ikilemeler	54
3.2.3.3. Etken çatılı fiillerle oluşan ikilemeler	54
3.3. Ünlem ve yansımalarla oluşan ikilemeler	55
3.3.1. Tam ünlem ve yansımalarla oluşan ikilemeler	55
3.3.2. Muhatap ve kaynaklarına göre ünlem ve yansımalarla oluşan ikilemeler	56

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KÖKENLERİNE GÖRE İKİLEMELER	57
4.1. Türkçe kelimelerle oluşan ikilemeler	57
4.2. Türkçe ve Alıntı kelimelerle oluşan ikilemeler	57
4.2.1. Türkçe – Arapça kelimelerle oluşan ikilemeler	57
4.2.2. Arapça - Türkçe kelimelerle oluşan ikilemeler	58
4.2.3. Türkçe – Farsça kelimelerle oluşan ikilemeler	58
4.2.4. Farsça – Türkçe kelimelerle oluşan ikilemeler	58
4.3. Sadece alıntı kelimelerle oluşan ikilemeler	59
4.3.1. Arapça – Arapça kelimelerle oluşan ikilemeler	59
4.3.2. Arapça – Farsça kelimelerle oluşan ikilemeler	59
4.3.3. Farsça - Arapça kelimelerle oluşan ikilemeler	60

4.3.4. Farsça - Farsça kelimelerle oluşan ikilemeler.....	60

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ANLAM ÖZELLİKLERİNE GÖRE İKİLEMELER..... 61

5.1. Unsurlarının Anlamlarına Göre İkilemeler	61
5.1.1. Eş anlamlı kelimelerle oluşan ikilemeler.....	61
5.1.2. Yakın anlamlı kelimelerle oluşan ikilemeler	62
5.1.3. Zıt anlamlı kelimelerle oluşan ikilemeler	62
5.2. Dil Bilgisel Anlamlarına Göre İkilemeler	63
5.2.1. Abartma anlamındaki ikilemeler	63
5.2.2. Açıklama anlamındaki ikilemeler.....	63
5.2.3. Ayrıntı anlamındaki ikilemeler	64
5.2.4. Azaltma anlamındaki ikilemeler	64
5.2.5. Belirsizlik anlamındaki ikilemeler.....	64
5.2.6. Birliktelik / Beraberlik / bütünlük anlamındaki ikilemeler.....	65
5.2.7. Çoğaltma anlamındaki ikilemeler	65
5.2.8. Çok çeşitlilik anlamındaki ikilemeler	66
5.2.9. Çok renklilik anlamındaki ikilemeler	66
5.2.10. Devamlılık anlamındaki ikilemeler	66
5.2.11. Düzensizlik anlamındaki ikilemeler	66
5.2.12. Eksiklik anlamındaki ikilemeler	67
5.2.13. Gizleme anlamındaki ikilemeler	67
5.2.14. Güçlendirme anlamındaki ikilemeler.....	67
5.2.15. Her yer anlamındaki ikilemeler	68
5.2.16. İsteksizlik anlamındaki ikilemeler	68
5.2.17. Kesinlik anlamındaki ikilemeler	68
5.2.18. Kızgınlık anlamındaki ikilemeler	68

5.2.19. Korku anlamındaki ikilemeler	69
5.2.20. Küçümseme ve yerme anlamındaki ikilemeler.....	69
5.2.21. Sahip olma anlamındaki ikilemeler	69
5.2.22. Samimiyet anlamındaki ikilemeler	70
5.2.23. Sıralama anlamındaki ikilemeler	70
5.2.24. Sonsuzluk anlamındaki ikilemeler.....	70
5.2.25. Şaşırtma anlamındaki ikilemeler.....	70
5.2.26. Telaş ve sabırsızlık anlamındaki ikilemeler.....	71
5.2.27. Tezlik anlamındaki ikilemeler	71
5.2.28. Uyarma anlamındaki ikilemeler.....	71
5.2.29. Üzüntü ve Pişmanlık anlamındaki ikilemeler	72
5.2.30. Yaklaşma anlamındaki ikilemeler	72
5.2.31. Yavaşlık anlamındaki ikilemeler	72
5.2.32. Zorlanma anlamındaki ikilemeler	72
5.3. Semantik – Pragmatik sıralamaya göre ikilemeler	73
5.3.1. Cansız – Canlı önceliğine göre ikilemeler	73
5.3.2. Somut – Soyut önceliğine göre ikilemeler.....	73
5.3.3. Büyük - Küçük önceliğine göre ikilemeler	74
5.3.4. Dişilik - Erillik önceliğine göre ikilemeler	74
5.3.5. Hayvan adlarındaki önceliğe göre ikilemeler	75
5.3.6. Uzak - Yakın önceliğine göre ikilemeler	76
5.3.7. Azlık - Çokluk önceliğine göre ikilemeler	76
5.3.8. Önce – Sonra / ilk aşama - son aşama / ön - arka önceliğine göre ikilemeler ..	77
5.3.9. Aşağı - Yukarı önceliğine göre ikilemeler.....	77
5.3.10. Olumlu – Olumsuz önceliğe göre ikilemeler	78
5.3.11. Değer önceliğine göre ikilemeler.....	78

5.3.12. Genel - Özel önceliğine göre ikilemeler	78

ALTINCI BÖLÜM

6. İKİLEMELERDE YER DEĞİŞTİRME	80
SONUÇ	81
SÖZLÜK.....	90
KAYNAKLAR	169

ÖN SÖZ

Türkçede ikilemeler, tarih boyunca hem sözlü hem de yazılı olarak edebî metinlerde geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur. İkilemeler bir metnin oluşumunda ayrı bir ahenk unsuru olarak anlatıma zenginlik, renk, çeşitlilik, kıvraklık, hareketlilik, güç ve şiirsellik katan söz öbekleridir. Anlatım gücünü arttıran, anlamı pekiştiren, kavramı zenginleştiren ikilemeler, Türkiye Türkçesi dışında diğer Türk lehçelerinde de geniş bir kullanım alanına sahiptir.

İkilemeler, hep kullanılan ancak buna rağmen tamamiyle çözümlenmemiş sorunları olan bir anlatım biçimidir. Bu nedenle de ikileme üzerinde pek çok araştırmacı çalışma yapmıştır ve yapmaya da devam edecektir. Bu çalışmanın amacı, bir eserin bütün örneklerinden hareket ederek, ikilemeler konusunu bütün yönleriyle yeniden değerlendirmektir. Bu amaçla, Manas Destanı'nda geçen ikilemeler, çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Günümüzde pek çok varyantı bulunan Manas Destanı'nın, Sagımbay Orozbek Uulu varyantı temel alınarak her mısrası tek tek taranarak ikilemeler ortaya konulmuştur. Tarama sırasında tespit edilen ikilemelerin her birinin, hangi cilt ve kaçınca sayfada geçtiği ve hangi anlamda kullanıldığı da ortaya konmuştur.

Çalışma giriş, inceleme, sonuç ve sözlük bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, ikileme için kullanılan terimler üzerinde durulmuş ve diğer araştırmacıların tanımlarına değinilmiş, tanımların ortak ve farklı noktaları belirtilmiştir. Bu bölümde çalışmada yapılan tasnifle ilgili bilgi de verilmiştir.

İnceleme kısmı 6 alt bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde; ikilemeler ses özellikleri bakımından incelenmiştir. Bu bölüm, seslerin yerine göre ikilemeler (ön ses, iç ses, son ses), ses uyumlarına göre ikilemeler, hecelerin durumuna göre ikilemeler, tekrarlanan seslere göre ikilemeler, ses ve hece eklenmesine göre ikilemeler olmak üzere 5 alt başlıktan oluşmaktadır.

İkinci bölümde; ikilemeler yapı özellikleri bakımından incelenmiştir. Bu bölüm, isim çekim ekleriyle oluşan ikilemeler, fiil çekim ekleriyle oluşan ikilemeler, yapım ekleriyle oluşan ikilemeler olmak üzere 3 alt başlıktan oluşmaktadır.

Üçüncü bölümde; ikilemeler sözcük türleri bakımından incelenmiş ve bu bölüm, adlarla ve ad soylu kelimelerle oluşan ikilemeler, fiillerle oluşan ikilemeler, ünlem ve yansımalarla oluşan ikilemeler olmak üzere 3 alt başlıktan oluşmaktadır.

Dördüncü bölümde; ikilemeler kökenleri bakımından incelenmiştir. Bu bölüm, Türkçe kelimelerle oluşan ikilemeler, Türkçe ve alıntı kelimelerle oluşan ikilemeler, sadece alıntı kelimelerle oluşan ikilemeler 3 alt başlıktan oluşmaktadır.

Beşinci bölümde; unsurlarının anlamlarına göre ikilemeler, dil bilgisel anlamlarına göre ikilemeler, semantik – pragmatik sıralamaya göre ikilemeler olmak üzere ikilemeler anlam özellikleri bakımından incelenmiştir.

Altıncı bölümde; ögeleri yer değiştiren ikilemeler ele alınmıştır.

Sonuç bölümünde ikilemelerle ilgili elde edilen veriler hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Çalışmanın sonunda tespit edilen ikilemeler sözlük halinde sunulmuştur.

Benden desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve daima yardım eden kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ercan ALKAYA, Doç. Dr. S. Kaan YALÇIN, Doç. Dr. Gülda Çetindağ SÜME ve Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümünün kurulmasını sağlayarak Türk dili araştırmalarında bizlere bu kutlu yolu açan Prof. Dr. Ahmet BURAN hocamıza teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmanın konusunun seçilmesinden neticelenmesine kadar her safhada emeği geçen, fikirleri ve yorumlarıyla çalışmayı zenginleştirmekle birlikte, verilerin doğru değerlendirilmesini sağlayan ve yol gösteren değerli hocam ve Danışmanım Doç. Dr. Mehmet ÖZEREN'e şükran borçluyum.

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Farklı / Aynı kelimelerden oluşan ikilemeler.....	81
Şekil 2. Osman Nedim Tuna'nın tespit ettiği kurallara uyan ikilemeler.....	83
Şekil 3. Heceleri bakımından ikilemeler	84
Şekil 4. Hece sayısı bakımından ikilemeler.....	85
Şekil 5. Ögeleri farklı hece sayısına sahip olan ikilemeler.....	86
Şekil 6. Kalınlık - İncelik uyumu	87
Şekil 7. Düzlük - Yuvarlaklık uyumu.....	88
Şekil 8. Ad / Fiil kök veya gövdelerinden oluşan ikilemeler	89
Şekil 9. Eş, yakın, zıt anlam bakımından ikilemeler	89

KISALTMALAR

Ar.	: Arapça
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Far.	: Farsça
Fr.	: Fransızca
İng.	: İngilizce
MD	: Manas Destanı
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
TS	: Türkçe Sözlük
Yay.	: Yayınevi

GİRİŞ

Türk dili “ikilemeler” açısından oldukça zengin bir dildir. Pek çok dilde olduğu gibi Türkçede de anlamı kuvvetlendirmek, vurgulamak ve güzelleştirmek için aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya eş, yakın ya da zıt anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılmasıyla ikilemeler elde edilir. Temel amaç, anlamı kuvvetlendirmektir.

İkilemeler, tarih boyunca hem sözlü dilde hem de yazı dilinde geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur. Bundan dolayı incelenmemiş alanlar ve çözümlenmemiş problemlerle karşılaşmaktadır. Bu problemlerden biri, terim konusudur. Çünkü ikileme için farklı terimler üretilmiştir. Osmanlıcada “atf-ı tefsiri, terkeb-i ihtimali veya mühmelât”, İngilizcede “reduplication veya reduplication du al”, Fransızcada “hendiadyoin, redouplement” ve Almancada “verdoppelung, zwillingformen, hendiadyoin” gibi terimler kullanılırken Türkçede de “hendiadyoin, tekrar, yinleme, kelime koşması, ikizleme, koşma, koşaç ve ikileme” terimlerine rastlanır.

İkilemeler Türk lehçelerinde; Azerbaycan Türkçesinde “mürekkeb isim” veya “mürekkeb ad”; Türkmen Türkçesinde “goşma aat”; Gagauz Türkçesinde “katlı adlık”; Özbek Türkçesinde “qoşma ót”; Yeni Uygur Türkçesinde “qoşma isim”; Tatar Türkçesinde “quşma isem”; Başkurt Türkçesinde “quşma isem”; Kumuk Türkçesinde “koşma at”; Karaçay-Malkar Türkçesinde “kuralgan at” veya “koş at”; Nogay Türkçesinde “kabatlı at”; Kazak Türkçesinde “kürdeli esim” veya “kurdeli ataw”; Kırgız Türkçesinde “tataal zat atooç”; Altay Türkçesinde “kolbolu adalgış”; Hakas Türkçesinde “hadıl atar”; Tuva Türkçesinde “narın at” veya “narın çüve adı”; Şor Türkçesinde “*kadıl at” veya “*kadıl at sözi” terimleriyle karşılanmaktadır (Naskali, 1997: 25).

İkileme, pek çok araştırmacı tarafından farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Zeynep Korkmaz ikilemeyi, “eş anlamlı, yakın ya da zıt anlamlı adların yan yana gelmesi” şeklinde tanımlamaktadır. Korkmaz’a göre “ikileme” ve “tekrar” terimleri arasında bir fark yoktur (Korkmaz, 2003: 142).

Muharrem Ergin, “ikileme” terimi yerine “tekrar” terimini kullanmayı uygun görmüştür. “Bu kelime gurubunun yapısının temelini kelimelerin arka arkaya tekrarlanması teşkil eder.” diyerek de bu ismi uygun görmesinin sebebini izah eder (Ergin, 1990: 355).

Vecihe Hatipoğlu, ikilemeyi “Anlamı güçlendirmek için, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılması.” (Hatipoğlu, 1971: 9) durumu olarak nitelendirmiştir.

Ağakay, “Türkçedeki olay, çoğu yeni kavram anlatmak veya belli bir kavrama değişik bir renk vermek üzere birbirine koşulan iki kelimedenden tek bir kuruluş, temelli, anlamca bağımsız bir kuruluş türetmek yolunda bir yapı yöntemidir” (Ağakay, 1988:98).

Berker Vardar’ın terimler sözlüğünde ise “Anlama güç katmak amacıyla bir birimi, seslemi yineleme, aralarında benzerlik bulunan birimleri art arda kullanma: ölen ölene, güzel güzel, ev mev, vb.” (Vardar, 1988: 125) şeklinde bir tanımlama yapılmıştır.

Leyla Karahan’a göre ikilemeler, “Anlamı kuvvetlendirir; nesneye ve harekete çokluk, süreklilik ve beraberlik anlamları katar. Mini mini çocuklar (anlamı kuvvetlendirme), Diyar diyar dolaştım. (çokluk), Yaza yaza usandı. (süreklilik)” (Karahan, 1999: 27).

Tahsin Banguoğlu, ikilemeleri “bağlam öbekleri” başlığı altında ele alır. “Bağlamlar, söz içinde aynı işleyişte iki veya daha çok kelimeyi bağlayarak bağlam öbekleri meydana getirirler.” (Banguoğlu, 2000: 510) der. Tahir Nejat Gencan ise aynı ses birliklerinin tekrarına ikilemeler derken, farklı ses birliklerinin tekrarına da ikizlenmeler terimini kullanır (Gencan, 2001: 219). Gencan’a göre ikilemeler, “Anlatıma türlü duygusal ayrıntılar katmak için” bazı zamanlarda kelimelerin yinelenmesiyle oluşur (Gencan, 2001: 217).

Mehmet Ali Ağakay, dillerin genellikle anlatış yollarını artırmak maksadıyla kelimeleri tekrarlayarak yeni yapılar meydana getirdiklerini belirtir. Ancak bu yapıların isimlendirilmeleri konusunda farklı düşünceleri söz konusudur. Ağakay, aynı kelime tekrarları söz konusu olduğunda “ikizleme” terimini öne çıkarır. Bu konuda Gencan’ın tam tersi görüşe sahiptir.

“Dilbilimde bu yönteme genel olarak (redoublement) ikileme denilmekle beraber güzel güzel, baka baka, dara dar, yarı yarıya, birden bire tarzındaki tam kelime tekrarlamaları için ayrıca (réduplication) terimi de kullanılıyor ki dilimizde ikizleme sözüyle karşılanması uygun olur.” (Ağakay, 1953:189).

Farklı kelimelerin tekrarlanması hususunda ise şunları söylemektedir:

“Konumuz olan kuruluşlar ya birbirine hiç benzemeyen ya da öğeleri arasında sadece bir takım ses uygunlukları bulunan kuruluşlardır. Onun için bunlara koşma demeyi, birbirine koşulan kelimelerin her birini de koşuk adıyla anmayı daha yerinde bulduk.” (Ağakay, 1954:98).

İkilemelerde öge sırası konusunda ise, Ağakay’ın görüşü şöyledir: “Koşuklar arasında tabiat ve mantığın anlam bakımından gerekli kıldığı bir sıra varsa buna bağlı kalınır.” Koşuklar, azdan çoğa (beş on), öncekinden sonrakine (bugün yarın), bir işin ilk evresinden son evresine (dur otur), temel kavramdan yardımcı kavrama (afiyet şeker), doğru diziliş gösterir. Yakıştırma durumu söz konusu olduğunda koşuk sona alınır (bakkal çakkal). Olumlu ve olumsuz koşuk karşılaşınca da olumlu koşuk başa geçer (belli belirsiz) (Ağakay, 1954:100). Ağakay, mantığın sıra göstermediği koşuklar olarak da eş anlamlı, yakın anlamlı, karşıt anlamlı, ayrı anlamlı olan veya kendi başına anlamı olmayan koşuklarla yapılan koşmaları sayar. Bu koşmalarda mantık aranmayacağına göre ses düzenine bakmanın doğru olacağını belirtmiştir (Ağakay, 1954:101). Ağakay’a göre, hece sayısı eşit olmayan koşuklardan hecesi az olan başa geçer. Eşit heceliler arasında ünlüyle başlayan koşuk öne geçer. Ağakay’ın diğer bir diziliş ilkesi şudur: “Koşma konusunda eşit heceli kelimelerin baş hece vokalleri arasında bir sıra üstünlüğü göze çarpar; kapalılarla yuvarlaklara göre açık ve düz olan a, sonra e, kapalı yuvarlaklara göre de düzler ve özellikle açık yuvarlak olan o ve ö üstün tutularak başa alınır.” (Ağakay, 1954:102).

İkilemeler hususunda söylenenler, farklı bir takım isimlendirmelere rağmen, birbirinin tekrarı olmaktan ileriye gidememiştir. Hem anlam yönünden hem de fonetik açıdan bir takım açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır ancak bu açıklamalar çoğu yerde yetersiz kalmıştır. İkilemelerdeki fonetik şifre tam anlamıyla çözülememiştir. Bu noktada çok önemli bir araştırması bulunan Osman Nedim Tuna, ikilemelerdeki kelimelerin fonetik yapı özelliklerine göre sıralandıklarını tespit etmiş, ikilemelerde eş sayıda hecelere sahip olan ve farklı ünsüzlerle başlayan kelimelerin diziliş esaslarını herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde izah etmiştir. Tuna’nın fonetik diziliş kuralına dayanan tasnifi bir kenara konulursa, bu çalışmanın yolunda bir takım çalışmalar olmasına rağmen bu derinlikte bir çalışma mevcut değildir.

Tuna, “İkilemelerde ‘mânâ’yı bir kurala esas almanın mümkün olabileceğini sanmıyorum. Çünkü üyeleri mânâlı ikilemeler bulunduğu gibi, mânâsı olmayanlar da vardır.” “Mantıkî sıra, ancak her iki üyesi de mânâlı ikilemelerde söz konusudur.” dedikten sonra mantıkî esasa uyan örneklerin aynı zamanda fonetik özelliklere göre dizilme esaslarına da uyduğunu belirtir (Tuna, 1986:164).

Tuna, “Eğer ikilemelerin üyeleri fonetik esasa dayanarak dizilmişlerse, bu ancak ünlü-ünlü, ünlü-ünsüz, (veya bunun tersi) ünsüz-ünsüz şemalarından birine uyabilir. İkilemelerin yalnız, üyeleri eşit sayıda heceli olanlarını dikkate aldığımız için başka bir ihtimal yoktur.” demektedir (Tuna, 1986:169). Tuna’nın kuralları şu şekildedir:

“Önce üyelerin sonuna bakılır. Biri V biri K ile bitiyorsa, başa bakılır K’lar farklı ise, V ile biten üye sıralamada ilk (balta nacak) durum bu değilse, başa bakılır. Üyelerden biri V, öbürü K ile başlıyorsa, o zaman V ile başlayan üye sıralamada ilk olur. (ana baba) Durum bu değilse, ya her iki üye V ile, veya her iki üye K ile başlıyor demektir. Eğer K-K ise, ilk üyenin hangisi olacağını ünsüz dizisine bakarak tayin ederiz. Ünsüz dizisinde bu kelime başı K’larından hangi üyeninki ilk geliyorsa o üye başta yer alır. (kaba saba) Eğer V-V ise ilk üyenin hangisi olacağını ünlü dizisine bakarak tayin ederiz. Ünlü dizisinde bu kelime başı V’lerinden hangi üyeninki ilk geliyorsa, o üye başta yer alır. (oğul uşak) Eğer her iki üyenin de baş tarafları birbirinin aynı ise, karşılıklı olarak baştan sona doğru, her iki üyenin fonemlerine bakılır. Bu ikisi arasında ilk farkın gösterdiği karşıtlığa bakılır.” (Tuna, 1986:228).

İkileme Konusunda Yapılmış Diğer Bazı Çalışmalar

A.Deniz Abik,(isim₁+II / +IU) (isim₂ II / IU) kuruluşundaki ikilemeleri incelediği çalışmasında, ikilemeyi oluşturan kelimeler arasındaki anlam ilişkisini araştırmış ve zıt anlamlı birliklerin (altlı üstlü, aşağılı yukarılı, dipli doruklu, geceli gündüzlü, girintili çıkıntılı) birliktelik, ikisi bir aradalık, bütünlük anlamını taşıdığı; bazı anlam ilgisi, anlam yakınlığı bulunan ikililerin (babalı kızlı, dağlı bağlı, dallı güllü, etli butlu) de bir aradalık, birliktelik anlamı taşıdığı; fakat eşanlamlı birliklerde (akıllı uslu, dipli köklü, evli barklı, gizli saklı, güçlü kuvvetli, şanlı şöhretli) bu anlamın görülmediği, onlarda hendiadyoin “iki yoluyla bir” ifadesinin sezildiği; aynı değer, iki yoluyla bir, birinci kelimeye sesçe benzer bir ses birliği ile birinci kelimenin tekrarı gibi görünenler durumunda olan birlikler için de geçerli olduğu sonucuna varmıştır (Abik, 1999:6).

Şahbender Çoraklı 2005 yılında yayımlanan “Türkçenin Yaratma Gücü İkilemeler 2” makalesinde Almanca ve Türkçedeki ikilemelerde kalıplaşmayı perçinleyen etmenlere mana yönünden bakmış, değişmez sıraları tespit etmeye çalışmıştır. Türkçe ikilemelerin özelliklerini, önceki olaydan sonraki olaya, dışiden erkeğe ve uzaktan yakına olmak üzere üç ana başlıkta ele almıştır.

Zuhal Kargı Ölmez ise 1997 yılında yayımladığı “Kutadgu Bilig’de İkilemeler (1)” adlı makalesinde eserde geçen ikilemeleri eş, yakın ve zıt anlamlı sözcükler olarak ele almıştır. Çalışmasında ikilemeleri sıralarken alfabetik sırayı izlemiş, eş ve zıt anlamlı tekrarları bir arada almıştır.

İkilemeler üzerine Türkiye’de müstakil olarak son çalışmayı yapan Mehmet Özeren ise oldukça detaylı bir şekilde ele aldığı “Kırgız Türkçesi Ağızlarında İkilemeler” adlı çalışmasında ikilemeleri 1.Ses Özelliklerine Göre İkilemeler, 2.Şekil Özelliklerine Göre İkilemeler, 3.Sözcük Türlerine Göre İkilemeler, 4.Kökenlerine Göre İkilemeler, 5.Anlam Özelliklerine Göre İkilemeler, 6.Tekrarlı ikilemeler, 7.İkilemelerde Yer Değiştirme, 8.Kırgız Türkçesi Ağız Bölgelerine Göre İkilemeler, 9.Tarihi Türk Lehçelerindeki İkilemeler ile Kırgız Türkçesi Ağızlarındaki İkilemelerin Karşılaştırılması, 10.Üçlemeler olmak üzere on başlık altında ele almıştır (Özeren, 2019). Biz de bu çalışmamızda adı geçen eserdeki sınıflandırmadan yararlandık.

Manas Destanı ve Hakkında Yapılmış Bazı Çalışmalar

Manas Destanı, insan hafızasının bir bütün olarak saklayarak günümüze aktardığı en büyük eserlerden birisidir. Kırgız Türkleri, bu eseri kutsal bir emanet sayıp zenginleştirmeyi başarmışlardır.

“Kırgız Türklerine ait olan “Manas destanı” pek çok varyanta sahip, dünyanın en uzun manzum eseridir. Bilim dünyasında üçleme (triloji) denilen “Manas destanı”; Manas, oğlu Semetey ve torunu Seytek dairelerinden oluşmaktadır. Destanın konusunu Kırgızların Kıtay, Mançu, Kalmuk, Moğol vb. gibi düşmanlara karşı mücadelesi teşkil etmektedir. “Manas destanı” Türk boyları destanlarından ve mitolojisinden izler taşımaktadır. Bugün “Manas destanı”, sözlü gelenekte hâlâ canlı olarak icra edilmektedir” (Gülensoy, 2002: 9).

2000 yılında “Manas Destanı”nı Türkiye Türkçesine çeviren Tuncer Gülensoy, Manas Destanı’nın bölümlerini şu şekilde sıralamıştır:

1. Manas'ın doğuşu
2. Alman Bet’in Müslüman olup Er Kökçü’yü terk etmesi ve Manas'a katılması
3. Manas ile Er Kökçü’nün dövüşü; Manas ile Kanıkey’in evlenmesi, ölümü ve yeniden dirilişi
4. Bok Murun
5. Kös Kaman
6. Semetey’in Doğuşu
7. Semetey (Gülensoy, 2000).

Manas Destanı günümüzden 1000 yıl önce söylenmeye başlanmıştır. Abdülkadir İnan’ın 1959 yılında yayımladığı “Manas Destanı Üzerine Notlar” (Belleten) makalesinde belirttiğine göre, destan hakkındaki ilk haber 1849 yılında Fernel adlı Rus memurun bir raporunda söz konusu olmuştur.

Manas’ın büyük bir kısmını W. Radloff 1869 yılında derlemiş ve 1885 yılında “Türk Halk Edebiyatı Örnekleri” adlı külliyatta Almanca tercümesi ile birlikte yayımlamıştır.

Ç. Velihanov, 1804’te “Kökötöy’ün Aşı” bahsini anlatan bir bölüm neşretmiştir.

1911’de ise Alamsı, Budapeşte’de “Keleti Szemle” dergisinde kısa bir Manas versiyonunu neşretmiştir (Naskali, 1995: 278).

Manas metinlerinin sistemli bir şekilde derlenmesine ancak 1920’li yıllarda başlanmıştır. Musayev, derleme dönemini 1920’li yıllarda yapılan derlemeler ve 1930’lu yıllarda yapılan derlemeler olmak üzere iki safhaya ayırmaktadır.

1930-1940’lı yıllarda Kırgız Dili ve Edebiyatı Enstitüsü, halk edebiyatı bilimi esaslarına uygun metotlarla ve sistemli bir şekilde metin derlemeye başlamıştır

(Türkmen, 1995: 3). Rus Bilimler Akademisinin girişimi ile 1952’de Bişkek’te yapılan “Manas Konferansı” Manas araştırmacıları ve Manas malzemesinin yayınlanmasında etkili olmuştur. S.S.C.B. Bilimler Akademisi Başkanlığı’nın kararı ile Kırgızistan Sosyalist Cumhuriyeti’nde Kırgızistan Bilimler Akademisinin Dil ve Edebiyat Enstitüsü’nde özel bir “Manas Çalışmaları Bölümü” kurulmuştur. Doğu Bilimi uzmanı L. Van Almasy, Manas Destanı ile ilgili bir yazma nüsha görür ve bu nüsha hakkında makale yayınlar. Bu makalede 20.000 beyiti Manas’a, 30.000 beyiti de Semetey- Seyrek’e ait olan yazma tanıtılmaktadır. Patev de Courteille’in Radloff’un kitabı ile ilgili bir tahlil ve tanıtması Journal Asiatique (C.X. 1887, 350–362.)’ te yayınlanır (Türkmen, 1995: 3). Son yıllarda İngiliz araştırmacısı Arthur Hatto özellikle Manas üzerindeki çalışmalarıyla tanınmaktadır.

Türkiye’de de Manas destanı ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Fikret Türkmen “Manas Destanı Üzerinde İncelemeler” adlı bir çeviri hazırlamıştır. Tuncer Gülensoy “Manas Destanı”nı Türkiye Türkçesine çevirmiştir (Gülensoy, 2000). Naciye Yıldız’ın “Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller” adlı kitabı da ülkemizdeki önemli çalışmalardan biridir.

İnci Enginün, Saim Sakaoğlu, Cevdet Küçük, Kemal Eraslan, Nuri Yüce, Osman F. Sertkaya, Gülden Sağol, Esra Karabacak, Emine Gürsoy- Naskali, Özlem Deniz, Metin Akar gibi önemli isimler de Manas Destanı üzerine çalışma yapmışlardır.

Bu çalışmada, Manas Destanı’nda geçen ikilemeler, tespit edilmiş ve çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Günümüzde pek çok varyantı bulunan Manas Destanı’nın, Sagımbay Orozbak Uulu varyantı temel alınarak her mısrası tek tek taranarak ikilemeler ortaya konulmuştur. Çalışmada, Naciye Yıldız’ın “Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller” adlı eserinden de faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.SES ÖZELLİKLERİNE GÖRE İKİLEMELER

İkilemeler, belli ses özelliklerine göre bir araya gelen söz öbekleridir. Birinci öge ile ikinci ögenin ön, iç ve son seslerinde belirgin bir düzen bulunmaktadır. Vecihe Hatiboğlu ikilemelerin oluşumunda ses benzerlikleri ile ses güzelliğinin önemli olduğunu, Türk düşüncesinde ikilemelerde kafiye arandığını, anlatımı güçlendirmek için ses yakınlığına dikkat edildiğini belirtmektedir (Hatiboğlu, 1981: 13).

1.1.Seslerin Yerine Göre İkilemeler

1.1.1. Ön seslerine göre ikilemeler

Manas Destanı'nda tespit ettiğimiz 535 eş hece sayısına sahip ikilemeyi önseslerine göre incelediğimizde 275'inin ünsüz+ünsüz 194'ünün ünlü+ünsüz şeklinde başladığı görülmektedir. Kalan ikilemelerin 33'ü ünsüz+ünlü şeklinde başlarken 33'ü de ünlü+ünlü şeklinde başlamaktadır.

1.1.1.1. Birinci kelimesi ünlü ikinci kelimesi ünsüzle başlayan ikilemeler

Osman Nedim Tuna “Çoğunlukla hece sayıları eşit olan bu tür ikilemelerde, ünlü ile başlayan sözcük ikilemelerde ilk sırada yer almaktadır.” demektedir (Tuna, 1986: 163-228). Bu tür ikilemeler Manas Destanı'nda da yaygın olarak görülmektedir. Çalışmada ünsüz+ünlü şeklinde başlayan ikileme sayısı 33 iken, ünlü+ünsüz şeklinde başlayan ikileme sayısının 194 olduğu görülmüştür.

Ünlü+ünsüz şeklinde başlayan ikilemelere örnekler: **abır – dabır** “hızlı hızlı” (MD, C. 2, s. 188); “kendi aralarında” (MD, C. 3, s. 908), **açuu – çüçüü** “acı tatlı” (MD, C.1, s. 664; MD, C. 2, s. 808), **ana – mına** “öyle böyle” (MD, C. 2, s. 946), **ana – mına** kıl- “öyle böyle yap-” (MD, C. 2, s. 1099), **ebey – cebey** çöptör “yeni bitmiş otlar” (MD, C. 3, s. 249), **ebin – çagin** curt küt- “yerli yerinde yurt edin-” (MD, C. 1, s. 852), **eçki – teke** “keçi teke” (MD, C. 2, s. 509, 582), **el – curt** “el yurt” (MD, C. 3, s. 801), **ıpkap – şıpkap** “silip süpürüp” (MD, C. 1, s. 866), **irik – çirik** “kırık çürük” (MD, C. 3, s. 92), **iyri – buyru** “eğri büğrü” (MD, C. 1, s. 819; C. 2, s. 62, 1059), **iyri – muyru** “eğri büğrü”

(MD, C. 3, s. 1017), **ölük – tırık** koşul- “ölü diri karış-” (MD, C. 2, s. 170), **ubay – çubay** basış- “peşpeşe takıl-” (MD, C. 3, s. 529).

1.1.1.2. Birinci kelimesi ünsüz ikinci kelimesi ünlüyle başlayan ikilemeler

Bu tür ikilemelerde birinci sözcüğün ön ses ünlüsü ile ikinci sözcüğün ön ses ünlüsü arasında belli bir kural yoktur. Ünsüz+ünlü şekline başlayan ikilemelere ait 33 örnek tespit edilmiştir. Bunların çoğunlukla her iki unsuru da anlamlı birer sözcükten oluşmaktadır: **kaza – acal** cetip tabıldı “kaza ecel yakaladı” (MD, C. 3, s. 545), **cıyırma – otuzdan** toptoş- “yirmişer otuzar toplan-” (MD, C. 2, s. 335), **beti – oozu** “ağzı yüzü” (MD, C. 2, s. 209), **cabın – abın** sözdör “cabın abın sözler” (MD, C. 1, s. 351), **döndön – oydon** karaş- “tepeden düzden bak-” (MD, C. 3, s. 531), **kaçpay – uçpay** baldardan “ürküp uçmadan çocuklardan” (MD, C. 2, s. 1249), **nasaat – akıl** ayt- “nasihat akıl” (MD, C. 3, s. 1119, 1127), **soorusun – arkasın** “sağrısını arkasını” (MD, C. 3, s. 941), **toguz – onun** birigip “dokuz onunuz birleşip” (MD, C. 2, s. 1069), **tokoy – ormon** “çalılık orman” (MD, C. 1, s. 508), **tokoy – ormon** “çalılık orman” (MD, C. 1, s. 508), **toogo – oygo** tara- “daga ovaya dağıl-” (MD, C. 1, s. 759).

1.1.1.3. İki kelimesi de ünsüzle başlayan ikilemeler

İkilemeleri oluşturan kelimelerin ikisi de ünsüzle başlayabilir. Bu durumda sıralamanın nasıl olacağı konusunda belli bir kural oluşturmak zordur. Osman Nedim Tuna (1982-1983). Çalışmamızda 275 ünsüz+ünsüz şeklinde başlayan ikileme tespit edilmiştir: **bala – çaka** “çoluk çocuk” (MD, C. 1, s. 169, 292; C. 3, s. 277), **calgız – carım** “yalnız yarım” (MD, C. 1, s. 183), **cıyıp – terip** al- “derip toplayıp al-” (MD, C. 1, s. 836), **cok – bar** “yok var” **coktun – bardın** baarı “yokun varın tamamı” (MD, C. 2, s. 848), **dangı – büngü** söz “dangı büngü söz” (MD, C. 3, s. 30), **kaçkan – tozgon** cıyılıp “kaçmış tozmuş toplanmış” (MD, C. 2, s. 323), **kelin – kesek** “gelin melin” (MD, C. 2, s. 1206), **manday – teskey** boluş- “yüz yüze gel-” (MD, C. 2, s. 565), **narut – marut** “harut marut” (MD, C. 2, s. 147), **segiz – toguz** caşı bar “sekiz dokuz yaşı var” (MD, C. 1, s. 300), **şirin – şeker** “şirin şeker” (MD, C. 3, s. 307), **terip – tepçip** al- “derleyip toplayıp al-” (MD, C. 1, s. 778, 858).

1.1.1.4. İki kelimesi de ünlüyle başlayan ikilemeler

Çalışmamızda 33 ünlü+ünlü şeklinde başlayan ikileme tespit edilmiştir. Bunlar ünlü+ünlü şeklinde başlayanlarla(33) beraber çok yaygın değildirler: **acal – ölüm** “ecel ölüm” (MD, C. 2, s. 876, 1195; C. 3, s. 518), **aga – ini** “abi kardeş” (MD, C. 1, s. 87, 214, 754, 909, 998; C. 2, s. 54, 224, 946, 1174, 1178, 1184, 466; C. 3, s. 102, 125, 279), **arbin – uzun** bizdin söz “fazladır, çoktur bizim söz” (MD, C. 3, s. 1134), **eköö – üçöö** “ikisi üçü” (MD, C. 2, s. 1205), **eriş – arkak** “peşpeşe” (MD, C. 3, s. 619), **esen – aman** “sağ salım” (MD, C. 1, s. 659, 667; C. 2, s. 582, 599, 908, 922, 984, 1106; C. 3, s. 269, 406, 412, 551, 1062), **ulup – uşşup** barğanı “bağıra çağıra varmış” (MD, C. 1, s. 970), **arga – amal** eç cektur “çare kuvvet hiç yoktur” (MD, C. 2, s. 906), **astın – üstün** “altı üstü” (MD, C. 3, s. 940), **atış – uruş** “kavga savaş” (MD, C. 2, s. 163), **ayat – adis** “ayet, hadis” (MD, C. 1, s. 1002; C. 2, s. 177, 178, 736, 805, 867, 1091, 1118, 1122, 1150, 1174).

1.1.2. İç seslerine göre ikilemeler

İkilemeleri oluşturan sözcüklerin iç seslerinde belli kurallar dikkati çekmektedir. Bu kurallardan birisi, ilk sıradaki sözcüğün ilk hecesinde geniş, düz “a” sesi varsa, ikinci sözcüğün ilk hecesinde dar, yuvarlak “u” sesinin getirilmesidir (Hatiboğlu, 1981: 14). Çalışmamızda bu ikileme örneklerine de sıkça rastlanmıştır:

adır – çuñkur cerde kan “tepe çukur yer de kan” (MD, C. 3, s. 352), **balca – bulca** “parça parça” (MD, C. 3, s. 190), **baskan – turgan** cerler “gezdiği durduğu yerler” (MD, C. 2, s. 293, 787), **çabal – çubal** “alelacele” (MD, C. 1, s. 536), **cakın – cuuk** “yakın çevre” (MD, C. 2, s. 692), **çakır – çukur** sayış- “çakır çukur mızraklaş-” (MD, C. 1, s. 599), **kakay – doñuz** anda cok “domuz onlarda yok” (MD, C. 2, s. 733), **kañk – kuñk** et- “mang mang et-” (MD, C. 1, s. 476, 478), **şalak – şulak** etiş- “bata çıka yetiş-” (MD, C. 1, s. 265), **şapa – şupa** bat bayla- “el çabukluğuyla tam bağla-” (MD, C. 3, s. 982).

1.1.3. Son seslerine göre ikilemeler

Manas Destanı’nda tespit ettiğimiz 535 eş hece sayısına sahip ikilemeyi son seslerine göre incelediğimizde 346’sının ünsüz+ünsüz, 105’inin ünlü+ünlü şeklinde

bittiği görülmektedir. Kalan ikilemelerin 50'si ünlü+ünsüz şeklinde biterken 34'ü de ünsüz+ünlü şeklinde bitmektedir.

1.1.3.1. Birinci kelimesi ünlü ikinci kelimesi ünsüzle biten ikilemeler

Çalışmada 50 ünlü+ünsüz şeklinde biten ikileme tespit edilmiştir. Bunlar ünsüz+ünlü(34) şeklinde bitenlerden sonraki en az bulunan ikinci gruptur. Bazı örnekler: **arğa – amal** eç cektur “çare kuvvet hiç yoktur” (MD, C. 2, s. 906), **ata – tegin** “soyunu sopunu” (MD, C. 3, s. 296), **bala – katın** “çoluk çocuk” (MD, C. 2, s. 288, 353), **cakşı – caman** bilgiz- “iyiyi kötüyü bildir-” (MD, C. 1, s. 447), **cılga – cıbit** “ırmak dere” (MD, C. 2, s. 84), **doo – dobur** kooga “anlaşmazlık kavga” (MD, C. 2, s. 140), **içke – coon** “ince kalın” (MD, C. 3, s. 1325), **mayda – baçek** “ufak tefek” (MD, C. 2, s. 623), **sandı – tümön** eri bar “çok sayıda yeri var” (MD, C. 1, s. 683), **öydö – tümön** salış- “aşağı yukarı koştur-” (MD, C. 2, s. 126).

1.1.3.2. Birinci kelimesi ünsüz ikinci kelimesi ünlüyle biten ikilemeler

Son seslerine göre ünsüz+ünlü şeklinde dizilen 34 ikileme tespit edilmiştir. Bu tür ikilemeler en az olan gruptur. Örnekler şu şekildedir:

akıl – ayla emine “akıl, çare nedir” (MD, C. 2, s. 832), **caman – cakşı** debesten “iyi kötü demeden” “iyi kötü demeden” (MD, C. 1, s. 823), **cıbit – cılga** “vadi kuytu” (MD, C. 2, s. 578), **doğuz – çoçko** “domuz çoçko” (MD, C. 3, s. 1326), **katın – bala** “çoluk çocuk” (MD, C. 1, s. 532, 610, 773, 860, 916, 923; C. 2, s. 141, 184, 185, 271, 272, 285, 437, 444, 696, 1273; C. 3, s. 273, 365, 423), **kilem – kilçe** saldır- “halı kilim ser-” (MD, C. 3, s. 407), **kurcun – keçe** bayla- “heybe keçe bağla-” (MD, C. 1, s. 90), **makul – cakşı** “makul, iyi” (MD, C. 3, s. 170), **oyun – külkü** salış- “eğlence düzenle-” (MD, C. 1, s. 751), **uruş – kalba** kabatı “dövüş kavga sanatı” (MD, C. 2, s. 213).

1.1.3.3. İki kelimesi de ünsüzle biten ikilemeler

Bu kategoride 346 ikileme bulunmaktadır. Son seslerine göre ikilemelerin büyük çoğunluğu bu yapıdadır. Örnekler: **abır – dabır** “hızlı hızlı” (MD, C. 2, s. 188); “kendi aralarında” (MD, C. 3, s. 908), **acal – ölüm** “ecel ölüm” (MD, C. 2, s. 876, 1195; C. 3, s. 518), **baskan – turgan** cerler “gezdiği durduğu yerler” (MD, C. 2, s. 293, 787), **canıñ – teniñ** kündün “canın bedeninin yandı” (MD, C. 2, s. 497), **ebin – çağın** curt küt- “yerli

yerinde yurt edin-” (MD, C. 1, s. 852), **irık – çirik** “kırık çürük” (MD, C. 3, s. 92), **kelin – kesek** “gelin melin” (MD, C. 2, s. 1206), **manday – teskey** cıgıl- “karşı karşıya düş-” (MD, C. 3, s. 1242), **nökör – cökör** özündö “hizmetçiler önünde” (MD, C. 2, s. 1122), **öz – cat** debey çır sal- “yerli yabancı demeden kavga çıkar-” (MD, C. 2, s. 973).

1.1.3.4. İki kelimesi de ünlüyle biten ikilemeler

Son seslerine göre ünlü+ünlü şeklinde biten ikileme sayısı 105’tir. Bunlar ünsüz+ünsüz şeklinde bitenlerden sonra en fazla bulunan ikileme grubudur. Örnekler: **aga – ini** “abi kardeş” (MD, C. 1, s. 87, 214, 754, 909, 998; C. 2, s. 54, 224, 946, 1174, 1178, 1184, 466; C. 3, s. 102, 125, 279), **börü – tülkü** “kurt tilki” (MD, C. 2, s. 787; C. 3, s. 956), **dangi – büngü** söz “dangi büngü söz” (MD, C. 3, s. 30), **eçki – teke** “keçi teke” (MD, C. 2, s. 509, 582), **eköö – biröö** kalbadı “ikisi biri kalmadı” (MD, C. 2, s. 586), **ıyı – çıyı** köp bol- “gürültüsü çok ol-” (MD, C. 2, s. 451), **iyri – buyru** “eğri büğrü” (MD, C. 1, s. 819; C. 2, s. 62, 1059), **kara – buta** şaarı çok “çalı çırpılı şehri yok” (MD, C. 3, s. 1148), **mömö – çömö** “meyve sebze” (MD, C. 1, s. 84; C. 2, s. 447), **oydu – döndü** bastır- “dağ bayır yürüt-” (MD, C. 2, s. 188).

1.2. Ses Uyumlarına Göre İkilemeler

1.2.1. Kalınlık – İncelik uyumuna göre ikilemeler

Kırgız Türkçesinde kalınlık incelik uyumu Türkiye Türkçesindeki gibi kalın ünlüden sonra kalın, ince ünlüden sonra ince ünlünün gelmesidir. Kırgız Türkçesinde hem kelime içinde, hem eklerde vokaller arasında düzlük-yuvarlaklık bakımından tam bir uyum sağlanmalıdır. Uyum aradığımız 706 ikilemenin 486’sında ögeler birlikte uyuma girerken, 196’sı ayrı ayrı uyuma girmiştir. Yalnızca ilk ögesi uyuma girenlerin sayısı 5, yalnızca ikinci ögesi uyuma girenlerin sayısı 14, her iki ögesi de uyuma girmeyen ikileme sayısı 5’tir.

1.2.1.1. İki kelimesi de uyuma giren ikilemeler

1.2.1.1.1. Birlikte uyuma giren ikilemeler

Kalınlık incelik uyumu aranan ikilemelerde ögeler büyük çoğunlukla birlikte uyuma girmiştir: **abır – şabır** “çarçabuk” (MD, C. 1 s. 871; C. 2, s. 145, 344, 523, 1201,

1209; C. 3, s. 233, 713, 1098, 1201); “nefes nefese” (MD, C. 1, s. 714, 883); “apar topar” (MD, C. 1, s. 493); “hızlıca” (MD, C. 1, s. 250), **adır – çuñkur** cer da kan “tepe çukur, yer de kan” (MD, C. 3, s. 352), **akıl – sabır** “akıl sabır” (MD, C. 2, s. 1197), **belge – bete** “işaret belge” (MD, C. 3, s. 367), **calgız – carım** “yalnız yarım” (MD, C. 1, s. 183), **ebey – cebey** çöptör “yeni bitmiş otlar” (MD, C. 3, s. 249), **eçki – teke** “keçi teke” (MD, C. 2, s. 509, 582), **kakay – doñuz** anda çok “domuz onlarda yok” (MD, C. 2, s. 733), **minden – yüzden** tobuna “yüzden binden hepsine” (MD, C. 2, s. 75), **oyku – kaykı** bastır- “düşünceli şekilde dolan-” (MD, C. 2, s. 1115; 3, C. 3, s. 1252).

1.2.1.1.2. Ayrı ayrı uyuma giren ikilemeler

Kalınlık incelik uyumu aranan ikilemelerde ögeleri birlikte uyuma girenlerin yanında ögeleri ayrı ayrı uyuma girenler de bulunmaktadır: **acal – ölüm** “ecel ölüm” (MD, C. 2, s. 876, 1195; C. 3, s. 518), **aska – möñgü** “kaya, ebedi kar” (MD, C. 3, s. 200), **aştık – tülük** cayla- “yiyeceklerle erzakla uğaş-” (MD, C. 1, s. 365), **egey – şığay** “cesur, yiğit” (MD, C. 1, s. 375, 405, 625, 667; C. 2, s. 979; C. 3, s. 216); “öyle böyle” (MD, C. 3, s. 909), **esep – kısap** “hesap kitap” (MD, C. 1, s. 842, 929), **eser – musar** cara “ufak tefek yara” (MD, C. 3, s. 479), **karşı – terşi** cılañaç “çaprazlama çırlıçıplak” (MD, C. 1, s. 356), **manday – teskey** turuş- “karşı karşıya dur-” (MD, C. 3, s. 743, 994, 1194), **orun – töşök** “yatak döşek” (MD, C. 1, s. 100; C. 2, s. 1202), **ölüp – talıp** cet- “zar zor ulaş-” (MD, C. 2, s. 787).

1.2.1.2. Birinci kelimesi uyuma girip ikinci kelimesi uyuma girmeyen ikilemeler

Kalınlık-incelik uyumu aranan ikilemelerde ögelerinin yalnızca ilki uyuma giren 5 ikileme tespit edilmiştir: **ayat – adis** “ayet, hadis” (MD, C. 1, s. 1002; C. 2, s. 177, 178, 736, 805, 867, 1091, 1118, 1122, 1150, 1174), **baygambarlık – nabiylık** “peygamberlik nebilik” (MD, C. 2, s. 845), **farsı – tacik** tili bar “farsi, tacik dili var” (MD, C. 3, s. 931), **mayda – baçek** “ufak tefek” (MD, C. 2, s. 623), **şam ırığı – köökarı** “mum ışığı gibi bir elmas” (MD, C. 2, s. 299).

1.2.1.3. Birinci kelimesi uyuma girmeyip ikinci kelimesi uyuma giren ikilemeler

Kalınlık-incelik uyumu aranan ikilemelerde ögelerinin yalnızca ikincisi uyuma girenler(14), yalnızca ilki uyuma girenlerden(5) daha fazladır:

aleŋgir – dürböön sal- “yakıp yıkıp dök-” (MD, C. 3, s. 1149), **amiri – buyrugu** “emri buyruğu” (MD, C. 1, s. 456), **antip – mintip** “öyle böyle” (MD, C. 1, s. 150, 194, 376, 911, C. 2, s. 448, 780, 1157; C. 3, s. 847, 950, 1113), “şu bu” (MD, C. 2, s. 730; C. 3, s. 803, 912), **arka beriş – aralaş** “yan yana ve iç içe” (MD, C. 1, s. 1003), **asili – cönün** sura- “neslini soyunu sor-” (MD, C. 1, s. 464), **beçara – karıp** “fakir fukara” (MD, C. 3, s. 609), **biyaban – çöldö** tura- “beyabanda çölde bekle-” (MD, C. 3, s. 363), **cabin – ebin** sözdör “ileri geri sözler” (MD, C. 2, s. 187), **daŋgi – bünğü** söz “daŋgi bünğü söz” (MD, C. 3, s. 30), **ibadatta – taatta** “ibadette taatta” (MD, C. 2, s. 812), **kementayın – tonun** “kementayını gocuğunu” (MD, C. 3, s. 306), **nabiy – baygambar** “nebi peygamber” (MD, C. 2, s. 845).

1.2.1.4. Her iki kelimesi de uyuma girmeyen ikilemeler

Kalınlık-incelik uyumu aranan ikilemelerde ögelerinin her ikisi de uyuma girmeyen 5 ikileme bulunmaktadır:

alek – dalek “ite kalka” **alek – dalek** cügür- “telaşleyle koştur” (MD, C. 2, s. 1089), **arbilt – tarbilt** “arbilt tarbilt” (MD, C. 2, s. 268), **dakip – dakip** selkilde- “kurnazlıkla silkin-” (MD, C. 2, s. 1196), **incuu – mercan** “inci mercan” (MD, C. 2, s. 124), **kün batışka – şimalga** tara- “batıya şimala dağıl-” (MD, C. 2, s. 782).

1.2.2. Düzlük – Yuvarlaklık uyumuna göre ikilemeler

Ahmet Buran, Kırgız Türkçesi için düzlük-yuvarlaklık uyumunu şöyle açıklamaktadır: “Bir kelimenin ilk hecesinde düz bir ünlü varsa sonraki hecelerde yer alan ünlülerin de düz, yuvarlak bir ünlü varsa sonraki hecelerde yer alan ünlülerin de yuvarlak olması kuralıdır, şeklinde tanımlayabiliriz. Bu kuralın en belirgin istisnası, birinci veya sonraki hecelerde bulunan dar-yuvarlak “u” ünlüsünden sonra düz-geniş “a” ünlüsünün gelebilmesidir. Ayrıca az sayıda örnekte, ilk seste ikincil bir uzun o (oo) oluşmuşsa bu

“o” sesinden sonra da “a” ünlüsü gelebilmektedir. (Buran, 2017: 6). Bu açıklamaya göre düzlük-yuvarlaklık uyumu şu şekildedir:

a, e, ı, i = a, e, ı, i; o, ö, u, ü = o, ö, u, ü; u = a; o (oo) = a

Uyum aradığımız 706 ikilemenin 394’ünde ögeler birlikte uyuma girerken, 178’i ayrı ayrı uyuma girmiştir. Yalnızca ilk ögesi uyuma girenlerin sayısı 58, yalnızca ikinci ögesi uyuma girenlerin sayısı 47, her iki ögesi de uyuma girmeyen ikileme sayısı 29’dur.

1.2.2.1. İki kelimesi de uyuma giren ikilemeler

1.2.2.1.1. Birlikte uyuma giren ikilemeler

Düzlük-yuvarlaklık uyumu aranan ikilemelerde ögeler büyük çoğunlukla(394) birlikte uyuma girmiştir:

akılman – ayar katını “akıllı, ayar kadını” (MD, C. 3, s. 872), **alaç – kırgız** eldi “alaç kırgız halkı” (MD, C. 3, s. 135), **başçı – sakçı** “başçı bekçi” (MD, C. 3, s. 508), **başı – beti** carıl- “başı yüzü yarıl-” (MD, C. 2, s. 109), **kobur – kobur** koburla- “fiskos yaparak konuş-” (MD, C. 3, s. 1022), **köçömö – köçö** “sokak sokak” (MD, C. 2, s. 447, 1183), **ormon – tokoy** “orman çalılık” (MD, C. 2, s. 479, 747, 479), **oroñ – boronğ** söz “anlaşılmayan söz” (MD, C. 3, s. 212), **şıpırıp – sıyırıp** al- “süpürüp sıyırıp al-” (MD, C. 1, s. 547), **şirin – şeker** “şirin şeker” (MD, C. 3, s. 307), **taraza – mıyzam** “terazi mizan” (MD, C. 1, s. 677; C. 3, s. 974, 981), **taştan – laaldan** altı “taştan yakuttan altı” (MD, C. 1, s. 310).

1.2.2.1.2. Ayrı ayrı uyuma giren ikilemeler

Düzlük-yuvarlaklık uyumu aranan ikilemelerde ögeleri birlikte uyuma girenlerin yanında ögeleri ayrı ayrı uyuma girenler(178) de bulunmaktadır:

acal – ölüm “ecel ölüm” (MD, C. 2, s. 876, 1195; C. 3, s. 518), **adır – çuñkur** cerde kan “tepe çukur yer de kan” (MD, C. 3, s. 352), **bugu – maralın** “geyigini maralını” (MD, C. 2, s. 1262), **bulgun – kiştin** terisi “kunduz samur derisi” (MD, C. 3, s. 1032), **ölüp – talıp** cet- “zar zor ulaş-” (MD, C. 2, s. 787), **ondon – beşten** “onar beşer” (MD, C. 2, s. 41), **sakal – murut** taraş- “sakal bıyık tara-” (MD, C. 2, s. 423, 703), **sandı – tümön** eri bar “çok sayıda yeri var” (MD, C. 1, s. 683), **segiz – toguz** caşı bar “sekiz

dokuz yaşı var” (MD, C. 1, s. 300), **şaşıp – buşup** at min- “alelacele at bin-” (MD, C. 2, s. 161), **uruş – talaş** “kavga dövüş” (MD, C. 1, s. 720; C. 2, s. 640, 707, 945), **üstü – başın** üpçündö- “üstünü başını bağla-” (MD, C. 3, s. 813).

1.2.2.2. Birinci kelimesi uyuma girip ikinci kelimesi uyuma girmeyen ikilemeler

Düzlük-yuvarlaklık uyumu aranan ikilemelerde ögelerinin yalnızca ilki uyuma giren 58 ikileme tespit edilmiştir:

ala – bula bir kiyiz “alacalı bir keçe halı” (MD, C. 1, s. 476), **ayal – uyal** kılbaştan “kadın kız demeden” (MD, C. 2, s. 33, 84, 138), **balca – bulca** “parça parça” (MD, C. 3, s. 190), **bassa – tursa** tikilip “yürüse dursa dikilip” (MD, C. 2, s. 1101), **buruu – terüü** kara- “dönmeye dermeye bak-” (MD, C. 1, s. 892), **ölüü – tirüü** “ölü diri” (MD, C. 1, s. 820; C. 2, s. 328, 455, 482; C. 3, s. 55), **uluu – kiçüü** “büyük küçük” (MD, C. 1, s. 213, 214, 246, 444, 695, 990; C. 2, s. 192, 294, 520, 729, 884; C. 3, s. 530, 838, 1332), **çaşık – cumşak** “yassı yumuşak” (MD, C. 2, s. 975), **catsa – tursa** “yatsa kalksa” (MD, C. 3, s. 102), **eki – biröö** dağı emes “bir iki dahi değil” (MD, C. 2, s. 755), **eles – bulas** karaan çok “belli belirsiz karaltı yok” (MD, C. 1, s. 968), **kerney – surnay** tarttır- “zurna borazan çaldır-” (MD, C. 1, s. 284, 500; C. 3, s. 753).

1.2.2.3. Birinci kelimesi uyuma girmeyip ikinci kelimesi uyuma giren ikilemeler

Düzlük-yuvarlaklık uyumu aranan ikilemelerde ögelerinin yalnızca ikincisi uyuma giren 47 ikileme tespit edilmiştir:

açuu – çüçüü “acı tatlı” (MD, C.1, s. 664; MD, C. 2, s. 808), **alduu – küçtüü** “güçlü kuvvetli” (MD, C. 2, s. 398), **kaḡgur – küḡgür** “hüngür hüngür” (MD, C. 2, s. 160), **maḡgul – kıtay** “maḡgul kıtay” (MD, C. 2, s. 470, 900), **baygur – uygur** “baygur uygur” (MD, C. 2, s. 647; C. 3, s. 165, 1255), **burkan – şarkan** süylön- “bağırıp çağırıp konuş-” (MD, C. 3, s. 144, 357); “kendi kendine konuş-” (MD, C. 2, s. 566; C. 3, s. 1118), **cuurkan – töşök** barış- “yorgan döşek getir-” (MD, C. 2, s. 1259), **incuu – mercan** “inci mercan” (MD, C. 2, s. 124), **kaḡgur – küḡgür** “hüngür hüngür” (MD, C. 2, s. 160), **musulmandan – kaapırdan** tart- “müslümandan kafirden çek-” (MD, C. 3, s. 754),

oburagi – aybatı “şerefi heybeti” (MD, C. 2, s. 622), **ökümat eesin – ulugun** sözün tında- “hükümet sahiplerinin, büyüklerin sözünü dinle-” (MD, C. 2, s. 25).

1.2.2.4. Her iki kelimesi de uyuma girmeyen ikilemeler

Düzlük-yuvarlaklık uyumu aranan ikilemelerde öğelerinin her ikisi de uyuma girmeyen 29 ikileme bulunmaktadır:

açuu – tattuu tamak “acı tatlı yemek” (MD, C. 3, s. 78), **aşuu – aşuu** bar cer “geçitleri olan yer” (MD, C. 1, s. 763), **altoo – beşöö** cabıl- “beşi altısı aban-” (MD, C. 1, s. 870), **altoo – cetöö** cıyıl- “altısı yedisi toplan-” (MD, C. 2, s. 972), **eköö – biröö** kalbadı “ikisi biri kalmadı” (MD, C. 2, s. 586), **eköö – üçöö** “ikisi üçü” (MD, C. 2, s. 1205), **estüü – baştuu** karısı “akıllı başlı yaşlısı” (MD, C. 2, s. 1183), **katuu – katuu** kıykır- “katı katı bağır-” (MD, C. 2, s. 683), **narut – marut** “narut marut” (MD, C. 2, s. 147).

1.3.Hecelerin Durumuna Göre İkilemeler

İkilemeyi oluşturan sözcüklerin seçiminde bazı kurallar vardır. Bu kurallar, sözcükler arasındaki anlam ve ses özelliklerine bağlıdır. Ünlüyle başlayan ve az heceli olan sözcük ikilemenin birinci bölümünü oluşturur (Çağatay, 1978: 33; Ağakay; 1954:101; Hatiboğlu, 1981: 16). Çalışmamızda az heceli+çok heceli yapısına sahip 204 ikileme tespit edilmiştir. Bunun yanında yukarıdaki kurala uymayan, çok heceli sözcüğün önde olduğu 144 ikileme görülmüştür.

1.3.1.Birincisi az heceli ikincisi çok heceli kelimelerden oluşan ikilemeler

İkilemeleri oluşturan sözcükleri hece sayısı bakımından ele aldığımızda genellikle az heceli sözcüğün başa geldiği görülmektedir. Çağatay da “Hendiadyoin kısımları ister vokalle, ister konsonantla başlasın, az heceli ekseriyetle çok hecelinin önüne gelir.” demektedir (Çağatay, 1978: 33).

al – abal “hâl ahvâl” (MD, C. 1, s. 992; C. 2, s. 176, 217, 565, 673, 757, 803, 911, 1051; C. 3, s. 881), **boy – boydoktun** baarısı “bekarların hepsi” (MD, C. 3, s. 947), **cal – tizginden** karmaş- “yeleden dizginden tut-” (MD, C. 1, s. 592), **dos – tamırın** kır- “eşini dostunu kır-” (MD, C. 3, s. 193), **er – azamat** “er yiğit” (MD, C. 2, s. 696), **kant –**

şekerdey tili bar “şeker gibi dili var” (MD, C. 2, s. 1151), **mar – cılan** “mar yılan” **mar – cılanı** baarı töl “mar yılan hepsi döl” (MD, C. 2, s. 654), **nabiy – baygambar** “nebi peygamber” (MD, C. 2, s. 845), **soo – salamat** “sağ selamet” (MD, C. 1, s. 117, 435, 444, 467, 679; C. 2, s. 882; C. 3, s. 56, 742), **taş – topurak** “taş toprak” (MD, C. 2, s. 151, 1254; C. 3, s. 325).

1.3.2. Birincisi çok heceli ikincisi az heceli kelimelerden oluşan ikilemeler

Türkçe ikileme kuruluşunda az hecelinin başta bulunması çok sık rastlanan bir diziliş ilkesidir. Bu saptama Hatiboğlu (1981: 16), Çağatay (1978: 33) ve Ağakay’ın (1954:101)” ortak görüşüdür. Fakat bunun tersi durumlar da olabilmektedir. Biz de çalışmamızda çok heceli+az heceli yapısında olan 144 ikileme tespit ettik. Örnekler:

acidaar – cılan “ejder, yılan” (MD, C. 2, s. 612; C. 3, s. 1310), **acına – cini** “ecinnisi cini” (MD, C. 1, s. 298), **çaka – çak** “kılıç sesi: zonk zonk” (MD, C. 2, s. 169); “savaş baltası sesi: çaka çak” (MD, C. 3, s. 47), **dünüyö – mal al-** “servet mal al-” (MD, C. 1, s. 906), **kapçığay – biyik too** “geçitli yüce dağ” (MD, C. 1, s. 922), **kelin – kız** “gelin kız” (MD, C. 1, s. 535, 543, 626; C. 2, s. 288; C. 3, s. 337), **möngü – kar** “buzul kar” (MD, C. 1, s. 357), **taraza – mıyzam** “terazi mizan” (MD, C. 1, s. 677; C. 3, s. 974, 981), **tarsa – tars** “tüfek ateş sesi: tarsa tars” (MD, C. 3, s. 874), **urgaaçı – erkek** “dişi erkek” (MD, C. 2, s. 959).

1.3.3. Eşit heceli kelimelerden oluşan ikilemeler

Çalışmamızda 535 eşit heceli ikileme tespit ettik. Bunları birinci bölümde ses özelliklerine göre değerlendirmiştik. Burada da hece sayısına göre sınıflandıracğız.

1.3.3.1. Tek heceli kelimelerden oluşan ikilemeler

Eşit heceli 535 ikileme içinde ögeleri tek heceli olan ikileme sayısı 65’tir. Örnekler:

ay – kün ötör ar kança “ay gün geçer bir nice” (MD, C. 2, s. 1157), **bit – çıt** kılıp böl- “darmadağın eyle-” (MD, C. 2, s. 35), **bok – sak** “çer çöp” (MD, C. 2, s. 305), **kam – küm** bolup tur- “kem küm edip dur-” (MD, C. 2, s. 300), **koş – beş** ayt- “hoş beş et-” (MD, C. 3, s. 60), **kün – tün** kalbay bar- “gece gündüz demeden git-” (MD, C. 1, s. 757),

miñ – miñ bolgon kaapırlar “bin bin olan kafirler” (MD, C. 3, s. 1330), **oy – bay** balam “ay vay balam” (MD, C. 1, s. 200), **öz – cat** debey çıır sal- “yerli yabancı demeden kavga çıkar-” (MD, C. 2, s. 973), **üy – cay** “ev bark” (MD, C. 3, s. 110).

1.3.3.2. İki heceli kelimelerden oluşan ikilemeler

Eşit heceli 535 ikileme içinde büyük çoğunluk ögeleri iki heceli olan ikilemelerdir. Bunların sayısı 460’tır. Örnekler:

açık – carık kup aytat “olanı olduğu gibi söyler” (MD, C. 2, s. 1177), **balan – bastan** “falan filan” (MD, C. 3, s. 713, 727, 982), **calgız – carım** “yalnız yarım” (MD, C. 1, s. 183), **esen – aman** kaytar- “sağ salim dön-” (MD, C. 3, s. 659), **içi – tışı** baarı may “içi dışı hepsi yağ” (MD, C. 3, s. 98), **kara – buta** şaarı çok “çalı çırpılı şehri yok” (MD, C. 3, s. 1148), **kulan – bulan** “eşek ceylan” (MD, C. 3, s. 956), **mınday – mınday** “böyle böyle” (MD, C. 2, s. 588), **öngü – döngü** cügür- “yamru yumru koş-” (MD, C. 3, s. 258), **özön – özön** cılğan “vadi, vadi yatak” (MD, C. 1, s. 720, 940).

1.3.3.3. Üç heceli kelimelerden oluşan ikilemeler

Eşit heceli 535 ikileme içinde en az sayıda olan ögeleri üç heceli olan ikilemelerdir. Bunların sayısı 10’dur. Örnekler:

amiri – buyruğu “emri buyruğu” (MD, C. 1, s. 456), **ayagı – çabalı** “güçsüzü” (MD, C. 3, s. 58), **buurkanıp – buksanıp** “öfkelenip köpürüp” (MD, C. 2, s. 40), **ciyırma – otuzdan** toptoş- “yirmişer otuzar toplan-” (MD, C. 2, s. 335), **ciyırma – otuzun** çıkar- “yirmi otuzunu çıkar-” (MD, C. 1, s. 160), **coldoşum – koşunam** “yoldaşım komşum” (MD, C. 2, s. 827), **ooragı – atagı** “sıradanı şanlısıyla” (MD, C. 1, s. 1001), **orlugun – salmagın** “ağırlığını ölçüsünü” (MD, C. 2, s. 260), **örgütüp – çınçıtıp** “dinlendirip” (MD, C. 1, s. 801), **soorusun – arkasın** “sağrısını arkasını” (MD, C. 3, s. 941), **uulunan – kızınan** “oğullarından kızlarından” (MD, C. 2, s. 400).

1.4. Tekrarlanan Seslere Göre İkilemeler

Belli sesler ya da hecelerin tekrarlandığı ikilemeler de çalışmamızda tespit ettiğimiz diğer ikilemelerdir:

asta – asta “yavaş yavaş” (MD, C. 1, s. 712), **budur – budur** cerler “tepe tepe yerler” (MD, C. 1, s. 188; C. 3, s. 956), **caş – caş** baldar “gencecik çocuklar” (MD, C. 2, s. 86), **kaç – kaç** bol- “kaçacak ol-” (MD, C. 1, s. 571, 837), **katar – katar** “katar katar” (MD, C. 1, s. 163; C. 3, s. 92); “sıra sıra” (MD, C. 2, s. 81, 257, 424, 805, 1092; C. 3, s. 596, 616), **ayal – uyal** kılbastan “kadın kız demeden” (MD, C. 2, s. 33, 84, 138), **kılık – coruk** bil- “ahlak bil-” (MD, C. 1, s. 626), **manday – teskey** boluş- “yüz yüze gel-” (MD, C. 2, s. 565), **ölö – tala** bar- “koşarak var-” (MD, C. 2, s. 739), **şirin – şeker** “şirin şeker” (MD, C. 3, s. 307).

1.5.Ses ve Hece Eklenmesine Göre İkilemeler

Birinci ya da ikinci unsura ses veya hece eklenmesiyle de ikileme kurulabilmektedir.

1.5.1.İkinci kelimenin başına m- sesinin getirilmesiyle oluşan ikilemeler

Osman Nedim Tuna, ikinci kelimenin başına “m-” sesinin getirilmesiyle kurulan ikilemelerin Türkçenin yaratma gücünü gösterdiğini belirterek, bunlara “otomatik tekrarlar” adını vermektedir (Tuna, 1986:13). Çalışmamızda bu tür ikileme örneklerine de çokça rastlanmıştır:

andan – mindan “sağdan soldan, ordan burdan” (MD, C. 1, s. 150; C. 2, s. 1051), **ancı – mancı** “ancı mancı” (MD, C. 2, s. 542, 1087; C. 3, s. 199, 201, 342, 1158, 1207), “ancı muncu” (MD, C. 3, s. 1087), **artık – martık** cer “fazla mazla yer” (MD, C. 2, s. 1044), **az – maz** ele coodur “az maz düşmandır” (MD, C. 1, s. 767), **elik – melik** ataarsın “dağ keçisi falan avlarsın” (MD, C. 1, s. 245), **eser – musar** cara “ufak tefek yara” (MD, C. 3, s. 479)

iyri – muyru “eğri büğrü” (MD, C. 3, s. 1017).

1.5.2.+mA, +mO hece eklenmesiyle oluşan ikilemeler

Birinci unsurun sonuna eklenen +mA, +mO ekleriyle de ikileme oluşturulduğu görülmektedir:

bayma – bay “peş peşe” (MD, C. 2, s. 629), **şayma – şay** “dört dörtlük, tam” (MD, C. 2, s. 198, 629, 800, 901; C. 3, s. 395), **cekeme – ceke** maga gel! “teke tek bana

gel!” (MD, C. 2, s. 112), **kolmo** – **koldon** cetkir- “yüz yüze getir-” (MD, C. 2, s. 738), **köçömö** – **köçö** “sokak sokak” (MD, C. 2, s. 447, 1183), **közmö** – **köz** “göz göze” (MD, C. 2, s. 468, 1239; C. 3, s. 93, 146, 152).

1.5.3. Farsça “bi+” olumsuzluk ön ekiyle oluşan ikilemeler

beçara – **karıp** “fakir fukara” (MD, C. 3, s. 609), **biyaban** – **çöldö** tura- “beyabanda çölde bekle-” (MD, C. 3, s. 363), **çöl** – **biyaban** “çöl beyaban” (MD, C. 1, s. 499, 655; C. 2, s. 783; C. 3, s. 150, 629, 651, 1064).

İKİNCİ BÖLÜM

2. YAPI ÖZELLİKLERİNE GÖRE İKİLEMELER

Bu başlık altında sırasıyla çekim ekleriyle ve yapım ekleriyle oluşan ikilemeler ele alınmıştır. Bu konuda Hatiboğlu'nun görüşü şöyledir: İkilemeler, kurulurken ya ad kök veya gövdelerinden ya da eylem kök veya gövdelerinden kurulur (Hatiboğlu, 1981; 35). Yine Hatiboğlu, “Yalın Durumdaki Adlarla Kurulan İkilemeler” başlığı altında basit sözcüklerden oluşan ikilemelere örnekler vermiştir. Çekim eki almış olan basit sözcüklerden oluşan ikilemeleri ise “Yönelmeli İkileme”, “Çıkmalı İkileme”, “Kalmalı İkileme”, “Yüklemeli İkileme” “İyelikli İkileme”ler olarak ayırmıştır (Hatiboğlu, 1981; 36-39).

İkilemeler ek almadan kurulabildikleri gibi çeşitli isim ve fiil çekim ve yapım eklerini alarak da kurulabilir. İsim çekim ekleriyle kurulan ikilemeler çokluk eki, iyelik ekleri; yönelme, bulunma, ayrılma, belirtme, vasıta ve tamlayan durumu eki gibi ekleri alır. Fiil çekim ekleriyle kurulan ikilemeler ise şahıs, zaman ve kip ekleriyle çekime giren fiillerden oluşur.

2.1. İsim Çekim Ekleriyle Oluşan İkilemeler

Ad kökünden veya gövdesinden kurulan ikilemeler, sözdizimine göre kullanılırken ya yalın durumda bulunurlar ya da ad durum eklerinden birini veya ikisini alırlar (Hatiboğlu 1971: 35). Hem yalın isimlerle hem de ek alan isimlerle ikileme kurulabilmektedir.

2.1.1.Çokluk ekiyle oluşan ikilemeler

Bu ek bazen yalnızca bir unsura eklenirken bazen her iki unsura eklenerek ikileme oluşturulmuştur:

ağ – kaktar tığında- “çukur dereler taş-” (MD, C. 3, s. 723), **sopuları – keçili** “sofuları, rahibi” (MD, C. 1, s. 861), **öz – özdörü** al- “kendi kendine al-” (MD, C. 2, s. 1255), **cılan - kurttar** dağı alal “yılanlar böcekler bile helal” (MD, C. 1, s. 372), **cılan - kurttar** dağı alal “yılanlar böcekler bile helal” (MD, C. 1, s. 372), **kız – kelinder** celikti

“kız gelinler heveslendi” (MD, C. 3, s. 635), **ayal – baldar** “kadınlar çocuklar” (MD, C. 3, s. 122), **asman – cerler** aylandı “gök ve yerler dönmeye başladı” (MD, C. 1, s. 475).

2.1.2. İyelik ekleriyle oluşan ikilemeler

İyelik ekleri de her iki unsura getirilebildiği gibi yalnızca bir unsura getirilerek de ikileme oluşturulabilmektedir:

1. Tekil şahıs iyelik eki alanlar:

ataşkanım – küygönüm “evlendiğim yandığım” (MD, C. 3, s. 378), **boyum – denemden** “boyumdan bedenimden” (MD, C. 3, s. 1321), **enem – atam** “annem babam” (MD, C. 2, s. 908), **arstan – colborsum** “arslanım kaplanım” (MD, C. 2, s. 297), **ata – enemden** çıkamın “anne babamdan ayrıldım” (MD, C. 3, s. 342), **coldoş – corom** baarı öldü “arkadaşlarım dostlarım hepsi öldü” (MD, C. 2, s. 154), **kubat – küçüm** “kuvvetim gücüm” (MD, C. 1, s. 309), **sıyr – uyum** “davarım ineğim” (MD, C. 1, s. 668).

2. Tekil şahıs iyelik eki alanlar:

arbagı – ruhu “ervahın ruhun” (MD, C. 3, s. 489), **ata – ana** “anan baban” (MD, C. 2, s. 176; C. 3, s. 201, 995), **canı – teni** kündün “canın bedenini yandı” (MD, C. 2, s. 497), **carı – önögü** “eşin dayanağın” (MD, C. 2, s. 962), **aş – tamagı** bul bolot “yemeğiniz işte bu olur” (MD, C. 1, s. 505), **ata – urugu** kaysı? “atan kabilen hangisi?” (MD, C. 2, s. 272), **dos – tamırı** kır- “eşini dostunu kır-” (MD, C. 3, s. 193).

3. Tekil şahıs iyelik eki alanlar:

aldı – artı “başı sonu, tamamı” (MD, C. 2, s. 907; C. 3, s. 645, 948, 1285), **amiri – buyruğu** “emri buyruğu” (MD, C. 1, s. 456), **antı – şerti** “antı şartı” (MD, C. 2, s. 989, 1016; C. 3, s. 538, 1117), **başı – közü** böl- “başını gözünü parçala-” (MD, C. 1, s. 443), **içi – tışı** baarı may “içi dışı hepsi yağ” (MD, C. 3, s. 98), **izi – tüsü** kalbadı “izi rengi kalmadı” (MD, C. 2, s. 1257), **kanı – başın** cuudur- “kanını başını yıkat-” (MD, C. 3, s. 227), **kolu – başı** selkilde- “eli ayagı titre-” (MD, C. 3, s. 1091), **kolu – butu** kıyra- “eli ayagı parçalan-” (MD, C. 2, s. 30), **közü – başı** irinde- “gözü başı irinlen-” (MD, C. 1, s. 772; C. 3, s. 204, 315), **oğun – solun** teğ karma- “sağını solunu denk tut-” (MD, C. 3, s. 267), **tegi – tübün** kim bildi “soyunu sopunu kim bildi” (MD, C. 3, s. 1099), **üstü – başın**

üpçündö- “üstünü başını bağla-” (MD, C. 3, s. 813), **üyü – cayı** “evi barkı” (MD, C. 2, s. 330), **üyü – sırtı** baarısı “evi dışarısı hepsi” (MD, C. 3, s. 636);

ak – kızılı bölüngön “akı kırmızısı ayrılan” (MD, C. 1, s. 728), **al – alınça** “hâline göre” (MD, C. 3, s. 485, 1259), **ayak – başı** “başı sonu” (MD, C. 1, s. 393, 581, 896; C. 2, s. 578, 695; C. 3, s. 266, 960), **can – corosu** kırıl- “arkadaşı adamı kırıl-” (MD, C. 1, s. 649), **ene – atası** “anne babası” (MD, C. 2, s. 1259), **sakal – çaçın** culuş- “sakalını saçını yol-” (MD, C. 1, s. 396).

1.Çoğul şahıs iyelik eki alanlar:

kubat – alıbiz “kuvvetimiz gücümüz” (MD, C. 3, s. 402), **altın kupa – döböbüz** “altın kubbe tepemiz” (MD, C. 3, s. 558).

2.Çoğul şahıs iyelik eki alanlar:

ataşar – babaşar “atanız babanız” (MD, C. 3, s. 166), **künöö – soobuğuz** “günahınız sevabınız” (MD, C. 2, s. 93), **öz – özüğör** alıñar “herkes alsın kendine” (MD, C. 1, s. 77).

2.1.3.Aitlik ekiyle oluşan ikilemeler

Aitlik eki kullanılarak oluşturulan ikilemeler tespit ettiğimiz diğer ikileme örnekleridir: **but – koldogu** kündö “el ayaktaki bukağı” (MD, C. 1, s. 327), **alıskı – cuuk** “uzak yakın” (MD, C. 1, s. 568; C. 2, s. 237, 667, 1090; C. 3, s. 748), **can – cakkı** sözdü tıñşa- “yan taraftaki sözü dinle-” (MD, C. 3, s. 337), **içki – tışkı** sır “içteki dıştaki sır” (MD, C. 2, s. 805), **oy – toodogu** ölog “etraftaki ölüler” (MD, C. 1, s. 822).

2.1.4. Hâl ekleriyle oluşan ikilemeler

2.1.4.1. Yalın hâldeki isimlerle oluşan ikilemeler

İkilemeler yalın haldeki isimlerle de kurulabilmektedir. Örnekler:

abır – dabır “hızlı hızlı” (MD, C. 2, s. 188); “kendi aralarında” (MD, C. 3, s. 908), **bala – çaka** “çoluk çocuk” (MD, C. 1, s. 169, 292; C. 3, s. 277), **cesir – cetim** “yetim dul” (MD, C. 1, s. 900), **eçki – teke** “keçi teke” (MD, C. 2, s. 509, 582), **esep – kısap** “hesap kitap” (MD, C. 1, s. 842, 929), **karı – kuru** “yaşlı ihtiyar” (MD, C. 1, s.

155; C. 3, s. 310, 602), **kök – cer** “gök yer” (MD, C. 2, s. 176), **narut – marut** “harut marut” (MD, C. 2, s. 147), **mömö – çömö** “meyve sebze” (MD, C. 1, s. 84; C. 2, s. 447), **orun – töşök** “yatak döşek” (MD, C. 1, s. 100; C. 2, s. 1202).

2.1.4.2. Belirtme hâli ekli isimlerle oluşan ikilemeler

Belirtme hali eki almış isimlerden kurulan ikilemelerin bazısının sadece bir ögesine belirtme hali eki getirilirken bazısının her iki ögesine de bu ek getirilmektedir.

+nı Belirtme Hâli Ekli İsimlerle Oluşan İkilemeler:

ene – atanı köm- “ana babayı göm-” (MD, C. 2, s. 526)

+dı, +di, +du, +dü Belirtme Hâli Ekli İsimlerle Oluşan İkilemeler:

katın – balandı unut- “çoluk çocuğu unut-” (MD, C. 2, s. 475), **can – cagımdı** kara- “etrafıma bakın-” (MD, C. 1, s. 191), **köktü – cerdi** caratkan “göğü yeri yaratan” (MD, C. 1, s. 442), **eldi – curttu** kör- “halkı gör-” (MD, C. 3, s. 668), **col – coldu** kara- “yolu gözetle-” (MD, C. 3, s. 375), **az – köbüdü** bil- “azını çoğunu bil-” (MD, C. 2, s. 599), **ondu – döndü** bastır- “aşağı yukarı koştur-” (MD, C. 3, s. 813), **küzdü – cazdı** “güzü ilkbaharı” (MD, C. 3, s. 446), **mal – mülkümdü** alsa eken “mal mülkümü alsın” (MD, C. 1, s. 135).

+tı, +tu, +tü Belirtme Hâli Ekli İsimlerle Oluşan İkilemeler:

karı – caştı kırdır- “yaşlıyı genci kırdır-” (MD, C. 2, s. 1247), **eldi – curttu** kör- “halkı gör-” (MD, C. 3, s. 668), **köktü – cerdi** caratkan “göğü yeri yaratan” (MD, C. 1, s. 442)

+ı, +u, Belirtme Hâli Ekli İsimlerle Oluşan İkilemeler:

anı – munu “şu bu, onu bunu” (MD, C. 1, s. 511, 571; C. 2, s. 47, 61, 492, 644, 666, 1089, 1250; C. 3, s. 227, 602, 620, 722, 753, 1018, 1299), **ayagı – çabalı** “güçsüzü” (MD, C. 3, s. 58), **dağ – duğu** “gürültüsü” (MD, C. 3, s. 152), **ene – atanı** köm- “ana babayı göm-” (MD, C. 2, s. 526), **kolu – başı** selkilde- “eli ayagı titre-” (MD, C. 3, s. 1091), **kolu – butu** sın- “eli ayagı kırıl-” (MD, C. 1, s. 879; C. 2, s. 31, 122, 390, 512; C. 3, s.48).

+n Belirtme Hâli Ekli İsimlerle Oluşan İkilemeler:

azı – köbün arala- “az çok gezip dolaş-” (MD, C. 2, s. 263), **bala – çakasn** “çoluk çocuğunu” (MD, C. 2, s. 255), **bir – birin** kör- “birbirini gör-” (MD, C. 1, s. 414, 595), **eli – cerin** taşt- “yerini yurdunu terk et-” (MD, C.1, s. 568), **kanı – başın** cuudur- “kanını başını yıkat-” (MD, C. 3, s. 227), **kancar – bıçağın** “hançerini bıçağını” (MD, C. 2, s. 997), **kolu – bütün** kıyra- “elini ayagını parçala-” (MD, C. 2, s. 419), **mal – başın** ürögön “mal mülkünden vazgeç-” (MD, C. 3, s. 1066), **mal – bulun** taşt- “parasını pulunu bırak-” (MD, C. 3, s. 348), **nurku – tegin** bil- “soyunu sopunu bil-” (MD, C. 2, s. 469), **tegi – tübün** kim bildi “soyunu sopunu kim bildi” (MD, C. 3, s. 1099), **üstü – başın** üpçündö- “üstünü başını bağla-” (MD, C. 3, s. 813).

2.1.4.3. İlgi hâli ekli isimlerle oluşan ikilemeler

İlgi hali eki almış isimlerden kurulan ikilemelerin çoğunlukla sadece ikinci ögesine ilgi hali eki getirilirken bazısının her iki ögesine de bu ek getirilmektedir. Örnekler:

asman – cerdin eesi “gök ve yerin sahibi” (MD, C. 1, s. 398, 833; C. 2, s. 94, 176, 452, 892; C. 3, s. 327, 389), **asker – koldun** içinde “askerin ordunun içinde” (MD, C. 2, s. 221), **asman – ceriğ** “asumanın yerin” (MD, C. 2, s. 806), **ene – atanın** dini “anne babanın dini” (MD, C. 2, s. 393), **karı – caştın** baarısı “ihtiyar, gencin tamamı” (MD, C. 1, s. 881; C. 2, s. 534, 1218; C. 3, s. 661, 1060, 1117), **kelin – kızdın** kiygeni “gelinin kızın giydiği” (MD, C. 3, s. 147), **koktu – kırdın** baarı “dağ dere kırın tamamı” (MD, C. 2, s. 516);

coktun – bardın baarı “varın yokun tamamı” (MD, C. 2, s. 848), **eldin – curtun** cüzünö bar- “halkın karşısına çık-” (MD, C. 3, s. 483), **köktün – cerdin** baarı “göğün yerin tamamı” (MD, C. 2, s. 452).

2.1.4.4. Yönelme hâli ekli isimlerle oluşan ikilemeler

Yönelme hali eki almış isimlerden kurulan ikilemelerin bazısının sadece bir ögesine belirtme hali eki getirilirken bazısının her iki ögesine de bu ek getirilmektedir. Örnekler:

Sadece İkinci Unsuru Bulunma Hali Eki Alanlar:

+ga, +ge, +go, +gö Eki ile Oluşanlar:

ayıl – ayılga böl- “köy köy paylaştır-” (MD, C. 3, s. 447), **karıp – kasarga** “garibe fukaraya” (MD, C. 3, s. 126), **kazak – kırgızga** “kazak kırgız halkına” (MD, C. 2, s. 307), **kır – kırğa** kaçıp kal- “yamaç yamaca kaçıp git-” (MD, C. 1, s. 950), **urum – kırımga** “uruma kırıma” (MD, C. 2, s. 318), **siz – bizderge** çoñ mildet “size bize büyük görevdir” (MD, C. 1, s. 1000), **dene – boygo** can tara- “tüm vücuduna can gir-” (MD, C. 1, s. 220), **koldon – kolgo** ciber- “elden ele gönder-” (MD, C. 2, s. 775), **kündön – küngö** çoñoy- “günden güne büyü-” (MD, C. 2, s. 812), **üy – üygö** tarat- “ev eve paylaş-” (MD, C. 1, s. 733).

+ka, +kö Eki ile Oluşanlar:

asman – kökkö kara- “gökyüzüne bak-” (MD, C. 3, s. 921, 1261), **karga – kuşka** cem kıl- “karga kuşlara yem et-” (MD, C. 1, s. 347), **karı – çaşka** karaş- “genç, ihtiyara bak-” (MD, C. 2, s. 955), **kuş – kurtka** amandık ber- “kuşa kurda esenlik ver-” (MD, C. 1, s. 373), **otuz – kırkka** kön- “otuza kırka razı ol-” (MD, C. 3, s. 932), **asman – kökkö** kara- “gökyüzüne bak-” (MD, C. 3, s. 921, 1261), **tuş – tuşka** tara- “her tarafa dağıl-” (MD, C. 1, s. 660; C. 3, s. 386).

+a, +ö Eki ile Oluşanlar:

ene – ataņa aytamın “annene babana söylerim” (MD, C. 1, s. 109), **katın – balaņa** “çoluk çocuğuna” (MD, C. 2, s. 165), **oņu – soluna** “sağına soluna” (MD, C. 3, s. 842), **üstü – üstünö** cıgıl- “üst üste yığıl-” (MD, C. 1, s. 601).

Her İki Unsuru da Yönelme Hali Eki Alanlar:

aşka – toygo cıyıl- “aşa toya toplan-” (MD, C. 1, s. 650), **içke – tışka** baarisın “içeriye dışarıya hepsine” (MD, C. 3, s. 732), **taşka – toogo** urun- “daga taşta çarp-” (MD, C. 1, s. 987)

2.1.4.5.Bulunma hâli ekli isimlerle oluşan ikilemeler

Bulunma hali eki almış isimlerden kurulan ikilemelerin bazısının sadece bir ögesine belirtme hali eki getirilirken bazısının her iki ögesine de bu ek getirilmektedir. Örnekler:

Sadece İkinci Unsuru Bulunma Hali Eki Alanlar:

baş – başında ol maldın “başlarında o hayvanların” (MD, C. 3, s. 485), **cay – kışında** kada- “yaz kış işle-” (MD, C. 3, s. 1309), **iç – tışında** dandayar “içinde dışında hazır” (MD, C. 2, s. 805), **tuş – tuşunda** cay- “etrafında yay-” (MD, C. 1, s. 985), **asman – cerde** ile çok “gök ve yerde hile yok” (MD, C. 1, s. 448), **astı – üstündö** “aşağı ile yukarısında” (MD, C. 3, s. 51), **kün – tündö** kökkö çarşı bölün- “gece gündüz göğe toz savur-” (MD, C. 2, s. 206), **üy – üyündö** çırkır- “evlerinde ağlaş-” (MD, C. 1, s. 718), **kaç – kaçta** kaçıp kal- “dört bir yana kaçıp git-” (MD, C. 2, s. 1050), **koş – koştö** catkan er “koşlarda yatmış erler” (MD, C. 2, s. 164).

Her İki Unsuru da Bulunma Hâli Eki Alanlar:

anda – mında kel- “ara sıra gel-” (MD, C. 1, s. 478), **anda – sanda** “ara sıra, tek tük” (MD, C. 1, s. 91, 480, 554; C. 2, s. 984; C. 3, s. 427, 437, 476, 624, 797, 1013, 1038), **kündö – tündö** tınım çok “gece gündüz rahatım yok” (MD, C. 1, s. 26), **üydö – tışta** cür- “evde dışarıda bulun-” (MD, C. 2, s. 135).

2.1.4.6.Ayrılma hâli ekli isimlerle oluşan ikilemeler

Bulunma hali eki almış isimlerden kurulan ikilemelerin bazısının sadece bir ögesine belirtme hali eki getirilirken bazısının her iki ögesine de bu ek getirilmektedir. Örnekler:

Sadece İkinci Unsuru Ayrılma Hâli Eki Alanlar:

+dan, +den, +don, +dön Eki ile Oluşanlar:

altı – altıdan “altışar altışar” (MD, C. 1, s. 175), **cıyırma – otuzdan** toptoş- “yirmişer otuzar toplan-” (MD, C. 2, s. 335), **ene – atadan** bez- “anne babadan kaç-” (MD, C. 2, s. 931), **eki – ekiden** “ikişer ikişer” (MD, C. 1, s. 588, 654; C. 2, s. 787), **kez – kezden** özü kalıptır “karşı karşıya kendisi kalmış” (MD, C. 3, s. 1263), **col – coldon**

(MD, C. 1, s. 636), **kolmo – koldon** cetkir- “yüz yüze getir-” (MD, C. 2, s. 738), **talaa – tüzdön** darbiş- “bozkırda düzlükte koşuş-” (MD, C. 2, s. 477).

+tan, +ten, +ton, +tön Eki ile Oluşanlar:

el – curtan ayrıl- “elden yurttan ayrıl-” (MD, C. 1, s. 126), **tuş – tuştan** şamal aydadı “dört bir yana rüzgâr dağıttı” (MD, C. 3, s. 1060), **altı – beşten** “altışar beşer” (MD, C. 1, s. 152, 284, 921; C. 2, s. 512; C. 3, s. 358), **koroz – tookton** birdi algan “horoz tavuktan birini almış” (MD, C. 3, s. 307), **eki – üçtön** kayta ırdadı “iki üç tane şarkı tekrar söyledi” (MD, C. 3, s. 313).

+nan, +nen, +nön Eki ile Oluşanlar:

aldı – aldınan koşul- “arka arkaya dizil-” (MD, C. 2, s. 86), **koş – koşunan** çakırdı “her bir koştan çakırdı” (MD, C. 1, s. 785), **mal – başınan** tünül- “mal mülkünden umudunu kes-” (MD, C. 1, s. 587), **bet – betinen** uruş- “yüz yüze gelip savaş-” (MD, C. 2, s. 173), **bir – birinen** kep sura- “birbirinden sor-” (MD, C. 2, s. 488; C. 3, s. 937, 967), **öz – özünön** çoğun- “kendi kendilerinden kork-” (MD, C. 2, s. 739).

Her İki Unsuru da Ayrılma Hâli Eki Alanlar:

andan – mindan “sağdan soldan, ordan burdan” (MD, C. 1, s. 150; C. 2, s. 1051), **ekiden – birden** kiygiz- “ikişer birer giydir-” (MD, C. 3, s. 382), **elden – cerden** toyun- “halktan topraktan geçin-” (MD, C. 2, s. 711), **ondon – ondon** bölün- “onar onar bölün-” (MD, C. 1, s. 244, 489), **minden – cüzdön** toptot- “yüzer biner toplat-” (MD, C. 3, s. 383), **köktön – cerden** izde- “gökte yerde ara-” (MD, C. 2, s. 263), **ondon – beşten** uyuş- “beşer onar birleş-” (MD, C. 1, s. 655), **beşten – törttön** “dörtlü beşli” (MD, C. 2, s. 1166), **baştan – ayak al**- “baştan sona al-” (MD, C. 3, s. 212).

2.1.4.7.Eşitlik hâli ekli isimlerle oluşan ikilemeler

Eşitlik Hâli eki almış isimlerden kurulan ikilemelerin bazısının sadece bir ögesine belirtme hali eki getirilirken bazısının her iki ögesine de bu ek getirilmektedir. Örnekler:

+ça Eki ile Oluşanlar:

al – alınça “hâline göre” (MD, C. 3, s. 485, 1259), **elüü – kırkça** “elli kırk kadar” (MD, C. 1, s. 708), **calça – calça** döbö bar “yele gibi tepe var” (MD, C. 3, s. 624).

+day, +döy, +tay Eki ile Oluşanlar:

anday – minday “şöyle böyle” (MD, C. 1, s. 771; C. 2, s. 300; C. 3, s. 891, 1322), **minday – minday** “böyle böyle” (MD, C. 2, s. 588), **narday – narday** çayan bar “deve gibi çıyan var” (MD, C. 1, s. 1000), **töödöy – töödöy** taygandar “deve kadar büyük tazılar” (MD, C. 1, s. 481), **otuz – kırktay** musulman “otuz kırk kadar müslüman” (MD, C. 1, s. 972).

2.1.4.8.Vasıta hâli ekli isimlerle oluşan ikilemeler

Vasıta Hâli eki +menen kullanılarak kurulan ikilemeler de bulunmaktadır:

at – matı menen bölün- “atıyla birlikte ikiye bölün-” (MD, C. 2, s. 366, 674), **at – tonu menen** cut- “atı eğeri ile yut-” (MD, C. 1, s. 879), **bir – biri menen** ur- “birbirine çarp-” (MD, C. 2, s. 572), **ızı – çuu menen** “gürültü ile” (MD, C. 2, s. 248), **mal – bul menen** alış- “mal mülk ile yenil-” (MD, C. 2, s. 1186).

2.2.Fiil Çekim Ekleriyle Oluşan İkilemeler

2.2.1.Bildirme kipleriyle oluşan ikilemeler

İkilemeleri oluşturan unsurlar, fiillerin çekim eki almış biçimlerinden meydana gelebilmektedir (Hatiboğlu, 1981: 33). Çalışmamızda daha çok görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman eki kullanılarak ikileme kurulduğu görülmüştür.

2.2.1.1.Görülen geçmiş zaman ekli fiillerle oluşan ikilemeler

Görülen geçmiş zaman ekiyle kurulan ikilemelerde çoğunlukla her iki ögeye de ek getirilirken bazen sadece ikinci ögeye ek getirilmektedir:

öldüm – taldım “öldüm, bittim” (MD, C. 2, s. 80, 443, 863), **öldüğ – bolduğ** “öldün oldun” (MD, C. 2, s. 733), **ayttı – koydu** de- “söyledi söylemedi de-” (MD, C. 2, s. 986, 1139), **boldu – bolbodu** “oldu olmadı” (MD, C. 1, s. 351; C. 2, s. 336, 454; C. 3, s. 780), **kirdi – çıktı** esteri “gitti geldi akılları” (MD, C. 3, s. 380);

körüp – bildi babağ “görüp bildi atan” (MD, C. 2, s. 712), **oy – boyloğu** bakır bul “bağırmaya başladı o fakir” (MD, C. 3, s. 1036).

2.2.1.2.Duyulan geçmiş zaman ekli fiillerle oluşan ikilemeler

Duyulan geçmiş zaman ekiyle kurulan ikilemelerde çoğunlukla her iki öğeye de ek getirilmektedir:

alğan – satkan baarısı “almış satmış hepsi” (MD, C. 2, s. 140), **orup – cıyıp** cudayın “biçmiş yığmış tamamını” (MD, C. 2, s. 654), **urup – sogup** kıtay’ı “vurmuş dövmüş kıtay’ı” (MD, C. 3, s. 165).

2.2.1.3.Gelecek zaman (-a, -e, -y) ekli fiillerle oluşan ikilemeler

Çalışmamızda, gelecek zaman ekiyle kurulan 2 ikileme tespit ettik bu ikilemelerde her iki öğeye de ek getirilmiştir:

baykabayt – bilbeyt “anlamaz bilmez” (MD, C. 2, s. 654), **turam – ketem** “duracağım, gideceğim” (MD, C. 2, s. 1096).

2.2.1.4.Geniş zaman (-or, -ör) ekli fiillerle oluşan ikilemeler

Çalışmamızda, geniş zaman ekiyle kurulan 2 ikileme tespit ettik bu ikilemelerde her iki öğeye de ek getirilmiştir:

bolor – bolbos orun “gelişi güzel yer” (MD, C. 2, s. 1077), **ölör – ölbös** can bol- “ölesiye kan kaybet-” (MD, C. 2, s. 231).

2.2.2.Tasarlama kipleriyle oluşan ikilemeler

2.2.2.1.Emir ekli fiillerle oluşan ikilemeler

Çalışmamızda, emir kipiyle kurulan 3 ikileme tespit ettik bu ikilemelerde her iki öğeye de ek getirilmiştir:

uksun – körsün el “duysun görsün halk” (MD, C. 3, s. 86), **cogolbosun – citpesin** “kaybolmasın, yitmesin” (MD, C. 2, s. 499), **içkin – cegin** “ye, iç” (MD, C. 2, s. 871).

2.2.2.2.Şart ekli fiillerle oluşan ikilemeler

Çalışmamızda, şart kipiyle kurulan 3 ikileme tespit ettik bu ikilemelerde her iki öğeye de ek getirilmiştir:

catsa – tursa “yatsa kalksa” (MD, C. 3, s. 102), **körünsö – körünbösö** “gözükse gözükme” (MD, C. 3, s. 1258), **catsam – tursam** “yatsam kalksam” (MD, C. 2, s. 767).

2.2.3.Fiillerin olumsuz çekimleriyle oluşan ikilemeler

Fiillerin olumsuz çekimleriyle oluşan ikilemelerde hem her iki ögesine hem de sadece ikinci ögesine ek getirilen örnekler bulunmaktadır:

çıgar – çıkpas “çıkar çıkmaz” (MD, C. 2, s. 964), **bolor – bolbos** orun “gelişi güzel yer” (MD, C. 2, s. 1077), **ölör – ölbös** can bol- “ölesiye kan kaybet-” (MD, C. 2, s. 231), **körünsö – körünbösö** “gözükse gözükme” (MD, C. 3, s. 1258);

cogolbosun – citpesin “kaybolmasın, yitmesin” (MD, C. 2, s. 499).

2.2.4.Fiil çekimleriyle oluşan ad görevindeki ikilemeler

Çekimli fiillerle kurulan ikilemelerin kalıcı bir ada dönüştüğü örnekler de bulunmaktadır:

barsa – kelbes ciber- “giden gelmeze gönder-” (MD, C. 2, s. 1146), **baykabayt – bilbeyt** “anlamaz bilmez” (MD, C. 2, s. 654), **bolor – bolbos** orun “gelişi güzel yer” (MD, C. 2, s. 1077), **kılık – coruk** bil- “ahlak bil-” (MD, C. 1, s. 626).

2.3.Yapım Ekleriyle Oluşan İkilemeler

2.3.1.İsim-Fiil ekleriyle oluşan ikilemeler

İsim-Fiil ekiyle kurulan ikilemelerde bazen her iki ögeye de ek getirilirken bazen sadece ilk ögeye bu ek getirilmektedir:

2.3.1.1.-mak, -mek ekiyle oluşan ikilemeler

-mAk eki kullanılarak oluşturulan ikileme örnekleri şunlardır:

cemek – içmek “yeme içme” (MD, C. 2, s. 733), **çıçmak – siymek** “sıçmak işemek” (MD, C. 2, s. 824);

adırmak – adır cer bas- “tepe ve sırtları geç-” (MD, C. 2, s. 357); **adırmak – artuu** cer “yüksek, tepeli yer” (MD, C. 2, s. 506).

2.3.1.2.-mö ekiyle oluşan ikilemeler

-mö eki kullanılarak oluşturulan ikilemelerde ek hem her iki unsura hem de sadece bir unsura getirilebilmektedir:

bölmö – bölmö kalaa “bölük bölük şehir” (MD, C. 1, s. 558), **üydön – bölmödön** cıyın- “evden odadan toplan-” (MD, C. 1, s. 340).

2.3.1.3.-ış, -uş, -öş ekiyle oluşan ikilemeler

-İş ekiyle kurulan ikilemelerde çoğunlukla her iki öğeye de ek getirilirken bazen sadece ikinci ögeye ek getirilmektedir:

alış – küröş “dövüş göreş” (MD, C. 3, s. 796), **atış – uruş** “kavga savaş” (MD, C. 2, s. 163), **uruş – talaş** “kavga dövüş” (MD, C. 1, s. 720; C. 2, s. 640, 707, 945), **uruş – kalbadan** ayan- “savaş kavgadan çekin-” (MD, C. 3, s. 1319).

2.3.1.4.-uu, -üü ekiyle oluşan ikilemeler

-uu, -üü ekiyle kurulan ikilemelerde her iki öğeye de bu ek getirilmiştir:

aşuu – aşuu bar cer “geçitleri olan yer” (MD, C. 1, s. 763), **buruu – terüü** kara- “dönmeye dermeye bak-” (MD, C. 1, s. 892), **oyuu – cazuum** “yazdığım çizdiğim” (MD, C. 1, s. 501).

2.3.2.Sıfat-Fiil ekleriyle oluşan ikilemeler

Sıfat-Fiil eklerinden daha çok -GAn, -GOn ekleriyle kurulan ikilemeler tespit edilmiştir. Bunun yanında -mİş ekiyle kurulmuş bir örnek bulunmaktadır:

2.3.2.1.-gan, -gen, -gon; -kan, -ken ekiyle oluşan ikilemeler

-gan, -gen, -gon, gön ekiyle kurulan ikilemelerde ek genellikle her iki öğeye getirilmiştir:

azgan – tozgon barbasaa “azan tozan varmasa” (MD, C. 3, s. 270), **kaçkan – tozgon** cıyılıp “kaçan tozan toplanmış” (MD, C. 2, s. 323), **kalgan – tutkan** kaapırdı “kalan tutan kafiri” (MD, C. 2, s. 170), **baskan – turgan** kıtaylar “yürüyen oturan kıtaylar” (MD, C. 3, s. 1162), **oturğan – turgan** el “oturan kalkan el” (MD, C. 2, s. 1113),

bilgen – bilgen sözdör “bildikleri sözler” (MD, C. 1, s. 997), **kelgen – ketken** kumdan mol “gelen giden kumdan bol” (MD, C. 3, s. 1161), **körgön – bilgen** kepti ayt- “duyup bildiği sözü söyle-” (MD, C. 1, s. 547).

2.3.2.2.-miş ekiyle oluşan ikilemeler

edir – emiş kebi bar “türlü, hikayeli sözü var” (MD, C. 2, s. 1121)

2.3.3.Zarf-Fiil ekleriyle oluşan ikilemeler

Zarf-Fiil eklerinden daha çok -(ı, u, ü)p ve -A, -O, -y ekleriyle ikileme kurulduğu görülmüştür:

2.3.3.1.-(ı, u, ü)p ekiyle oluşan ikilemeler

-(ı, u, ü)p ekiyle kurulan ikilemelerde ek genellikle her iki öğeye de getirilmektedir:

alıp – culup ırgıt- “parçalayıp savur-” (MD, C. 1, s. 115), **añkap – çañkap** “susayıp yorulup” (MD, C. 3, s. 410), **artıp – tartıp** düynönü “çoğaltıp yığıp dünyayı” (MD, C. 3, s. 247), **çaktap – çaktap** bölüş- “hesaplayıp parçala-” (MD, C. 3, s. 537), **kaçıp – köçüp** ne kılam “kaçıp göçüp ne yapacağım” (MD, C. 2, s. 713), **körüp – körüp** kıylası “bakıp görüp birçoğu” (MD, C. 2, s. 317), **küyüp – cayıp** tur- “yanıp dur-” (MD, C. 3, s. 151), **ölüp – talıp** cet- “zar zor ulaş-” (MD, C. 2, s. 787), **sınıp – bülüp** kal- “kırılıp dökülüp kal-” (MD, C. 2, s. 60), **urup – sürüp** kubala- “vurup sürüp kovala-” (MD, C. 2, s. 446).

2.3.3.2. -a, -e, -ö, -y ekiyle oluşan ikilemeler

-a, -e, -ö, -y ekiyle kurulan ikilemelerde de ek genellikle her iki öğeye de getirilmektedir:

kayta – kayta “tekrar tekrar” (MD, C. 2, s. 450, 526, 578, 885, 1236; C. 3, s. 107, 1195), **ölö – tala** bar- “koşarak var-” (MD, C. 2, s. 739), **körö – sala** koy- bakıver-” (MD, C. 1, s. 669), **körö – bile** çeç- “görüp bilip seç-” (MD, C. 2, s. 1165), **uga – körö** oltur- “duyup görüp otur-” (MD, C. 1, s. 285), **aytpay – çappay** öl- “vurmaya kalmadan öl-” (MD, C. 3, s. 1111), **azbay – tozboy** “azmadan tozmadan” (MD, C. 3, s. 423).

2.3.4. Diğer yapım ekleriyle oluşan ikilemeler

2.3.4.1. İsim kök veya gövdelerine gelen yapım ekleriyle oluşan ikilemeler

İsim kök veya gövdelerine gelen yapım ekleriyle oluşan ikilemeler, daha çok +day, +döy; +laş-, +li, +lö, +ta, +tö; du, duu; +lık, +dık ekleriye oluşturulmuştur:

+çek Ekiyle Oluşan İkilemeler:

kız – kelinçek “kız gelincik” (MD, C. 1, s. 400).

+çı, +çu Ekiyle Oluşan İkilemeler:

arızçı – muñçu baarısı “şikayetçi alacakçı herkes” (MD, C. 2, s. 945), **başçı – sakçı** “başçı bekçi” (MD, C. 3, s. 508).

+deş-, +doş, +toş-, +laş- Ekiyle Oluşan İkilemeler:

bay – paylaşıp kalmaktar “korkup ürkererek kalmaklar” (MD, C. 1, s. 915), **kez – kezdeşip** salış- “zaman zaman saldır-” (MD, C. 2, s. 181), **coldoş – coro** “yoldaş, yaren” (MD, C. 1, s. 391, 687, 855, 993; C. 2, s. 1032, 1255; C. 3, s. 370, 459, 508), **kudalaşpay – dostospoy** “dünür dost olmayıp” (MD, C. 3, s. 81).

+day, +dey, +döy, +tay Ekiyle Oluşan İkilemeler:

anday – minday “şöyle böyle” (MD, C. 1, s. 771; C. 2, s. 300; C. 3, s. 891, 1322), **kırk – otuzday** cıyındı “otuzdan kırktan toplandı” (MD, C. 2, s. 1144), **minday – minday** “böyle böyle” (MD, C. 2, s. 588), **narday – narday** çayan bar “deve gibi çıyan var” (MD, C. 1, s. 1000), **bal – şekerdey** sözdön- “bal gibi, şeker gibi tatlı konuş-” (MD, C. 2, s. 930), **elüü – kırktay** kişi “kırk elli kadar kişi” (MD, C. 3, s. 40), **kırk – elüüdöy** cıgaç (MD, C. 1, s. 969), **töödöy – töödöy** taygandar “deve kadar büyük tazılar” (MD, C. 1, s. 481).

+k Ekiyle Oluşan İkilemeler:

uluk – küçük “büyük küçük” (MD, C. 2, s. 1001, 1246; C. 3, s. 626, 731, 761, 1325).

+la-, +lo-, +do-, +ta-, +tö- Ekiyle Oluşan İkilemeler:

bay – baylatıp kalmaktı “vay vay dedirtip kalmak’ı” (MD, C. 1, s. 896), **caylap** – **kıştap** catış- “yaz kış demeden yaşa-” (MD, C. 3, s. 995), **kış – kıştagan** malçı “kış geçiren çoban” (MD, C. 2, s. 1217), **beş – törttöp** “dörder beşer” (MD, C. 2, s. 935), **ondop – soldop** “sağlı sollu” (MD, C. 2, s. 1186), **oy – boylotup** ıylat- “sızlatıp ağlat-” (MD, C. 3, s. 188), **oylop – oylop** köp işti “düşüne düşüne çok işi” (MD, C. 1, s. 405).

+di, +ti, +li; +duu, +düü, +tuu, +tüü, +luu, +lüü Ekiyle Oluşan İkilemeler:

erteli – keçti “erken geç” (MD, C. 1, s. 130), **ataluu – bala** “baba oğul birlikte” (MD, C. 2, s. 936), **ay – çırayluu** car al- “güzel eş al-” (MD, C. 3, s. 386), **tooluu – taştuu** cer “dağlı taşlı yer” (MD, C. 2, s. 350), **alduu – küçtüü** “güçlü kuvvetli” (MD, C. 2, s. 398), **attuu – cöölüü** babala- “atlısı yayası koştur-” (MD, C. 1, s. 114), **türlüü – türlüü** çalğan bar “türlü türlü çalan var” (MD, C. 2, s. 609), **türdüü – türdüü** tolgon can “türlü türlü dolu can” (MD, C. 3, s. 769), **oңdu – soldu** “sağlı sollu” (MD, C. 2, s. 214; C. 3, s. 1299), **estüü – baştuu** karısı “akıllı başlı yaşlısı” (MD, C. 2, s. 1183), **mindı – sanduu** köp adam “sayısı binlerce adam” (MD, C. 2, s. 1255).

+lık, +luk, +lük, +dık, +tık, +tik, Ekiyle Oluşan İkilemeler:

baaşılgım – kandaşım “padişahlığım, hanlığım” (MD, C. 3, s. 341), **oorlugun – salmagın** “ağırlığını ölçüsünü” (MD, C. 2, s. 260), **suluuluğu – sımbatı** “güzelliği heybeti” (MD, C. 2, s. 769), **amandık – sooluk** sura- “hâl hatır sor-” (MD, C. 2, s. 927, 1050), **aştık – tülük** cayla- “yiyeceklerle erzakla uğaş-” (MD, C. 1, s. 365), **kem – kemiktin** baarısı “yok, yoklukluğun tamamı” (MD, C. 2, s. 976).

+sız Ekiyle Oluşan İkilemeler:

esep – sansız “sayısız” (MD, C. 1, s. 632).

2.3.4.1.1.Yansıma köklere gelen yapım ekleriyle oluşan ikilemeler

Hatiboğlu, “Doğanın seslerini taklit eden, yansıtan ve çok defa yalın durumda kullanılan yansımalar ya aynı sözcükten ya da ses ve yapı bakımından birbirini andıran sözcüklerden kurulur” demektedir (Hatiboğlu, 1981; 35). Çalışmamızda da buna dair çokça örnek tespit edilmiştir:

çaka – çak “kılıç sesi: zonk zonk” (MD, C. 2, s. 169); “savaş baltası sesi: çaka çak” (MD, C. 3, s. 47), **çakır – çukur** sayış- “çakır çukur mızraklaş-” (MD, C. 1, s. 599), **çın – çın** ünü çın çığat “çın çın sesi geliyor” (MD, C. 3, s. 797), **dağır – düngür** duu kıl- “patır kütür görültü yap-” (MD, C. 1, s. 502), **dürkün – dürkün** düngür- “gümbür gümbür gümbürde-” (MD, C. 1, s. 802), **kağır – küngür** “mırıltı” (MD, C. 2, s. 160), **karsa – kars** “davul sesi: karsa kars” (MD, C. 3, s. 874), **küpö – küp** “topuz sesi” (MD, C. 2, s. 169), **kürsö – kürsö** ur- “güm güm vur-” (MD, C. 3, s. 899), **şaka – şak** “kılıç sesi: şaka şak” (MD, C. 3, s. 47); “savaş baltası sesi: şaka şak” (MD, C. 2, s. 169, 380), **taka – tak** “mızrak sesi: taka tak” (MD, C. 1, s. 264; C. 2, s. 169, 369, 380; C. 3, s. 47), **tapa – tap** “tüfek sesi: pat pat” (MD, C. 2, s. 169), **tarsa – tars** “tüfek ateş sesi: tarsa tars” (MD, C. 3, s. 874).

2.3.4.2.Fiil kök veya gövdelerine gelen yapım ekleriyle oluşan ikilemeler

Fiil kök veya gövdelerine gelerek yeni anlamlar kazanan türemiş yapıdaki sözcüklerden oluşmuş ikilemelerdir. Bu durumdaki ikilemelerde aynı veya farklı fiiller kullanılabilmektedir (Hatiboğlu, 1981: 44). Manas Destanı’nda tespit edilen bu tür ikilemeler şunlardır:

-ök Ekiyle Oluşan İkilemeler:

bölök – bölök bölün- “bölük bölük ayrıl-” (MD, C. 1, s. 609).

-dır Ekiyle Oluşan İkilemeler:

candırıp – örttöp sal- “ateşe atıp yak-” (MD, C. 3, s. 392).

-ga Ekiyle Oluşan İkilemeler:

kooga – uruş “kavga vuruş” (MD, C. 1, s. 229).

-üü Ekiyle Oluşan İkilemeler:

ölüü – tirüü “ölü diri” (MD, C. 1, s. 820; C. 2, s. 328, 455, 482; C. 3, s. 55).

-gıl, -kıl Ekiyle Oluşan İkilemeler:

kıygıl – kıçkıl ün “acı ağır söz” (MD, C. 2, s. 188, 298), **bıtkıl – bıtkıl** “oyuk oyuk” (MD, C. 3, s. 1010); “ufak ufak” (MD, C. 3, s. 326).

-(ı)k, -uk Ekiyle Oluşan İkilemeler:

açık – carık kup aytat “olanı olduğu gibi söyler” (MD, C. 2, s. 1177), **artık – kem** dep talaş- “fazla az diye çekiş-” (MD, C. 2, s. 1242), **kılık – coruk** bil- “ahlak bil-” (MD, C. 1, s. 626).

-ıl Ekiyle Oluşan İkilemeler:

caşıl – kızıl körün- “yeşil kızıl görün-” (MD, C. 1, s. 324).

-ım, -im, -um, -üm Ekiyle Oluşan İkilemeler:

calgız – carım “yalnız” (MD, C. 1, s. 183), **acal – ölüm** “ecel ölüm” (MD, C. 2, s. 876, 1195; C. 3, s. 518), **kiyim – keçesin** çeç- “giyim keçesini çıkar-” (MD, C. 1, s. 865), **eer – tokum** “eyer takımı” (MD, C. 1, s. 487; C. 2, s. 402; C. 3, s. 615, 726, 940).

-in Ekiyle Oluşan İkilemeler:

kız – kelinçek “kız gelincik” (MD, C. 1, s. 400), **kelin – kesek** “gelin melin” (MD, C. 2, s. 1206).

-kü Ekiyle Oluşan İkilemeler:

oyun – külkü kılış- “oyun eğlenceye dal-” (MD, C. 3, s. 289).

-m Ekiyle Oluşan İkilemeler:

ulam – ulam “arka arkaya” (MD, C. 2, s. 275).

-t Ekiyle Oluşan İkilemeler:

bay – baylatıp kalmaktı “vay vay dedirtip kalmak’ı” (MD, C. 1, s. 896), **küldürttöp – küldürttöp** agıp kal- “gürüldeye gürüldey e ak-” (MD, C. 3, s. 28), **oy – boylotup** ıylat- “sızlatıp ağlat-” (MD, C. 3, s. 188).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÖZCÜK TÜRLERİNE GÖRE İKİLEMELER

Türkçede sekiz sözcük türünün (kelime sınıfının) hemen hepsinden ikileme yapılabilir (Hatiboğlu, 1981: 28). İkilemeler sözcük türü bakımından adlardan, sıfatlardan, eylemlerden, zarflardan, zamirlerden ve ünlemlerden oluşturulur. İkilemeler Türkçenin bütün sözcük türlerinde adların her çeşidinde (isim, sıfat, zamir, zarf, sayı isimleri, fiillede) mevcuttur (Çağatay, 1978: 30). Manas Destanı’da farklı sözcük türlerinden kurulmuş ikilemeler bulunmaktadır.

3.1. Adlarla ve Ad Soylu Kelimelerle Oluşan İkilemeler

Türkçede adların hemen her çeşidinden (özel adlardan ve cins adlarından) ikileme kurulabileceği bilgisi araştırmacıların ortak fikridir (Hatiboğlu, 1981: 28; Alkaya, 2008:40).

3.1.1. Adlarla oluşan ikilemeler

Adlar, bir varlığı bir kavramı karşılayan sözcükler olarak çeşitli yönleriyle ikilemelerde kullanılmıştır.

3.1.1.1. Adların karşıladıkları varlıklara göre ikilemeler

Adlar, karşıladıkları varlıklara göre sınıflandırmaya tabi olmaktadır. Adlardan oluşmuş ikilemeleri de buna şekilde tasnif etmek mümkündür:

3.1.1.1.1. Özel adlarla oluşan ikilemeler

Tek bir kişiyi, belli bir varlığı veya topluluğu gösteren özel adlarla kurulmuş örnekler şunlardır:

alaç – kırgız eldi “alaş kırgız halkı” (MD, C. 3, s. 135), **cacuc – macuc** “yecüc mecüc” (MD, C. 2, s. 222, 904; C. 3, s. 574, 664), **farsı – tacık** tili bar “farsi, tacık dili var” (MD, C. 3, s. 931), **narut – marut** “narut marut” (MD, C. 2, s. 147).

3.1.1.1.2. Cins adlarla oluşan ikilemeler

Cins adı veya tür adı, aynı türden olan varlıklara, soyut kavramlara verilen genel bir ifadedir (Korkmaz, 2010: 217). Manas Destanı'nda geçen ikilemelerin de somut, soyut, tekil, çoğul ve topluluk adlarını içeren cins adlardan oluştuğu görülmektedir.

3.1.1.1.3. Somut adlarla oluşan ikilemeler

Somut ad, karşıladıkları nesnelerin duyular yoluyla algılandığı ve maddi varlıklara ad olduğu kelime türüdür (Korkmaz, 2010: 217). Tespit ettiğimiz ikilemelerde somut adlarla oluşmuş bazı örnekler şunlardır:

acıdaar – cılan “ejder, yılan” (MD, C. 2, s. 612; C. 3, s. 1310), **arpa – buuday** “arpa buğday” (MD, C. 2, s. 441, 447), **bal – şeker** “bal, şeker” (MD, C. 2, s. 1194), **caa – saadağı** “yay sadağı” (MD, C. 1, s. 803), **deniz – kölü** bar “denizi gölü var” (MD, C. 1, s. 659, 794), **kaş – kabakta** ölüm “kaşla göz arasında ölüm” (MD, C. 3, s. 239), **korgon – çaldıbar** “korgon ören” (MD, C. 1, s. 546), **murdu – başı** bık et- “bıyığı başı kımıl-da-” (MD, C. 2, s. 1117), **ormon – tokoy** “orman çalılık” (MD, C. 2, s. 479, 747, 479), **sakal – çaçın** culuş- “saçını başını yol-” (MD, C. 1, s. 396), **taş – topurak** “taş toprak” (MD, C. 2, s. 151, 1254; C. 3, s. 325), **üyü – cayı** “evi barkı” (MD, C. 2, s. 330).

3.1.1.1.4. Soyut adlarla oluşan ikilemeler

Duyularımızla algılayamadığımız isimlerden oluşan ikileme örnekleri somut adlarla oluşanlara göre azdır. Bazı örnekler şunlardır:

akıl – sabır “akıl sabır” (MD, C. 2, s. 1197), **bak – döölöt** konu başına “talih kuşu konu başına” (MD, C. 3, s. 562), **caman – cakşı** “iyi kötü” (MD, C. 2, s. 64, 392; C. 3, s. 692), **esendik – sooluk** “esenlik sağlık” (MD, C. 1, s. 955, C. 2, s. 927), **kayrat – küçtü** kim berdi “gayret gücü kim verdi” (MD, C. 3, s. 764), **künöö – soobuğuz** “günahınız sevabınız” (MD, C. 2, s. 93), **oy – akılga** tolboybu “akıl fikir dolmaz mı” (MD, C. 3, s. 1146), **ötürük – çının** kim bilet “doğruyu yalanını kim bilir” (MD, C. 3, s. 447), **sanaa – pikiri** “aklı fikri” (MD, C. 2, s. 1260), **tögün – çının** kim bilet “doğrusunu yalanını kim bilir” (MD, C. 1, s. 456).

3.1.1.1.5. Tekil adlarla oluşan ikilemeler

Tekil ad, karşıladığı varlığın sayıca tek olduğunu bildirir. Her dilin söz varlığında tekil ad kullanımı çoğul ad kullanımından daha fazladır (Özeren, 2019: 87). Manas Destanı'nda da tekil adlarla kurulmuş ikileme örnekleri çoğul adlarla kurulmuş olanlardan daha fazladır. Bazı örnekler şunlardır:

baatır – balban “bahadır pehlivan” (MD, C. 1, s. 392), **cal – tizginden** karmaş-
“yeleden dizginden tut-” (MD, C. 1, s. 592), **dos – tamırıñ** kır- “eşini dostunu kır-” (MD,
C. 3, s. 193), **karıp – miskin** “garip fakir” (MD, C. 1, s. 836; C. 2, s. 923; C. 3, s. 612,
831). **kerney – surnay** tarttır- “zurna borazan çaldır-” (MD, C. 1, s. 284, 500; C. 3, s.
753), **korgon – çaldıbar** “korgon ören” (MD, C. 1, s. 546), **mar – cılan** “mar yılan” **mar**
– **cılanı** baarı töl “mar yılan hepsi döl” (MD, C. 2, s. 654), **orun – töşök** “yatak döşek”
(MD, C. 1, s. 100; C. 2, s. 1202), **önör – ilimdi** “hüneri, ilmi” (MD, C. 3, s. 50), **sıyr –**
uyu bar “sığırı ineği var” (MD, C. 2, s. 1262; C. 3, s. 243).

3.1.1.1.6. Çoğul adlarla oluşan ikilemeler

Çoğul ad, karşıladığı varlığın sayıca birden fazla olduğunu bildirir. Kırgız Türkçesinde tekil adlara +DAr, +DOOr, +lAr, +lOr ekleri getirilerek çoğul ad yapılmaktadır. Manas Destanı'nda çoğul adlarla kurulmuş ikileme örnekleri şunlardır:

añ – kaktular tıgında- “çukurlar dereler taş-” (MD, C. 3, s. 723), **ayal – baldar**
“kadınlar çocuk lar” (MD, C. 3, s. 122), **kız – kelinder** bölündü “kızlar gelinler
paylaşıldı” (MD, C. 3, s. 384), **cılan - kurttar** dağı alal “yılanlar böcekler bile helal”
(MD, C. 1, s. 372), **karga – kuştar** “kargalar kuşlar” (MD, C. 3, s. 419).

3.1.1.1.7. Topluluk adlarıyla oluşan ikilemeler

Topluluk adı, “şekil bakımından teklik durumunda olduğu halde, anlamca topluluk kavramı taşıyan ad”dır (Korkmaz, 2010: 217). Topluluk adlarıyla kurulan bazı ikilemeler şunlardır:

asker – koldun baarısı “askerlerin tamamı” (MD, C. 2, s. 388), **bala – katın**
“çoluk çocuk” (MD, C. 2, s. 288, 353), **bala – çaka** “çoluk çocuk” (MD, C. 1, s. 169,
292; C. 3, s. 277), **caş – karı** “genç ihtiyar” (MD, C. 3, s. 838), **dos – tamırıñ** kır- “eşini
dostunu kır-” (MD, C. 3, s. 193), **kaapır – musulman** “kafir müslüman” (MD, C. 2, s.

1087), **ormon – tokoy** “orman çalılık” (MD, C. 2, s. 479, 747, 479), **tuugan – uruk** “hısım akraba” (MD, C. 1, s. 446, 928; C. 2, s. 261, 806; C. 3, s.53), **tümön – tümön** asker “tümen tümen asker” (MD, C. 1, s. 509).

3.1.1.1.8. Organ adlarıyla oluşan ikilemeler

Organ adlarından kurulan ikilemeler daha çok yüz ve baş kısmı ile ilgilidir:

ayak – koldu çoydur- “elini ayagını uzat-” (MD, C. 3, s. 862), **baş – közü** “başı gözü” (MD, C. 3, s. 185), **başı – beti** carıl- “başı yüzü yarıl-” (MD, C. 2, s. 109), **caak – başı** kantala- “yüzü başı kan ol-” (MD, C. 2, s. 173), **erdi – murdu** “dudak burnu” (MD, C. 1, s. 181), **içegisi – karını** “bağırsağını karnını” (MD, C. 2, s. 509), **kaş – kabakta** ölüm “kaşla göz arasında ölüm” (MD, C. 3, s. 239), **kolu – butu** sın- “eli ayagı kırıl-” (MD, C. 1, s. 879; C. 2, s. 31, 122, 390, 512; C. 3, s.48), **közü – başı** irinde- “gözü başı irinlen-” (MD, C. 1, s. 772; C. 3, s. 204, 315), **oozu – murdu** bırışkan “ağzı burnu buruşuk” (MD, C. 1, s. 568).

3.1.1.1.9. Hayvan adlarıyla oluşan ikilemeler

Türkler yaşam tarzlarına uygun olarak bazı hayvanlara özel önem vermişlerdir. Manas Destanı’nda da bunu görmekteyiz. Kırgız Türkleri hayatlarında önemli yere sahip hayvan adlarından ikilemeler kurmuşlardır:

acidaar – cılan “ejder, yılan” (MD, C. 2, s. 612; C. 3, s. 1310), **arkar – kulca** “dağ koyunu, dağ koçu” (MD, C. 2, s. 863, 1251), **arstan – colborsum** “arslam kaplanım” (MD, C. 2, s. 297), **bugu – maralın** “geyigini maralını” (MD, C. 2, s. 1262), **cılan - kurttar** dağı alal “yılanlar böcekler bile helal” (MD, C. 1, s. 372), **eçki – teke** “keçi teke” (MD, C. 2, s. 509, 582), **karga – kuşka** cem kıl- “karga kuşlara yem et-” (MD, C. 1, s. 347), **koy – kozusun** maarat- “koyun kuzuyu melet-” (MD, C. 2, s. 492), **kulun – tayı** çuula- “kulunu tayı kışne-” (MD, C. 3, s. 1249), **kurt – kumurska** “kurt karınca” (MD, C. 2, s. 408).

3.1.1.1.10. Yiyecek adlarıyla oluşan ikilemeler

Manas Destanı’nda günlük dilde sık kullanılan besin, yiyecek, içecek adlarıyla da ikilemeler kurulmuştur:

açuu – tattuu tamak “acı tatlı yemek” (MD, C. 3, s. 78), **arak – bozo** içir- “arak bozo içir-” (MD, C. 2, s. 177), **arak – şarap** “arak şarap” (MD, C. 2, s. 851; C. 3, s. 288, 304, 308, 464), **aş – tamak** içip caylan- “birşeyler yiyip dinlen-” (MD, C. 1, s. 346), **aş – toygo** cıyıl- “aşa toya toplan-” (MD, C. 1, s. 279), **azık – tülük** “erzak yolluk” **azık – tülük** “erzak” (MD, C. 1, s. 405, 454, 455, 557), **bal – şeker** “bal, şeker” (MD, C. 2, s. 1194), **cer – cemiştin** baarı “yer yemişlerinin tümü” (MD, C. 2, s. 57, 1180), **mömö – çömö** “meyve sebze” (MD, C. 1, s. 84; C. 2, s. 447), **şeker – şerbet** “şeker şerbet” (MD, C. 2, s. 1166, 1233, 1243; C. 3, s. 162), **tamak – aşın** içiş- “yemeğini aşını ye-” (MD, C. 3, s. 80).

3.1.1.1.11. Zaman adlarıyla oluşan ikilemeler

Zamanı daha da belirgin hale getirmek için başvurulmuş zaman adlarıyla da ikileme kurulmaktadır. Bazı örnekler şunlardır:

akırında – túbündö “eninde sonunda” (MD, C. 2, s. 751), **anda – sanda** “ara sıra, tek tük” (MD, C. 1, s. 91, 480, 554; C. 2, s. 984; C. 3, s. 427, 437, 476, 624, 797, 1013, 1038), **ay – kün** ötör ar kança “ay gün geçer bir nice” (MD, C. 2, s. 1157), **cay – kışında** kada- “yaz kış işle-” (MD, C. 3, s. 1309), **erte – keç** “sabah akşam” (MD, C. 1, s. 413; C. 2, s. 955; C. 3, s. 78), **keç – erteli** “geç erken” (MD, C. 1, s. 95), **kereeli – keçke** cuun- “sabah akşam yıkan-” (MD, C. 3, s. 389), **kez – kezinde** sonunsu- “zaman zaman heveslen-” (MD, C. 3, s. 1194), **künü – tün** düngürön- “gece gündüz konuşul-” (MD, C. 2, s. 727), **küzdü – cazdı** “güzü ilkbaharı” (MD, C. 3, s. 446), **kılım – kılım** “asır asır” (MD, C. 1, s. 908), **tündöp – kündöp** neçe gün “gece gündüz nice gün” (MD, C. 2, s. 740), **cayı – küzü** “yazı güzü” (MD, C. 3, s. 1169).

3.1.1.1.12. Dinî terimlerle oluşan ikilemeler

Dini ritüellerle ilgili olan terimlerden bazıları ile de ikilemeler oluşabilmektedir. Bazı örnekler şunlardır:

apsun – duba “efsun dua” (MD, C. 1, s. 988, 989, 998; C. 2, s. 147), **aram – adal** “haram helal” (MD, C. 1, s. 98; C. 2, s. 326, 723, 851, 964), **ayat – adis** “ayet, hadis” (MD, C. 1, s. 1002; C. 2, s. 177, 178, 736, 805, 867, 1091, 1118, 1122, 1150, 1174), **baygambarlık – nabiylık** “peygamberlik nebilik” (MD, C. 2, s. 845), **beyiş – dozoktu** “cenneti, cehennemi” (MD, C. 2, s. 458), **kaapır – musulman** “kafir müslüman” (MD,

C. 2, s. 1087), **kılık – coruk** bil- “ahlak bil-” (MD, C. 1, s. 626), **kuran – kalam** sözü “kuran kalam sözü” (MD, C. 3, s. 52), **kuday – kuday** dey ber- “hüda hüda de-” (MD, C. 1, s. 208), **künöö – soobuğuz** “günahınız sevabınız” (MD, C. 2, s. 93), **nabiy – baygambar** “nebi peygamber” (MD, C. 2, s. 845), **narut – marut** “harut marut” (MD, C. 2, s. 147), **musulmandan – kaapırdan** tart- “müslümandan kafirden çek-” (MD, C. 3, s. 754), **sopuları – keçili** “sofuları, rahibi” (MD, C. 1, s. 861).

3.1.1.1.13. Renk adlarıyla oluşan ikilemeler

Manas Destanı’nda renk adlarından kurulmuş ikilemeler de bulunmaktadır. Bunlar ana renklerin adlarından oluşmuşlardır:

ak – kara “ak kara” (MD, C. 2, s. 37, 737), **ak – kızılı** bölüngön “akı kırmızısı ayrılan” (MD, C. 1, s. 728), **ak izdüü – ak col** bolsun! “ak izli, uğurlu olsun!” (MD, C. 3, s. 84), **ala – bula** bayragın “ala bula bayrağını” (MD, C. 3, s. 288), **çaşıl – kızıl** körün- “yeşil kızıl görün-” (MD, C. 1, s. 324), **çaşıl – kök** kıl- “yeşile maviye boya-” (MD, C. 2, s. 264), **kızıl – tazıl** “kızıl ala” (MD, C. 1, s. 76; C. 2, s. 930, 1211; C. 3, s. 116, 384, 650).

3.1.1.1.14. Madde adlarıyla oluşan ikilemeler

Altın, gümüş yakut gibi maddi değeri yüksek maddelerin yanında taş, toprak gibi madde adlarından da ikileme kurulabilmektedir:

altın – kümüş “altın gümüş” (MD, C. 1, s. 169; C. 2, s. 253, 877, 958), **altın – zer** “altın zer” (MD, C. 3, s. 578), **incuu – mercan** “inci mercan” (MD, C. 2, s. 124), **kilem – kilçe** saldır- “halı kilim ser-” (MD, C. 3, s. 407), **kolo – cez** “bronz bakır” (MD, C. 3, s. 811), **şam çıragı – köökarı** “mum ışığı gibi bir elmas” (MD, C. 2, s. 299), **taş – topurak** “taş toprak” (MD, C. 2, s. 151, 1254; C. 3, s. 325), **taştan – laaldan** altı “taştan yakuttan altı” (MD, C. 1, s. 310).

3.1.1.1.15. Bitki adlarıyla oluşan ikilemeler

Bulunulan coğrafyada kullanılan bitki adlarıyla da ikilemeler kurulabilmektedir. Bazı örnekler şunlardır:

arpa – buuday “arpa buğday” (MD, C. 2, s. 441, 447), **bak – daragı** kıyra- “ağaçları devril-” (MD, C. 3, s. 1175), **bok – sak** “çer çöp” (MD, C. 2, s. 305), **cemi –**

çöbünö “yemini otunu” (MD, C. 2, s. 661), **çöbü** – **çarın** tala- “otlarını talan et-” (MD, C. 1, s. 531), **ormon** – **tokoy** “orman çalılık” (MD, C. 2, s. 479, 747, 479).

3.1.1.1.16. Coğrafik adlarla oluşan ikilemeler

Çöl, uçurum, kıyı gibi coğrafik terimler de ikilemelerin kuruluşunda yararlanılan diğer unsurlardır:

biyaban – **çöldö** tura- “beyabanda çölde bekle-” (MD, C. 3, s. 363), **budur** – **budur** cerler “tepe tepe yerler” (MD, C. 1, s. 188; C. 3, s. 956), **buruş** – **buluş** “köşe kuytu” (MD, C. 1, s. 567), **çet** – **çekede** “kıyıda köşede” (MD, C. 1, s. 531), **çölü** – **sakarası** “çölü sahrası” (MD, C. 3, s. 33), **kañçal** – **kañçal** koo “uçurumu olan çukur” (MD, C. 2, s. 689), **köçömö** – **köçö** “sokak sokak” (MD, C. 2, s. 447, 1183), **kurbu** – **kurbu** cer “tümsek tümsek yer” (MD, C. 1, s. 358), **kün batışka** – **şimalga** tara- “batıya şimala dağıl-” (MD, C. 2, s. 782), **talaa** – **tüzdön** darbiş- “bozkırda düzlükte koşuş-” (MD, C. 2, s. 477), **toogo** – **oygo** tara- “daga ovaya dağıl-” (MD, C. 1, s. 759).

3.1.1.1.17. Alet ve Edevat adlarıyla oluşan ikilemeler

Hançer, keser, bıçak, iğne gibi alet isimlerinin de geçtiği çokça ikileme bulunmaktadır. Bazı örnekler şunlardır:

ayak – **tabak** “kasa tabak” (MD, C. 3, s. 436), **çanaç** – **meş menen** “deri tulum ile” (MD, C. 1, s. 87), **çot** – **keskisi** “nacaki keseri” (MD, C. 3, s. 1013), **kancar** – **bıçağın** “hançerini bıçağını” (MD, C. 2, s. 997), **karapa** – **kumgan** “küp ibrik” (MD, C. 2, s. 768), **kazan** – **kazan** köldöt- “kazan kazan biriktir-” (MD, C. 2, s. 623), **kilem** – **kilçe** saldır- “halı kilim ser-” (MD, C. 3, s. 407), **kiyim** – **keçesin** çeç- “giyim keçesini çıkar-” (MD, C. 1, s. 865), **kurcun** – **keçe** bayla- “heybe keçe bağla-” (MD, C. 1, s. 90), **kurmuşu** – **kuur** “eski pis keçe” (MD, C. 3, s. 290), **şibege** – **bigiz** “iğne biz” (MD, C. 3, s. 129).

3.1.1.1.18. Akrabalık adlarıyla oluşan ikilemeler

Akrabalık adları Türkler için her zaman önem taşımıştır. Bu adlarla ikilemeler de kurulmuştur:

aga – **ini** “abi kardeş” (MD, C. 1, s. 87, 214, 754, 909, 998; C. 2, s. 54, 224, 946, 1174, 1178, 1184, 466; C. 3, s. 102, 125, 279), **ata** – **ene** “anne baba” **ata** – **enebiz** “anne

babamız” (MD, C. 1, s. 109, 603, 726), **ayal – baldar** “kadınlar çocuklar” (MD, C. 3, s. 122), **ayal – uyal** kılbastan “kadın kız demeden” (MD, C. 2, s. 33, 84, 138), **bala – çaka** “çoluk çocuk” (MD, C. 1, s. 169, 292; C. 3, s. 277), **bala – katın** “çoluk çocuk” (MD, C. 2, s. 288, 353), **katın – balam** “çoluk çocuğum” (MD, C. 2, s. 129), **katın – kız** “kadın kız” (MD, C. 1, s. 530, 636; C. 2, s. 1203; C. 3, s. 322, 412), **kelin – kız** “gelin kız” (MD, C. 1, s. 535, 543, 626; C. 2, s. 288; C. 3, s. 337), **uul – kelinin** çapkanday “oğul gelinini almış gibi” (MD, C. 3, s. 668), **uulunan – kızınan** “oğullarından kızlarından” (MD, C. 2, s. 400).

3.1.1.2. Ad Görevinde kullanılmış ikilemeler

Ad, var olanları ya da olmayanları karşılamak üzere onlara verilen saymaca bir karşılıktır (Özeren, 2019: 94). Manas Destanı’nda adlarla oluşmuş ancak yine başka bir adı karşılayan ikileme örnekleri şunlardır:

arak – şarap “arak şarap” (MD, C. 2, s. 851; C. 3, s. 288, 304, 308, 464), **arpa – buuday** “arpa buğday” (MD, C. 2, s. 441, 447), **bal – şeker** “bal, şeker” (MD, C. 2, s. 1194), **çöl – biyaban** “çöl beyaban” (MD, C. 1, s. 499, 655; C. 2, s. 783; C. 3, s. 150, 629, 651, 1064), **eçki – teke** “keçi teke” (MD, C. 2, s. 509, 582), **eer – tokum** “eyer takımı” (MD, C. 1, s. 487; C. 2, s. 402; C. 3, s. 615, 726, 940), **katın – kız** “kadın kız” (MD, C. 1, s. 530, 636; C. 2, s. 1203; C. 3, s. 322, 412), **kolo – cez** “bronz bakır” (MD, C. 3, s. 811), **oorun – töşök** dayarla- “oturacak yer döşek hazırla-” (MD, C. 1, s. 451), **şeker – şerbet** “şeker şerbet” (MD, C. 2, s. 1166, 1233, 1243; C. 3, s. 162).

3.1.2. Sıfatlarla ve Sıfat görevindeki kelimelerle oluşan ikilemeler

Sıfat, “somut ve soyut ad ve kavramları niteleme, belirtme, yer gösterme, sayı gösterme, sorma gibi çeşitli yönlerden vasıflandıran, sınırlandıran kelime türü”dür (Korkmaz, 2010: 188). Manas Destanı’ndaki ikilemelerde aynı veya ayrı sıfatların kullanıldığı görülmektedir.

3.1.2.1. Niteleme sıfatlarıyla oluşan ikilemeler

Niteleme sıfatı, varlıkları çeşitli özellik, vasıf ve biçimler bakımından niteleyen sıfatlardır. İkilemelerde her unsur kendisi bir niteleme sıfat olduğu gibi, iki unsur birlikte

de niteleme sıfatı görevindedir (Özeren, 2019: 94). Yaygın olarak ikilemeler +duu, +dүү, +tuu ekini alarak niteleme sıfatı görevinde kullanılabilmektedir:

+duu, +dүү, +tuu, +tүү ekiyle oluşanlar:

açuu – tattuu tamak “acı tatlı yemek” (MD, C. 3, s. 78), **alduu – küçtüü** “güçlü kuvvetli” (MD, C. 2, s. 398), **estüü – baştuu** karısı “akıllı başlı yaşlısı” (MD, C. 2, s. 1183), **türdүү – türdүү** tolgon can “türlü türlü dolu can” (MD, C. 3, s. 769).

+sız ekiyle oluşanlar:

esep – sansız “sayısız” (MD, C. 1, s. 632)

-p ...ken ekiyle oluşanlar:

cep – içken caktan boltur- “yiyecek içeceklerini hazırla-” (MD, C. 1, s. 156)

3.1.2.2. Belirsizlik sıfatlarıyla oluşan ikilemeler

eç – eçteme bolboyt “hiçbir şey olmaz” (MD, C. 2, s. 391, 1256), **eç nersesi – balası** “hiçbir şeyi çocuğu” (MD, C. 1, s. 37), **neçe – neçe** adam “nice nice adam” (MD, C. 1, s. 1001).

3.1.2.3. Sayı sıfatlarıyla oluşan ikilemeler

Sayı bildiren kelimelerden bazıları, küçük sayıdan büyük sayıya doğru sıralanarak ikileme kurar veya üleştirme eki alan aynı sayının tekrarıyla kurulur. Sayılardan kurulan ikilemeler durum, yaklaşıklık ve tahmin bildirir (Alkaya, 2008;41).

3.1.2.3.1. Asıl sayı sıfatlarıyla oluşan ikilemeler

Asıl sayı sıfatı, varlıkların niteliğini tam sayı bakımından belirten sıfatlardır. İkilemelerde sayı sıfatları içerisinde en sık asıl sayı sıfatlarının kullanıldığı görülmektedir. Asıl sayı sıfatlarıyla kurulmuş ikilemelerde küçük sayı önce, büyük sayı sonra kullanılmaktadır:

altı – ceti “altı yedi” (MD, C. 1, s. 493, 805; C. 2, s. 311, 488, 1253; C. 3, s. 363, 449, 789, 1289, 1323), **beş – altı** “beş altı” (MD, C. 1, s. 168, 376, 776, 868; C. 2, s. 50, 443, 481, 760, 936; C. 3, s. 790, 1164), **bir – eki** “bir iki” (MD, C. 3, s. 1177), **eki – üç**

“iki üç” (MD, C. 1, s. 67, 176, 294, 477, 759; C. 2, s. 301, 343, 449, 475, 689, 691, 1028, 1162, 1177, 1273; C. 3, s. 249, 561, 599), **kırk – elüü** “kırk elli” (MD, C. 1, s. 160, 890; C. 2, s. 1076; C. 3, s. 442), **otuz – kırk** adam “otuz kırk adam” (MD, C. 1, s. 976), **tört – beş** kün “dört beş gün” (MD, C. 1, s. 776).

3.1.2.3.2. Üleştirme sayı sıfatlarıyla oluşan ikilemeler

Üleştirme sayı sıfatları, varlıkların sayı ve miktar olarak eşit paylaşımını belirtirler. Manas Destanı’nda bu anlam, sayı adlarına ayrılma hali “+DAn, +DOn” ekinin eklenmesiyle verilmektedir:

cıyırma – otuzdan toptoş- “yirmiştir otuzar toplan-” (MD, C. 2, s. 335), **otuzdan – kırktan** bastır- “otuzar kırkar yürü-” (MD, C. 1, s. 242), **bir – ekiden** “birer ikişer” (MD, C. 3, s. 1089), **birden – birden** “birer birer” (MD, C. 1, s. 255, 302, 984, 997; C. 2, s. 216, 503, 705, 1099, 1202, 1233; C. 3, s. 126, 132, 322, 631, 696), **eki – ekiden** “ikişer ikişer” (MD, C. 1, s. 588, 654; C. 2, s. 787), **ekiden – üçtön** carış- “ikişer üçer yarış-” (MD, C. 3, s. 203), **minden – cüzdön** toptot- “yüzer biner toplat-” (MD, C. 3, s. 383), **ondon – ondon** bölün- “onar onar bölün-” (MD, C. 1, s. 244, 489), **elüüdön – cüzdön** bölün- “elişer yüzer bölün-” (MD, C. 2, s. 383), **ekiden – üçtön** carış- “ikişer üçer yarış-” (MD, C. 3, s. 203).

3.1.2.4. Sıfat tamlamalarıyla oluşan ikilemeler

Sıfat tamlaması, “somut, soyut adları ve kavramları çeşitli yönleriyle nitelemek veya belirtmek maksadıyla ve ona bağlı sıfatın tamlama dizilişinde oluşturduğu söz grubu”dur (Korkmaz, 2010: 190). Manas Destanı’nda sıfat tamlamalarıyla oluşan ikileme örnekleri şunlardır:

ak izdüü – ak col bolsun! “ak izli, uğurlu olsun!” (MD, C. 3, s. 84), **altın kupa – döböbüz** “altın kubbe tepemiz” (MD, C. 3, s. 558), **eki közüm – karam** “iki gözüm karartım” (MD, C. 2, s. 857).

3.1.2.5. Adlaşmış sıfatlarla oluşan ikilemeler

Adlaşmış sıfat, sıfat tamlamasındaki adın düşerek yalnızca sıfatın kullanıldığı sözcüklerdir. Bu sözcüklerle kurulmuş bazı ikileme örnekleri şunlardır:

cürgön – turgan “yaşayan duran” (MD, C. 2, s. 942; C. 3, s. 108), **kelgen – ketken** kumdan mol “gelen giden kumdan bol” (MD, C. 3, s. 1161), **körgön – ukkan** tandanıp “gören duyan hayret etmiş” (MD, C. 1, s. 641), **tozgon – azgan** barçu eken “azan tozan gidiyormuş” (MD, C. 2, s. 654), **ukkan – körgön** şek kıldı “duyan, gören şüpheye düştü” (MD, C. 1, s. 632).

3.1.3. Zarflarla ve Zarf görevindeki kelimelerle oluşan ikilemeler

Zarf, “fiillerin, sıfatların, sıfat-fiillerin ve görev bakımından zarf niteliğindeki kelimelerin anlamlarını zaman, ölçü, niteleme, yer-yön, vasıta, miktar, şart gibi çeşitli bakımlardan etkileyerek daha belirgin duruma getiren veya sınırlayan kelime türü”dür (Korkmaz, 2010: 190). Manas Destanı’nda durum, zaman, yer-yön, miktar zarflarıyla ikileme kurulduğu görülmektedir.

3.1.3.1. Durum zarflarıyla oluşan ikilemeler

Durum zarfı, sıfatın, fiilin veya başka bir zarfın niteliğini, oluş biçimini bildiren zarflardır. Manas Destanı’nda durum zarflarıyla kurulmuş ikileme örnekleri şunlardır:

arsañ – arsañ kül- “kıs kıs gül-” (MD, C. 1, s. 713), **bagıp – kütüp** al- “bakıp bekleyip al-” (MD, C. 2, s. 1184), **baldır – saldır** süylö- “anlaşılmayan şekilde konuş-” (MD, C. 3, s. 123), **cıla – cıla** üyrön “yavaş yavaş alış-” (MD, C. 3, s. 392), **çakır – çukur** sayış- “çakır çukur mızraklaş-” (MD, C. 1, s. 599), **dañgır – düñgür** duu kıl- “patır kütür görültü yap-” (MD, C. 1, s. 502), **kaalap – kaalap** al- “isteyip seçip al-” (MD, C. 3, s. 414), **obur – dobur** süylöş- “yüksek sesle konuş-” (MD, C. 1, s. 964), **sınıp – bülüp** kal- “kırılıp dökülüp kal-” (MD, C. 2, s. 60), **şalak – şulak** etiş- “bata çıka yetiş-” (MD, C. 1, s. 265).

3.1.3.2. Zaman zarflarıyla oluşan ikilemeler

Cümlede fiilin karşıladığı oluş ve kılışı zaman bakımından belirten zaman zarfları da Manas Destanı’nda ikileme oluşturulan diğer öğelerdir:

cayı – kış “yaz kış” (MD, C. 2, s. 766), **erte – keç** “sabah akşam” (MD, C. 1, s. 413; C. 2, s. 955; C. 3, s. 78), **kereeli – keçke** cuun- “sabah akşam yıkan-” (MD, C. 3, s. 389), **kün – kün** “gün gün” (MD, C. 1, s. 549), **künü – tün** düñgürön- “gece gündüz

konuşul-” (MD, C. 2, s. 727), **küzdü – cazdı** “güzü ilkbaharı” (MD, C. 3, s. 446), **tünü – künü** col cür- “gece gündüz yol yürü-” (MD, C. 2, s. 784), **akırında – tübündö** “eninde sonunda” (MD, C. 2, s. 751), **ere – serede** “erken vakitte” (MD, C. 3, s. 922), **kez – kezde** kiyik atışıp “zaman zaman geyik avlamış” (MD, C. 2, s. 926).

3.1.3.3. Yer-Yön zarflarıyla oluşan ikilemeler

Yer-yön zarfları fiili yer ve yön bakımından belirgin hale getiren zarflardır. Bu zarf türü ile kurulan bazı ikilemeler şunlardır:

andan – mından “sağdan soldan, ordan burdan” (MD, C. 1, s. 150; C. 2, s. 1051), **öödö – tömön** “aşağı yukarı” (MD, C. 1, s. 179, 546; C. 3, s. 145, 245, 860, 931, 972, 1053), **ilgeri – keyin** bas- “ileri geri yürü-” (MD, C. 2, s. 1249), **astı – üstü** “altı üstü” (MD, C. 1, s. 882), “aşağı yukarı” (MD, C. 1, s. 726), **manday – teskey** cıgıl- “karşı karşıya düş-” (MD, C. 3, s. 1242), **öyüz – büyüz** çunkur “o taraf bu taraf çukur” (MD, C. 2, s. 516, 519).

3.1.3.4. Miktar zarflarıyla oluşan ikilemeler

Fiili, sıfatı veya başka bir zarfı nicelik, miktar veya derece açısından belirten zarflardır. Manas Destanı’nda miktar zarfları ile kurulan bazı ikileme örnekleri şunlardır:

az – az “az az” **az – az** ele kal- “çok az kal-” (MD, C. 3, s. 311), **az – köbüdü** bil- “azını çoğunu bil-” (MD, C. 2, s. 599), **köbün – azın** ilgaarsıñ “azını çoğunu anlarsınız” (MD, C. 2, s. 346), **ança – mınça** “şöyle böyle” (MD, C. 1, s. 259, 763, 808, 867; C. 2, s. 414, 616, 763, 936, 1122, 1203; C. 3, s. 187, 472, 957, 1158, 1170), “biraz, bazı” (MD, C. 1, s. 371, 638, 848; C. 2, s. 279, 448, 449, 648, 652, 656, 778, 877, 945, 946, 996, 1236, 1248; C. 3, s. 160, 247, 313, 420, 512, 602, 647, 806, 1146, 1155, 1258).

3.1.4. Zamirlerle oluşan ikilemeler

Zamirler, “kişilerin canlı ve cansız ad grubundakivarlıkların yerini tutma, onları işaret veya soru yolları ile temsil etme görevi yüklenmiş olan ad soylu kelime türü”dür (Korkmaz, 2010: 250). Zamirler, kelime grubu içerisinde yer alabildikleri için, yaygın olmaa da ikileme içerisinde de kullanılabilmektedirler (Hatiboğlu, 1981: 29). Manas

Destanı'ndaki ikilemelerde de kişi, işaret, belgisiz, soru ve dönüşlülük zamirlerinin yer aldığı ikilemeler bulunmaktadır.

Kişi Zamirleriyle Oluşan İkilemeler: **siz – bizderge** çoğ mildet “size bize büyük görevdir” (MD, C. 1, s. 1000).

İşaret Zamirleriyle Oluşan İkilemeler: **ana – mına** “öyle böyle” (MD, C. 2, s. 946), **arı – beri** “ora bura” (MD, C. 2, s. 56, 306, 416, 1132), **arkı – berki** cür- “öteye beriye git-” (MD, C. 2, s. 581).

Belgisiz Zamirlerle Oluşan İkilemeler: **azı – köbün** çene- “azına çoğuna bak-” (MD, C. 3, s. 890).

Soru Zamirleriyle Oluşan İkilemeler: **kim – kim** “kim kim” (MD, C. 2, s. 677).

Dönüşlülük Zamirleriyle Oluşan İkilemeler: **öz – özünö** ayt- “kendi kendine konuş-” (MD, C. 2, s. 516), **öz – özdörü** al- “kendi kendine al-” (MD, C. 2, s. 1255).

3.2. Fiillerle Oluşan İkilemeler

Fiil; iş, kılış, oluş ve durum anlatan kelime türüdür. Fiiller, çeşitli durumlarda ikileme içerisinde kullanılabilir. Bu bakımdan ikilemelerde kullanılan fiiller, içerikleri bakımından, anlamları bakımından, çatıları bakımından ve çekimleri bakımından sınıflandırılabilir (Özeren, 2019: 104).

3.2.1. Fiillerin içeriklerine göre ikilemeler

Oluş Fiilleriyle Oluşan İkilemeler: **dal – dal** bolup ayrıl- “parçalanıp yırtıl-” (MD, C. 2, s. 173), **kaç – kaç** bol- “kaçacak ol-” (MD, C. 1, s. 571, 837), **künj – kul** bol- “cariye köle ol-” (MD, C. 3, s. 659), **san – san** bol- “paramparça ol-” (MD, C. 3, s. 290).

Kılış Fiilleriyle Oluşan İkilemeler: **algan – satkan** “almış satmış” (MD, C. 2, s. 140), **ılatırkan – ırgıtkan** “nişan almış, fırlatmış” (MD, C. 2, s. 997), **orup – cıyıp** cudayın “biçmiş yığmış tamamını” (MD, C. 2, s. 654), **uksun – körsün** el “duysun görsün halk” (MD, C. 3, s. 86);

İkilemeler, önündeki yardımcı fiili ile kılış bildirebilirler:

ayal – buyal kıl- “vakit kaybet-” (MD, C. 3, s. 1082), **bıt – çıt** kılıp böl- “darmadağın eyle-” (MD, C. 2, s. 35), **çaşıl – kök** kıl- “yeşile maviye boya-” (MD, C. 2, s. 264), **kül – kül** kılıp sal- “küle topraga çevir-” (MD, C. 2, s. 118), **kaşk – kuşk** et- “mang mang et-” (MD, C. 1, s. 476, 478), **kür – şar** et- “kaşla göz arasında işi bitir-” (MD, C. 2, s. 39).

Bu tür fiilerden oluşmuş ikilemelerde “bas-, kaç-, kel-, ket-, kir-, çık-, öt-, uç-” hareket fiilleri de sıkça kullanılmaktadır:

barsa – kelbes “giden gelmez” (MD, C. 2, s. 1147; C. 3, s. 130, 606, 928), **bassa – tursa** tikilip “yürüse dursa dikilip” (MD, C. 2, s. 1101), **catsa – tursa** “yatsa kalksa” (MD, C. 3, s. 102), **çıgar – çıkpas** “çıkar çıkmaz” (MD, C. 2, s. 964), **kaçkan – tozgon** cıyılıp “kaçmış tozmuş toplanmış” (MD, C. 2, s. 323), **kirdi – çıktı** esteri “gitti geldi akılları” (MD, C. 3, s. 380), **turam – ketem** “duracağım, gideceğim” (MD, C. 2, s. 1096).

İkilemeler, önündeki yardımcı fiili ile hareket bildirebilirler:

bet – betinen ket- “dağılıp git-” (MD, C. 2, s. 437, 546), **canıp – küyüp** ket- “yanıp kül olup git-” (MD, C. 1, s. 945).

Durum Fiilleriyle Oluşan İkilemeler: **aşkap – çöldöp** kal- “susuzluktan yan-” (MD, C. 2, s. 1020), **buurkanıp – buksanıp** “öfkelenip köpürüp” (MD, C. 2, s. 40), **ıylap – sıktap** “ağlaya sızlaya” (MD, C. 1, s. 469, 584; C. 2, s. 184, 294), **kakap – çakap** “aksırıp öksürüp” (MD, C. 1, s. 344, 945), **keyip – küyüp** bışpa “yanıp yanıp pişme” (MD, C. 2, s. 458), **oynop – külüp** caylan- “eylenip gülüp rahatla-” (MD, C. 1, s. 383), **sınıp – bülüp** kal- “kırılıp dökülüp kal-” (MD, C. 2, s. 60), **uçup – küyüp** çık- “yanıp yıkılıp çık-” (MD, C. 3, s. 1176), **ürküp – korkup** kaçış- “ürküp korkup kaçış-” (MD, C. 2, s. 1209).

3.2.2.Esas fiillerle oluşmasına ve yardımcı fiillerle kullanılmasına göre ikilemeler

3.2.2.1. Esas fiillerle oluşan ikilemeler

Her iki unsurunda da fiillerin kullanıldığı ikilemelerdir. Manas Destanı'nda ikileme yaygın olarak esas fiillerden oluşmuş ikilemeler kullanılmaktadır.

alğan – satkan “almış satmış” (MD, C. 2, s. 140), **ayttı – koydu** de- “söyledi söylemedi de-” (MD, C. 2, s. 986, 1139), **baktım – küttüm** özündü “besledim, büyüttüm seni” (MD, C. 2, s. 878), **catsa – tursa** “yatsa kalksa” (MD, C. 3, s. 102), **çıgar – çıkpas** “çıkar çıkmaz” (MD, C. 2, s. 964), **içkin – cegin** “ye, iç” (MD, C. 2, s. 871), **kirdi – çıktı** esteri “gitti geldi akılları” (MD, C. 3, s. 380), **öldüñ – bolduñ** “öldün oldun” (MD, C. 2, s. 733).

3.2.2.2. Yardımcı fiiller yardımıyla kullanılan ikilemeler

Bazı ikilemelerde de yardımcı fiiler kullanılmaktadır. Örnekler şunlardır:

ayran – azır tañ kıl- “şaşkınlık içinde bırak-” (MD, C. 1, s. 843), **caşıl – kök** kıl- “yeşile maviye boya-” (MD, C. 2, s. 264), **taş – talkan** kıl- “paramparça et-” (MD, C. 1, s. 490), **baldır – saldır et-** “kendince konuş-” (MD, C. 3, s. 703), **cark – curk** et- “parla-” (MD, C. 1, s. 612; C. 2, s. 145), **kürs – tars** etip söylön- “yüksek sesle söylen-” (MD, C. 2, s. 1208), **kaç – kaç** bol- “kaçacak ol-” (MD, C. 1, s. 571, 837), **sap – sap** bol- “saf saf dizil-” (MD, C. 2, s. 196, 330, 356, 386; C. 3, s. 621), **tal – tal** bol- “dal dal ol-” (MD, C. 1, s. 481), **top – top** bol- “grup grup ol-” (MD, C. 1, s. 869, 875; C. 2, s. 253; C. 3, s. 1061).

3.2.3. Fiillerin çatılarına göre ikilemeler

Fiillerin çatı özellikleri göz önüne alınarak, Manas Destanı'ndaki ikilemelerde kullanıldığı tespit edilen fiiller geçişli, geçişsiz, etken olmak üzere sınıflandırılmıştır:

3.2.3.1. Geçişli çatılı fiillerle oluşan ikilemeler

Geçişli fiil, “söz içindeki bir varlık veya nesneyi etkileyen, yani nesne isteyen fiildir” (Korkmaz, 2010: 95). Manas Destanı’nda geçişli fiillerle kurulan bazı ikilemeler şunlardır:

algan – satkan “almış satmış” (MD, C. 2, s. 140), **ıltırgan – ırgıtkan** “nişan almış, fırlatmış” (MD, C. 2, s. 997), **içkin – cegin** “ye, iç” (MD, C. 2, s. 871), **kirdi – çıktı** esteri “gitti geldi akılları” (MD, C. 3, s. 380).

İkilemeler, önlerindeki kıl- yardımcı fiiliyle de geçişli yapı içinde yer alabilmektedir:

ayal – buyal kıl- “vakit kaybet-” (MD, C. 3, s. 1082), **caşıl – kök** kıl- “yeşile maviye boya-” (MD, C. 2, s. 264), **küm – cam** kıl- “yerle bir et-” (MD, C. 2, s. 529, 1210).

3.2.3.2. Geçişsiz çatılı fiillerle oluşan ikilemeler

Manas Destanı’nda nesne almayan, geçişsiz bol- fiiliyle kurulmuş ikilemeler şunlardır:

boldu – bolbodu “oldu olmadı” (MD, C. 1, s. 351; C. 2, s. 336, 454; C. 3, s. 780), **bolor – bolbos** “olur olmaz” (MD, C. 1, s. 937).

Bunun yanında bol- yardımcı fiiliyle de geçişsiz yapı içerisinde yer alınabilmektedir:

ayran - azır bol- “şaşa kal-” (MD, C. 1, s. 367), **dal – dal** bolup ayrıl- “parçalanıp yırtıl-” (MD, C. 2, s. 173), **tabak – tabak** bol- “tabak tabak ol-” (MD, C. 3, s. 991), **top – top** bol- “grup grup ol-” (MD, C. 1, s. 869, 875; C. 2, s. 253; C. 3, s. 1061), **kaç – kaç** bol- “kaçacak ol-” (MD, C. 1, s. 571, 837), **küğ – kul** bol- “cariye köle ol-” (MD, C. 3, s. 659).

3.2.3.3. Etken çatılı fiillerle oluşan ikilemeler

Etken fiil “öznesi belli olan, öznesiyle kesin ilişkisi bulunan ve herhangi bir çatı eki almamış olan fiildir (Korkmaz, 2010: 89). Manas Destanı’nda etken fiillerle yapılan bazı ikilemeler şunlardır:

algan – satkan “almış satmış” (MD, C. 2, s. 140), **çıgar – çıkpas** “çıkar çıkmaz” (MD, C. 2, s. 964), **ılatırğan – ırıtkan** “nişan almış, fırlatmış” (MD, C. 2, s. 997), **kirdi – çıktı** esteri “gitti geldi akılları” (MD, C. 3, s. 380), **körüp – bildi** babañ “görüp bildi atan” (MD, C. 2, s. 712), **turam – ketem** “duracağım, gideceğim” (MD, C. 2, s. 1096).

Yardımcı fiillerin kullanıldığı örnekler de vardır:

bıt – çıt kılıp böl- “darmadağın eyle-” (MD, C. 2, s. 35), **caşıl – kök** kıl- “yeşile maviye boya-” (MD, C. 2, s. 264), **tos – tos** kıl- “darmadağın et-” (MD, C. 1, s. 848, 967; C. 2, s. 159, 180, 662), **ayran – tañ** bol- “hayran ol-” (MD, C. 3, s. 741), **can – canıbar** bol- “canlı ol-” (MD, C. 1, s. 626), **sap – sap** bol- “saf saf dizil-” (MD, C. 2, s. 196, 330, 356, 386; C. 3, s. 621), **tos – tos** bol- “darmadağın ol-” (MD, C. 1, s. 823, 950, 964; C. 2, s. 141).

3.3. Ünlem ve yansımalarla oluşan ikilemeler

Ünlemler daha çok duygu, coşku, düşünce bildiren sözcüklerdir. Yansımalar ise dış doğadaki canlı ve cansızlardan meydana gelen seslerin taklidi olan sözcüklerdir (Biray, 2014: 1092). Her dilde olduğu gibi Türkçede de tekrara çok uygun olan bu sözcükler ile ikilemeler yapılmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 32-33). Manas Destanı’nda ünlem ve yansıma seslerden oluşan ikilemeler yaygındır.

3.3.1. Tam ünlem ve yansımalarla oluşan ikilemeler

Ünlem ve yansılardan oluşan ikilemelerin büyük çoğunluğunu aynı sözcüğün ya da yansıma, ünlem ifadesinin tekrarından oluşmaktadır. Bu tür ikilemelerde hareketin ve eylemin beraber ve ahenk içinde gerçekleşmesi anlatılmaktadır (Ulutaş, 2007: 14):

ay – ay kalmak, tokto! “hey hey kalmak, dur!” (MD, C. 1, s. 545), **bar – bar** etip ıyla- “var gücüyle ağla-” (MD, C. 1, s. 64), **çın – çın** ünü çın çıgat “çın çın sesi geliyor” (MD, C. 3, s. 797), **car – car** bolup kuban- “çığlık atıp sevin-” (MD, C. 2, s. 271), **çakır – çukur** sayış- “çakır çukur mızraklaş-” (MD, C. 1, s. 599), **dañgır – düñgür** duu kıl- “patır kütür görültü yap-” (MD, C. 1, s. 502), **kam – küm** bolup tur- “kem küm edip dur-” (MD, C. 2, s. 300), **öñgü – döñgü** cügür- “yamru yumru koş-” (MD, C. 3, s. 258).

3.3.2. Muhatap ve kaynaklarına göre ünlem ve yansımalarla oluşan ikilemeler

Canlı varlıklarla ilgili ünlem ve yansımalarla oluşan ikilemeler:

bar – bar etip ıyla- “var gücüyle ağla-” (MD, C. 1, s. 64), **çur – çur** et- “çar çur konuş-” (MD, C. 1, s. 570), **kuday – kuday** dey ber- “hüda hüda de-” (MD, C. 1, s. 208), **oy – bay** balam “ay vay balam” (MD, C. 1, s. 200), **oy – boy** tatay “ah ah eyvah” (MD, C. 1, s. 67), **oy – oy** baldar “hey hey çocuklar” (MD, C. 3, s. 905), **uu – çuu** bolup kalış- “ay vay et-” (MD, C. 3, s. 55).

Cansız varlıklarla ilgili ünlem ve yansımalarla oluşan ikilemeler:

çaka – çak “kılıç sesi: zonk zonk” (MD, C. 2, s. 169); “savaş baltası sesi: çaka çak” (MD, C. 3, s. 47), **çın – çın** ünü çın çığat “çın çın sesi geliyor” (MD, C. 3, s. 797), **karsa – kars** “davul sesi: karsa kars” (MD, C. 3, s. 874), **küpö – küp** “topuz sesi” (MD, C. 2, s. 169), **şaka – şak** “kılıç sesi: şaka şak” (MD, C. 3, s. 47); “savaş baltası sesi: şaka şak” (MD, C. 2, s. 169, 380), **taka – tak** “mızrak sesi: taka tak” (MD, C. 1, s. 264; C. 2, s. 169, 369, 380; C. 3, s. 47), **tapa – tap** “tüfek sesi: pat pat” (MD, C. 2, s. 169), **tarsa – tars** “tüfek ateş sesi: tarsa tars” (MD, C. 3, s. 874).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. KÖKENLERİNE GÖRE İKİLEMELER

İkilemeler farklı kökenli kelimelerden oluşabilir. Bu farklılık onların ikilemedeki yerini belirleyen bir etkidir. Buna göre farklı kökende kelimelerden oluşan ikilemelerde genellikle Türkçe kelime önce, yabancı kelime sonra kullanılır (Hatiboğlu 1981: 17). Bu durum anlatılmak istenen şeyi daha anlaşılır kılmaktadır. Çalışmamızda ikilemeyi oluşturan öğelerden her ikisinin de Türkçe olmasının yanı sıra bir ögesi veya her iki ögesi de yabancı kelime olabilmektedir.

4.1. Türkçe kelimelerle oluşan ikilemeler

Bu ikilemelerde her iki öge de Türkçedir. Vecihe Hatiboğlu *Türk Dilinde İkileme* adlı çalışmasında ikilemenin Türkçenin zenginliğini ortaya koyan ve Türkçenin temellerine kadar inen bir dil özelliği olduğunu ifade etmektedir. Ona göre Türkçenin zengin bir özelliği olan ikilemelerin, Türkçedeki yabancı dillerin etkisi arttıkça kullanım alanı daralmış ve halk dilinde geçerli sayılmaya başlanmıştır (Hatiboğlu, 1981: 9-10):

at – tonu bölök “atı giyimi farklı” (MD, C. 2, s. 1065), **baş – közü** “başı gözü” (MD, C. 3, s. 185), **calgız – carım** “yalnız yarım” (MD, C. 1, s. 183), **deniz – kölü** bar “denizi gölü var” (MD, C. 1, s. 659, 794), **erte – keç** “sabah akşam” (MD, C. 1, s. 413; C. 2, s. 955; C. 3, s. 78), **içi – tışı** musulman “içerisi dışarısı müslüman” (MD, C. 1, s. 548), **küzdü – cazdı** “güzü ilkbaharı” (MD, C. 3, s. 446), **otun – suuluu** “odunu suyu” (MD, C. 3, s. 881), **too – taş** “dağ taş” (MD, C. 1, s. 204; C. 2, s. 736), **uluk – kiçik** “büyük küçük” (MD, C. 2, s. 1001, 1246; C. 3, s. 626, 731, 761, 1325).

4.2. Türkçe ve Alıntı kelimelerle oluşan ikilemeler

Çalışmamızda bir ögesi Türkçe, bir ögesi alıntı olan ikilemelerde daha çok Arapça ve Farsça alıntılar bulunmaktadır. Genellikle Türkçe öge ilk unsuru oluşturmaktadır:

4.2.1. Türkçe – Arapça kelimelerle oluşan ikilemeler

İlk ögesi Türkçe kökenli, ikinci ögesi Arapça kökenli olan ikilemelerdir:

ak – kara “ak kara” (MD, C. 2, s. 37, 737) < Ar. *kara* (TS), **cer – dünüyö** baarı “dünyanın tamamı” (MD, C. 3, s. 656) < Ar. *dunyā* (TS), **curt – kalkın** “yurdu halkı” (MD, C. 1, s. 501) < Ar. *halk* (TS), **çölü – sakarası** “çölü sahrası” (MD, C. 3, s. 33) < Ar. *ṣaḥrā'* (TS), **incuu – mercan** “inci mercan” (MD, C. 2, s. 124) < Ar. *mercān* (TS), **küç – kubatın** keñ kıl- “güç kuvvetini topla-” (MD, C. 3, s. 1274) < Ar. *kuvvet* (TS), **oy – akılga** tolboybu “akıl fikir dolmaz mı” (MD, C. 3, s. 1146) < Ar. *‘aql* (TS), **soo – salamat** “sağ selamet” (MD, C. 1, s. 117, 435, 444, 467, 679; C. 2, s. 882; C. 3, s. 56, 742) < Ar. *selāmet* (TS), **tuz – nasip** “tuz nasip” (MD, C. 3, s. 435) < Ar. *naṣīb* (TS), **üy – malıñdan** ayrıl- “evinden malından ayrıl-” (MD, C. 1, s. 694) < Ar. *māl* (TS).

4.2.2. Arapça - Türkçe kelimelerle oluşan ikilemeler

İlk ögesi Arapça kökenli, ikinci ögesi Türkçe kökenli olan ikilemelerdir:

acal – ölüm “ecel ölüm” (MD, C. 2, s. 876, 1195; C. 3, s. 518) < Ar. *ecel* (TS), **akıl – oy** “akıl düşünce” (MD, C. 3, s. 75) < Ar. *‘aql* (TS), **kancar – bıçağın** “hançerini bıçağını” (MD, C. 2, s. 997) < Ar. *ḥancer* (TS), **kayrat – küçtü** kim berdi “gayret gücü kim verdi” (MD, C. 3, s. 764) < Ar. *gayret* (TS), **kazı – biyi** bar “kadısı beyi var” (MD, C. 2, s. 1128) < Ar. *ḳādī* (TS), **kubat – küç** “kuvvet güç” (MD, C. 3, s. 388, 1186) < Ar. *kuvvet* (TS), **şerbet – bal** “şerbet bal” (MD, C. 1, s. 357) < Ar. *şerbet* (TS).

4.2.3. Türkçe – Farsça kelimelerle oluşan ikilemeler

İlk ögesi Türkçe kökenli, ikinci ögesi Farsça kökenli olan ikilemelerdir:

cemi – çöbünö “yemini otunu” (MD, C. 2, s. 661) < Far. *çūb* (TS), **cer – caandı** al- “yeri cihanı al-” (MD, C. 3, s. 891) < Far. *cihān* (TS), **katın – carıñ** çok “kadın yarin yok” (MD, C. 3, s. 334) < Far. *yār* (TS), **kudalaşpay – dostospoy** “dünür dost olmayıp” (MD, C. 3, s. 81) < Far. *dūst* (TS), **oyun – tamaşa** “oyun temaşa” (MD, C. 3, s. 266) < Far. *temāṣā* (TS).

4.2.4. Farsça – Türkçe kelimelerle oluşan ikilemeler

İlk ögesi Farsça kökenli, ikinci ögesi Türkçe kökenli olan ikilemelerdir:

acıdaar – cılan “ejder, yılan” (MD, C. 2, s. 612; C. 3, s. 1310) < Far. *ejder* (TS), **asman – cer** “gök yer” (MD, C. 1, s. 446, C. 2, s. 846) < Far. *āsmān* (TS), **koroz –**

tookton birdi alğan “horoz tavuktan birini almış” (MD, C. 3, s. 307) < Far. *horūs* (TS), **padişası – kanı** “padişahı hanı” (MD, C. 1, s. 407) < Far. *pādšāh* (TS), **şeker – bal** “şeker bal” (MD, C. 2, s. 1029) < Far. *şeker* (TS), **tamaşa – külkü** “gülüşme eğlence” (MD, C. 3, s. 261) < Far. *temāšā* (TS).

4.3. Sadece alıntı kelimelerle oluşan ikilemeler

Sadece alıntı kelimelerden oluşan ikilemelerin, her iki ögesi aynı dilden alınmış olabileceği gibi her bir ögesi farklı dillerden de alınmış olabilir.

4.3.1. Arapça – Arapça kelimelerle oluşan ikilemeler

Her iki ögesi de Arapça kökenli olan ikilemelerdir:

al – abal “hâl ahvâl” (MD, C. 1, s. 992; C. 2, s. 176, 217, 565, 673, 757, 803, 911, 1051; C. 3, s. 881) < Ar. *hāl* + *aḥvāl* (TS), **cin – macusu** şeytan “cin mecusi şeytan” (MD, C. 2, s. 609) < Ar. *cinn* + *mecūsī* (TS), **dünüyö – mal al-** “servet mal al-” (MD, C. 1, s. 906) < Ar. *dunyā* + *māl* (TS), **esep – kısap** “hesap kitap” (MD, C. 1, s. 842, 929) < Ar. *ḥisāb* + *kitāb* (TS), **ibadatta – taatta** “ibadette taatta” (MD, C. 2, s. 812) < Ar. *ibādet* + *tāʿat* (TS), **kayrat – kubat** “gayret kuvvet” (MD, C. 2, s. 82) < Ar. *gayret* + *kuvvet* (TS), **kaza – acal** cetip tabıldı “kaza ecel yakaladı” (MD, C. 3, s. 545) < Ar. *każāʾ* + *ecel* (TS), **mal – mülk** “mal mülk” **mal – mülkü** alıp cür- “mal mülk getir-” (MD, C. 1, s. 167) < Ar. *māl* + *mulk* (TS), **nasaat – akıl** ayt- “nasihat akıl” (MD, C. 3, s. 1119, 1127) < Ar. *naṣīḥat* + *ʿaql* (TS), **üzür – nazar** ayt- “şikayet dilek söyle-” (MD, C. 1, s. 333) < Ar. *uẓr* + *naẓar* (TS).

4.3.2. Arapça – Farsça kelimelerle oluşan ikilemeler

İlk ögesi Arapça kökenli, ikinci ögesi Farsça kökenli olan ikilemelerdir:

cin – beri “cin peri” (MD, C. 3, s. 1167) < Ar. *cinn* + Far. *perī* (TS), **kuduretsin – kudaasın** “kudretsın hüdasın” (MD, C. 2, s. 848) < Ar. *kudret* + Far. *ḥudā* (TS), **nabiy – baygambar** “nebi peygamber” (MD, C. 2, s. 845) < Ar. *nebī* + Far. *peygām-ber* (TS), **taacı – tahtı** talkala- “tacı tahtı yok et-” (MD, C. 2, s. 318) < Ar. *tāc* + Far. *taḥt* (TS).

4.3.3. Farsça - Arapça kelimelerle oluşan ikilemeler

İlk ögesi Farsça kökenli, ikinci ögesi Arapça kökenli olan ikilemelerdir:

apsun – duba “efsun dua” (MD, C. 1, s. 988, 989, 998; C. 2, s. 147) < Far. *efsūn* + Ar. *du ‘ā’* (TS), **bak – döölöt** konu başına “talih kuşu konu başına” (MD, C. 3, s. 562) < Far. *baht* + Ar. *devlet* (TS), **beçara – karıp** “fakir fukara” (MD, C. 3, s. 609) < Far. *bīçāre* + Ar. *ğarīb* (TS), **baygambarlık – nabiylık** “peygamberlik nebilik” (MD, C. 2, s. 845) < Far. *peygām-ber* + Ar. *nebī* (TS), **karıp – miskin** “garip miskin” (MD, C. 1, s. 836; C. 2, s. 923; C. 3, s. 612, 831) < Far. *ğarīb* + Ar. *miskīn* (TS), **künöö – soobuğuz** “günahınız sevabınız” (MD, C. 2, s. 93) < Far. *gunāh* + Ar. *sevāb* (TS), **önör – ilimdi** “hüneri, ilmi” (MD, C. 3, s. 50) < Far. *huner* + Ar. *‘ilm* (TS), **şeker – şerbet** “şeker şerbet” (MD, C. 2, s. 1166, 1233, 1243; C. 3, s. 162) < Far. *şeker* + Ar. *şerbet* (TS), **taraza – mıyzam** “terazi mizan” (MD, C. 1, s. 677; C. 3, s. 974, 981) < Far. *terāzū* + Ar. *mīzān* (TS), **zaar – zakım** “zehir zıkkım” (MD, C. 1, s. 1001) < Far. *zehr* + Ar. *zakḳūm* (TS).

4.3.4. Farsça - Farsça kelimelerle oluşan ikilemeler

Her iki ögesi de Farsça kökenli olan ikilemelerdir:

canıñ – teniñ künden “canın bedeninin yandı” (MD, C. 2, s. 497) < Far. *cān* + *ten* (TS), **döö – peri** “dev peri” (MD, C. 1, s. 595; C. 2, s. 315, 680) < Far. *dīv* + *perī* (TS), **şirin – şeker** “şirin şeker” (MD, C. 3, s. 307) < Far. *şīrīn* + *şeker* (TS).

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. ANLAM ÖZELLİKLERİNE GÖRE İKİLEMELER

İkilemelerin ortaya çıkmasında anlamın etkisi büyüktür. Hatiboğlu: “Türkçede ikilemenin ortaya çıkmasındaki etken, anlamdır. Türk düşüncesindeki durmadan gelişen anlamlara yeni kalıplar bulmak, kavramları belirtmek için sözcükleri yan yana getirip bir tek sözcük gibi kullanma yoluna gidilmiştir. Böylece, anlamı belirtmek, pekiştirmek, güçlendirmek amacıyla yeni bir sözcük yaratır gibi, iki sözcük yan yana getirilir ve bu birlikten ortaklaşa yeni bir anlam, güçlü bir kavram elde edilir.” der (Hatiboğlu, 1981: 55). Manas Destanı’ndaki ikilemeleri anlam özelliklerine göre şöyle sınıflandırmak mümkündür:

5.1. Unsurlarının Anlamlarına Göre İkilemeler

5.1.1. Eş anlamlı kelimelerle oluşan ikilemeler

İki kelimesi de aynı anlama gelen ikilemelerdir. İki eş anlamlı kelime birlikte kullanılarak anlam ve anlatım güçlendirilmektedir. Tekin, Türkçede eş anlamlı kelimeleri yan yana kullanma gerekliliğini bir varsayımla şöyle açıklamıştır:

Türkler yerleşik hayata geçmeye başladıklarında karşılaştıkları şehir medeniyetlerini dillerinde ifade edebilmeleri için uzun süre sözlü eğitimden geçmişlerdir. İki dilli vaizlerin halkın şimdiye kadar duymadığı bilmediği kavramları onların anlayabileceği şekle sokmakta ne kadar büyük sıkıntılar çekmiş olduklarını tasavvur etmek güç değildir. İlk ağızda karşılığı hemen bulunamayacak yüzlerce isim, unvan ve kavramlar için belki ilkin yabancı asıllı kelimeler kullanılmıştır; ve bu da tabiidir. Fakat bunun yanı sıra neolojizm dediğimiz usülle dilin kendi malzemesini yani ekini kökünü kullanarak yeni terimler türetilmiştir (Tekin, 2001: 106-107).

Hatiboğlu, eş anlamlı kelimelerden kurulan ikilemelerle ilgili olarak şu düşüncededir: “Bu tür ikilemelerde, sözcükler görünürde aynı anlamlı sayılırsa da, her yerde birbirlerinin yerine kullanılamadıkları için, gerçekte aynı anlamlı değildirler. Gerçekten anlamı aynı olan sözcüklerden kurulan ikilemelere en iyi örnek, aynı

sözcüğün tekrarıyla kullanılan ikilemelerdir.” (Hatiboğlu, 1981). Manas Destanı’nda eş anlamlı kelimelerden oluşan ikilemelere şunlar örnek verilebilir:

acal – ölüm “ecel ölüm” (MD, C. 2, s. 876, 1195; C. 3, s. 518), **amiri – buyruğu** “emri buyruğu” (MD, C. 1, s. 456).

5.1.2. Yakın anlamlı kelimelerle oluşan ikilemeler

Birbirine yakın anlamlı kelimelerin bir araya gelmesiyle oluşan ikilemelerdir. “Böyle ikilemelerde birinci ya da ikinci sözcüğün anlamı bütün ikilemeyi kapsar. Bazen yakın anlamlı iki sözcüğün oluşturduğu ikileme bu iki sözcüğün kendi anlamlarının dışında ikilemeye özgü yeni bir anlam kazandırır” (Çağatay, 1978:39). Çalışmamızda yakın anlamlılarla oluşmuş ikilemelere şunlar örnek verilebilir:

asker – kol “asker ordu” **asker – koldun** baarısı “askerlerin tamamı” (MD, C. 2, s. 388), **ata – urugun** kaysı? “atan kabilen hangisi?” (MD, C. 2, s. 272).

5.1.3. Zıt anlamlı kelimelerle oluşan ikilemeler

Zıt anlamlılarla ilgili olarak Eker, “Karşıt anlamlılıkta birimler, ortak anlam eksenine sahiptir (canlı/cansız, çekingen/girişken), Karşıt anlamlılıkta derecelilik: sıcak/ılık/serin/soğuk; bütünleyicilik: evli/bekar, asker/sivil, kadın/erkek ve karşıtılık: vermek/almak, gitmek/gelmek bağıntıları söz konusudur” (Eker, 2005; 399). Ağakay da bu konmuda “Anlamı karşıt olan sözcüklerden oluşan ikilemeler mecaz yoluyla yeni bir kavram yaratmaya, iki karşıt kavramı uzlaştırp iki kutuplu bir düşünce anlatmaya ya da iki ihtimali karşılaştırp ikircillik meydana getirmeye yarar” demektedir (Ağakay, 1954:104).

İki ögesinin anlam yönünden birbirinin karşıtı olduğu kelimelerden oluşan ikilemelerdir. Manas Destanı’nda karşıt anlamlı kelimelerden kurulan ikilemelere şunlar örnek verilebilir:

açuu – çüçüü “acı tatlı” (MD, C.1, s. 664; MD, C. 2, s. 808), **adal – aramdı** “helali haramı” (MD, C. 2, s. 1117), **ak – kara** “ak kara” (MD, C. 2, s. 37, 737).

5.2. Dil Bilgisel Anlamlarına Göre İkilemeler

İkilemeler bir bütün olarak birçok dil bilgisel anlama sahip sözcük gruplarıdır. İkilemelerin bu anlamları, sözcüklerin kendi anlamlarının yanı sıra tonlama ile de ilgilidir (Özeren, 2019: 128-129). Bu başlık altında Manas Destanı'ndaki ikilemelerde yaygın olarak görülen dil bilgisel anlamlar şöyledir:

5.2.1. Abartma anlamındaki ikilemeler

Bu tür ikilemeler nitelikteki özelliği anlamca abartılı olarak vermektedir. Manas Destanı'ndaki abartma anlamı taşıyan bazı ikilemeler şunlardır:

aḡkap – çöldöp kal- “susuzluktan yan-” (MD, C. 2, s. 1020), **ayıl – apa** “konu komşu” (MD, C. 2, s. 936), **can – canıbar** “canlı cansız” (MD, C. 1, s. 909, 910); “türlü hayvanlar” (MD, C. 2, s. 1034), **kayra – kayra** can- “tekrar tekrar dön-” (MD, C. 2, s. 578), **kazan – kazan** köldöt- “kazan kazan biriktir-” (MD, C. 2, s. 623), **kereeli – keçke** cuun- “sabah akşam yıkan-” (MD, C. 3, s. 389), **köçömö – köçö** “sokak sokak” (MD, C. 2, s. 447, 1183), **köktön – cerden** izde- “gökte yerde ara-” (MD, C. 2, s. 263), **narday – narday** çayan bar “deve gibi çıyan var” (MD, C. 1, s. 1000), **oybut – oybut** karı bar “yığın yığın karı var” (MD, C. 3, s. 144), **öldüm – taldım** “öldüm, bittim” (MD, C. 2, s. 80, 443, 863), **özön – özön** sayı bar “geniş geniş vadisi var” (MD, C. 1, s. 717), **şalak – şulak** etiş- “bata çıka yetiş-” (MD, C. 1, s. 265), **töödöy – töödöy** taygandar “deve kadar büyük tazılar” (MD, C. 1, s. 481).

5.2.2. Açıklama anlamındaki ikilemeler

Anlatılan, söylenilen şeylere işaret ederek bir açıklama anlamı taşıyan ikilemeler de destanda tespit ettiğimiz ikilemeler arasındadır:

ana – mına “öyle böyle” (MD, C. 2, s. 946), **antip – mintip** “öyle böyle” (MD, C. 1, s. 150, 194, 376, 911, C. 2, s. 448, 780, 1157; C. 3, s. 847, 950, 1113), **mınday – mınday** “böyle böyle” (MD, C. 2, s. 588), **balan – bastan** “falan filan” (MD, C. 3, s. 713, 727, 982).

5.2.3. Ayrıntı anlamındaki ikilemeler

Bir konu hakkında ayrıntı içeren ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

az – köbündü bil- “azını çoğunu bil-” (MD, C. 2, s. 599), **azı – köbün** arala- “az çok gezip dolaş-” (MD, C. 2, s. 263), **köbün – azın** ılgaarsıñ “azını çoğunu anlarsınız” (MD, C. 2, s. 346), **bitkıl – bitkıl** “oyuk oyuk” (MD, C. 3, s. 1010); “ufak ufak” (MD, C. 3, s. 326), **cekeme – ceke** “tek basına, bir tek” (MD, C. 2, s. 834).

5.2.4. Azaltma anlamındaki ikilemeler

Bir konu hakkında azlık, seyreklik, sık olmama durumu içeren ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

karaan – baraan körün- “az maz görün-” (MD, C. 3, s. 283), **az – az** içip al- “az az iç-” (MD, C. 2, s. 1019), **anda – sanda** “ara sıra, tek tük” (MD, C. 1, s. 91, 480, 554; C. 2, s. 984; C. 3, s. 427, 437, 476, 624, 797, 1013, 1038), **anda – mında** kel- “ara sıra gel-” (MD, C. 1, s. 478), **kez – kezde** kiyik atışıp “zaman zaman geyik avlamış” (MD, C. 2, s. 926).

5.2.5. Belirsizlik anlamındaki ikilemeler

Bir konu hakkında net olmayan bir zamanı durumu vaeya hareketi anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

ança – mınça “şöyle böyle” (MD, C. 1, s. 259, 763, 808, 867; C. 2, s. 414, 616, 763, 936, 1122, 1203; C. 3, s. 187, 472, 957, 1158, 1170), “biraz, bazı” (MD, C. 1, s. 371, 638, 848; C. 2, s. 279, 448, 449, 648, 652, 656, 778, 877, 945, 946, 996, 1236, 1248; C. 3, s. 160, 247, 313, 420, 512, 602, 647, 806, 1146, 1155, 1258), “ara sıra” (MD, C. 2, s. 517), **kez – kezde** kiyik atışıp “zaman zaman geyik avlamış” (MD, C. 2, s. 926), **mayda – baçek** “ufak tefek” (MD, C. 2, s. 623), **bitkıl – bitkıl** “oyuk oyuk” (MD, C. 3, s. 1010); “ufak ufak” (MD, C. 3, s. 326), **eser – musar** cara “ufak tefek yara” (MD, C. 3, s. 479), **arba – dorbo** süylöş- “şöyle böyle konuş-” (MD, C. 2, s. 1138), **arı – beri** “aşağı yukarı” (MD, C. 1, s. 115, 520, 569, 705, 708; C. 2, s. 383, 386, 448, 449, 457, 504, 633; C. 3, s. 447, 548), “ileri geri” (MD, C. 1, s. 482, 704; C. 3, s. 229, 727, 891, 1055), “ora bura” (MD, C. 2, s. 56, 306, 416, 1132), “öte beri” (MD, C.

1, s. 344; C. 2, s. 90, 589, 603, 764, 902, 1133; C. 3, s. 40, 336, 562, 630, 796, 832, 1006, 1015, 1067, 1136), **balan – bastan** “falan filan” (MD, C. 3, s. 713, 727, 982), **bolor –bolbos** orun “gelişi güzel yer” (MD, C. 2, s. 1077), **çıgar – çıkpas** “çıkar çıkmaz” (MD, C. 2, s. 964).

5.2.6. Birliktelik / Beraberlik / bütünlük anlamındaki ikilemeler

Sözü edilen şeylerin bütünlüğünü birlikteliğini anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

aga – ini “abi kardeş” (MD, C. 1, s. 87, 214, 754, 909, 998; C. 2, s. 54, 224, 946, 1174, 1178, 1184, 466; C. 3, s. 102, 125, 279), **arpa – buuday** “arpa buğday” (MD, C. 2, s. 441, 447), **bala – çaka** “çoluk çocuk” (MD, C. 1, s. 169, 292; C. 3, s. 277), **caş – karı** “genç ihtiyar” (MD, C. 3, s. 838), **cemek – içmek** “yeme içme” (MD, C. 2, s. 733), **döö – peri** “dev peri” (MD, C. 1, s. 595; C. 2, s. 315, 680), **iriş – kanını** “irini kanını” (MD, C. 1, s. 225), **közü – başı** irinde- “gözü başı irinlen-” (MD, C. 1, s. 772; C. 3, s. 204, 315), **kuran – kalam** sözü “kuran kalam sözü” (MD, C. 3, s. 52), **mömö – çömö** “meyve sebze” (MD, C. 1, s. 84; C. 2, s. 447), **sakal – saçın** culuş- “saçını başını yol-” (MD, C. 1, s. 396).

5.2.7. Çoğaltma anlamındaki ikilemeler

Bir konu hakkında söz ederken çokluğu, sıklığı abartarak anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

top – top bol- “grup grup ol-” (MD, C. 1, s. 869, 875; C. 2, s. 253; C. 3, s. 1061), **türkün – türkün** boluş- “grup grup ol-” (MD, C. 3, s. 724, 837), **oybut – oybut** karı bar “yığın yığın karı var” (MD, C. 3, s. 144), **koton – koton** kol bol- “kalabalık asker ol-” (MD, C. 1, s. 560), **kuduk – kuduk** sular bar “kuyu kuyu sular var” (MD, C. 3, s. 1067), **sap – sap** bol- “saf saf dizil-” (MD, C. 2, s. 196, 330, 356, 386; C. 3, s. 621), **tümön – tümön** asker “tümen tümen asker” (MD, C. 1, s. 509), **zubun – zubun** “zümre zümre” (MD, C. 1, s. 141; C. 2, s. 993).

5.2.8. Çok çeşitlilik anlamındaki ikilemeler

Sözü edilen şeylerin çeşitliliğini anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

bötön – bötön cay “türlü türlü yer” (MD, C. 3, s. 383), **can – canıbar** “canlı cansız” (MD, C. 1, s. 909, 910); “türlü hayvanlar” (MD, C. 2, s. 1034); “canlılar” (MD, c. 1, s. 107; C. 2, s. 424), **can – canıbar** taralgan “her türlü canlı dağılmış” (MD, C. 2, s. 166), **edir – emiş** kebi bar “türlü, hikayeli sözü var” (MD, C. 2, s. 1121), **türdüü – türdüü** tolgon can “türlü türlü dolu can” (MD, C. 3, s. 769), **öödö – tömön** söz kal- “çeşitli söz kal-” (MD, C. 3, s. 632).

5.2.9. Çok renklilik anlamındaki ikilemeler

Sözü edilen şeylerin renk niteliği bakımından çokluğunu anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

ala – bula bayragın “ala bula bayrağını” (MD, C. 3, s. 288), **ala bula** bir kiyiz “alacalı bir keçe halı” (MD, C. 1, s. 476).

5.2.10. Devamlılık anlamındaki ikilemeler

Sözü edilen bir durumun hareket veya zaman açısından devam ettiğini anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

küülüp – küülüp handar “kızıştırıp kızıştırıp hanlar” (MD, C. 3, s. 895), **sılap – sılap** başını “sıvazlayıp sıvazlayıp başını” (MD, C. 3, s. 125), **tandap – tandap** kuça- “seçip seçip kucakla-” (MD, C. 1, s. 504), **atıp – atıp** çük- “atıp atıp çök-” (MD, C. 1, s. 163), **aytıp – aytıp** bar dartın “söyleyip söyleyip bütün derdini” (MD, C. 1, s. 625), **kagıp – kagıp** kal- “vurup vurup bırak-” (MD, C. 1, s. 970), **kün – tün** kalbay bar- “gece gündüz demeden git-” (MD, C. 1, s. 757).

5.2.11. Düzensizlik anlamındaki ikilemeler

Belli bir durumun hareket ya da zaman bakımından kesik kesik devam ettiğini anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

ança – mınça “ara sıra” (MD, C. 2, s. 517), **anda – sanda** “ara sıra, tek tük” (MD, C. 1, s. 91, 480, 554; C. 2, s. 984; C. 3, s. 427, 437, 476, 624, 797, 1013, 1038), **kez – kezde** kiyik atışıp “zaman zaman geyik avlamış” (MD, C. 2, s. 926).

5.2.12. Eksiklik anlamındaki ikilemeler

Sözü edilen bir şeyin bütünlükten eksikliğini, tam olmama durumunu anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

calgız – carım “yalnız yarım” (MD, C. 1, s. 183), **cartı – curtı** talpakta- “yarım yamalak yürü-” (MD, C. 1, s. 557), **çala – bula** “yarım yamalak” (MD, C. 1, s. 60, 368, 470).

5.2.13. Gizleme anlamındaki ikilemeler

Bir durum veya hareketin herhangi bir nedenden dolayı birilerinden gizli veya birşeyden çekinmekten ötürü gizlice oluştuğunu anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

caşırıp – caap cür- “gizleyip göm-” (MD, C. 1, s. 56), **katkan – kutkan** düynösü “sakladığı gizlediği dünyalık” (MD, C. 1, s. 923), **kübür – şıbır uk-** “dedikodu duy-” (MD, C. 2, s. 956).

5.2.14. Güçlendirme anlamındaki ikilemeler

Güçlendirme ikilemelerin en yaygın özelliklerinden biridir. Bazı örnekler şunlardır:

astan – astan kalaa “büyük büyük şehir” (MD, C. 1, s. 609), **bitkıl – bitkıl** “oyuk oyuk” (MD, C. 3, s. 1010); “ufak ufak” (MD, C. 3, s. 326), **irim – irim** “kıvrım kıvrım” (MD, C. 3, s. 152), **kayra – kayra** can- “tekrar tekrar dön-” (MD, C. 2, s. 578), **kekep – kekep** süylö- “diklene diklene konuş-” (MD, C. 2, s. 1140), **kuduk – kuduk** sular bar “kuyu kuyu sular var” (MD, C. 3, s. 1067), **neçe – neçe** adam “nice nice adam” (MD, C. 1, s. 1001), **tal – tal** bol- “dal dal ol-” (MD, C. 1, s. 481), **top – top** “grup grup” **top – tobunan** karma- “grup grup yakala-” (MD, C. 3, s. 358), **töödöy – töödöy** taygandar

“deve kadar büyük tazılar” (MD, C. 1, s. 481), **tümön – tümön** asker “tümen tümen asker” (MD, C. 1, s. 509).

5.2.15. Her yer anlamındaki ikilemeler

Hareket fiilleri ya da sıkça kullanılan yer ve coğrafi adların tekrar edilmesiyle her yer, her yön, her taraf gibi anlamlar ortaya çıkmaktadır. Bu anlamı içeren bazı ikilemeler şunlardır:

can – cakka kişi çaptır- “her tarafa adam gönder-” (MD, C. 3, s. 408), **tuş – tuşka** kabar sal- “her yere haber gönder-” (MD, C. 1, s. 140), **can – cagının** baarı “etrafının tamamı” (MD, C. 2, s. 139, 607; C. 1, s. 554), **ceek – cergesin** çakırdı “çevredekileri ağırdı” (MD, C. 3, s. 151), **özön – özön** koo eken “vadi vadi çukurmuş” (MD, C. 2, s. 774), **tuş – tuşka** kaçıp söğüldü “her yöne kaçıp dağıldı” (MD, C. 2, s. 386), **adır – adır** “dağ, bel” (MD, C. 2, s. 4 45); “dere tepe” (MD, C.1, s. 41; C. 2, s. 61); “tepe tepe” (MD, C. 1, s. 188, 315, 558, 867, 977; C. 2, s. 246, 787; C. 3, s. 955, 1064), **kırın – oyun** kızıl kan bas- “dereyi tepeyi kızıl kan kapla-” (MD, C. 1, s. 977), **koktu – kırdan** karaş- “derede tepede ara-” (MD, C. 1, s. 113).

5.2.16. İsteksizlik anlamındaki ikilemeler

Herhangi bir konuda isteksizliği, isteksiz davranmayı anlatan ikilemelerdir:

arañ – arañ toktol- “sabır gösterip dur-” (MD, C. 2, s. 1028).

5.2.17. Kesinlik anlamındaki ikilemeler

Daha çok zaman adları ile kurulan, bir şeyin eninde sonunda olacağını belirten ikilemelerdir:

keç – ertede ur- “er geç çarp-” (MD, C. 3, s. 460), **akırında – tübündö** “eninde sonunda” (MD, C. 2, s. 751).

5.2.18. Kızgınlık anlamındaki ikilemeler

Kızgınlık, öfke, ve beğenmemenin anlatıldığı ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

saldır et- “abuk sabuk konuş-” (MD, C. 3, s. 703), **çogol – çogol** ayt- “sert sert konuş-” (MD, C. 3, s. 894), **obro – dobro** söz “kaba kaba söz” (MD, C. 2, s. 1271).

5.2.19. Korku anlamındaki ikilemeler

Korku anında söylenen sözlerden oluşan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

oy – boy tatay “ah ah eyvah” (MD, C. 1, s. 67), **ta – talap** “eyvah diye bağırıp” (MD, C. 1, s. 90), **bay – paylaşip** kalmaktar “korkup ürkerek kalmaklar” (MD, C. 1, s. 915), **alda – alda** dey ber- “Allah Allah deyip dur-” (MD, C. 1, s. 208).

5.2.20. Küçümseme ve yerme anlamındaki ikilemeler

Hoş karşılamama, beğenmeme, küçümseme anlamı taşıyan sözlerden oluşan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

bok – sak “çer çöp” (MD, C. 2, s. 305), **eser – musar** cara “ufak tefek yara” (MD, C. 3, s. 479), **mayda – bağcek** “ufak tefek” (MD, C. 2, s. 623), **öz – cat** debey çır sal- “yerli yabancı demeden kavga çıkar-” (MD, C. 2, s. 973), **caman – cuman** tamdar “eski püskü evler” (MD, C. 2, s. 611), **kurmuşu – kuur** “eski pis keçe” (MD, C. 3, s. 290), **bolor – bolbos** “olur olmaz” **bolor –bolbos** orun “gelişi güzel yer” (MD, C. 2, s. 1077), **antip – mintip** “öyle böyle” (MD, C. 1, s. 150, 194, 376, 911, C. 2, s. 448, 780, 1157; C. 3, s. 847, 950, 1113), “şu bu” (MD, C. 2, s. 730; C. 3, s. 803, 912).

5.2.21. Sahip olma anlamındaki ikilemeler

Bir şeye sahip olma durumunu anlatan ikilemelerdir, çoklukla +İİ, +Dİ, +IUU, +DUU ekleriyle kurulurlar. Bazı örnekler şunlardır:

estüü – baştuu karısı “akıllı başlı yaşlısı” (MD, C. 2, s. 1183), **tooluu – taştuu** cer “dağlı taşlı yer” (MD, C. 2, s. 350), **alduu – küçtüü** “güçlü kuvvetli” (MD, C. 2, s. 398), **attuu – cöölüü** babala- “atlısı yayası koştur-” (MD, C. 1, s. 114), **çoḡ – kiçili** kañça taş “büyük küçüklü nice taş” (MD, C. 2, s. 259).

5.2.22. Samimiyet anlamındaki ikilemeler

İnsanlar arasındaki görüşme, hal hatır sorma gibi ilişki durumunu anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

amandaşıp – koştosup “görüşmüş vedalaşmış” (MD, C. 2, s. 1257), **amandık – sooluk** sura- “hâl hatır sor-” (MD, C. 2, s. 927, 1050), **barıp – kelip** “gide gele” **barıp – kelip** kön- “gidip gelip alış-” (MD, C. 2, s. 705), **car – coro** koş- “yâr yâren çağır-” (MD, C. 3, s. 600), **kette – keçik** otur- “büyük küçük otur-” (MD, C. 2, s. 278).

5.2.23. Sıralama anlamındaki ikilemeler

Bir durumun sırayla gerçekleştiğini anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

bir – birden “birer birer” (MD, C. 1, s. 51, 481; C. 2, s. 443, 1235, 1242; C. 3, s. 746, 747), **eki – ekiden** “ikişer ikişer” (MD, C. 1, s. 588, 654; C. 2, s. 787), **beş – beşten** “beşer beşer” (MD, C. 1, s. 175, 678), **ondon – ondon** bölün- “onar onar bölün-” (MD, C. 1, s. 244, 489).

5.2.24. Sonsuzluk anlamındaki ikilemeler

Bir durum, yer ya da zaman hakkında sınırsızlık, sonsuzluk belirten ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

astı – artına köz cetpey “arkasına önüne göz yetmiyor” (MD, C. 2, s. 1181), “başına sonuna göz yetmiyor” (MD, C. 1, s. 581), **ayak – başı** köz cetkis “başı sonu gözükmeyen” (MD, C. 1, s. 995; C. 2, s. 58, 524; C. 3, s. 1242, 1290), **baştan – ayak** til al- “baştan sona söz dinle-” (MD, C. 3, s. 221), **aldı – artı** “başı sonu, tamamı” (MD, C. 2, s. 907; C. 3, s. 645, 948, 1285).

5.2.25. Şaşırtma anlamındaki ikilemeler

Bir durum ya da olay karşısında aşkınlık duygusu içeren ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

ayran - azır bol- “şaşa kal-” (MD, C. 1, s. 367), **ayran – tañ** bol- “hayran ol-” (MD, C. 3, s. 741), **ayran – tañ** kal- “hayretler içinde kal-” (MD, C. 1, s. 132; C. 2, s. 626), **oy – boy** tatay “ah ah eyvah” (MD, C. 1, s. 67).

5.2.26. Telaş ve sabırsızlık anlamındaki ikilemeler

Bir durum veya olay karşısında telaşlı, sabırsız, aceleci olmayı anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

arbıp – darbıp “alelacele, yarışırcasına” (MD, C. 1, s. 68, 184, 242, 811; C. 2, s. 144, 191, 221; C. 3, s. 837), **aşıp – şaşıp** “acele edip” (MD, C. 2, s. 406; C. 3, s. 26), “alelacele” (MD, C. 2, s. 655, 1205; C. 3, s. 552), **çabal – çubal** “alelacele” (MD, C. 1, s. 536), **kübüp – kagıp** şaştır- “toplatıp acele ettir-” (MD, C. 2, s. 579), **şaşıp – buşup** at min- “alelacele at bin-” (MD, C. 2, s. 161), **abır – şabır** “çarçabuk” (MD, C. 1 s. 871; C. 2, s. 145, 344, 523, 1201, 1209; C. 3, s. 233, 713, 1098, 1201); “nefes nefese” (MD, C. 1, s. 714, 883); “apar topar” (MD, C. 1, s. 493); “hızlıca” (MD, C. 1, s. 250), **çımın – kuyun** özdörü “çok hızlı kendileri” (MD, C. 3, s. 42), **alek – dalek** “ite kalka” **alek – dalek** cügür- “telaşıyla koştur” (MD, C. 2, s. 1089), **alek – dalek** cügürt- “ite kalka koştur-” (MD, C. 3, s. 902).

5.2.27. Tezlik anlamındaki ikilemeler

Bir durum veya olay ile ilgili hızlı veya çabuk olmayı anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

abır – şabır “çarçabuk” (MD, C. 1 s. 871; C. 2, s. 145, 344, 523, 1201, 1209; C. 3, s. 233, 713, 1098, 1201); “nefes nefese” (MD, C. 1, s. 714, 883); “apar topar” (MD, C. 1, s. 493); “hızlıca” (MD, C. 1, s. 250), **kaş – kabakta** ölüm “kaşla göz arasında ölüm” (MD, C. 3, s. 239), **abır – dabır** “hızlı hızlı” (MD, C. 2, s. 188); “kendi aralarında” (MD, C. 3, s. 908).

5.2.28. Uyarma anlamındaki ikilemeler

Uyarma, ikazda bulunma anlamı veren ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

ay – ay kalmak, tokto! “hey hey kalmak, dur!” (MD, C. 1, s. 545), **oy – oy** baldar “hey hey çocuklar” (MD, C. 3, s. 905), **oy – boy** “ay vay” (MD, C. 1, s. 189; C. 3, s. 422).

5.2.29. Üzüntü ve Pişmanlık anlamındaki ikilemeler

Bir durum veya olay karşısında üzüntü, pişmanlık duygularını anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

bar – bar etip ıyla- “var gücüyle ağla-” (MD, C. 1, s. 64), **çuu – çuu** kılış- “ağlaş-” (MD, C. 1, s. 396), **ıylap – sıktap** “ağlaya sızlaya” (MD, C. 1, s. 469, 584; C. 2, s. 184, 294), **oy – boylotup** ıylat- “sızlatıp ağlat-” (MD, C. 3, s. 188), **arman – naalış** kep ayt- “ukdeli pişman söz söyle-” (MD, C. 3, s. 451), **küyüp – bışıp** kal- “üzülüp kal-” (MD, C. 3, s. 591), **kıygıl – kıçkıl** ün “acı ağır söz” (MD, C. 2, s. 188, 298).

5.2.30. Yaklaşma anlamındaki ikilemeler

Tam olmamayı, fiillerde tam gerçekleşmemeyi veya tereddütlü olmayı anlatan ikilemelerdir. Bazı örnekler şunlardır:

ança – mınça “şöyle böyle” (MD, C. 1, s. 259, 763, 808, 867; C. 2, s. 414, 616, 763, 936, 1122, 1203; C. 3, s. 187, 472, 957, 1158, 1170), **anday – minday** “şöyle böyle” (MD, C. 1, s. 771; C. 2, s. 300; C. 3, s. 891, 1322), **az – az** ele kel- “azar azar gel-” (MD, C. 3, s. 779), **çala – bula** “ha yakaladı, ha yakalayacaktı” (MD, C. 1, s. 102); “şöyle böyle” (MD, C. 1, s. 470; C. 2, s. 621); “yarım yamalak” (MD, C. 1, s. 60, 368, 470).

5.2.31. Yavaşlık anlamındaki ikilemeler

Fiillerdeki hareketin normal ya da bekelenilen hızın altında olduğunu anlatan ikilemelerdir. Örnekler şunlardır:

sılay – sılay kamçıla- “yavaş yavaş kamçı vur-” (MD, C. 3, s. 732), **asta – asta** “yavaş yavaş” (MD, C. 1, s. 712), **cıla – cıla** üyrön “yavaş yavaş alış-” (MD, C. 3, s. 392), **cılıp – cılıp** cıl- “yavaştan gel-” (MD, C. 3, s. 715), **kızıy – kıziy** “yavaş yavaş” (MD, C. 2, s. 245), **cayma – cay** “yavaş yavaş” (MD, C. 1, s. 697; C. 2, s. 604, 866, 950, 1048; C. 3, s. 278, 337, 423, 463, 515, 557, 776, 856, 1285, 1332).

5.2.32. Zorlanma anlamındaki ikilemeler

Bir durum veya olayın gerçekleşmesinde karşılaşılan zorluğu anlatan ikilemelerdir. Örnekler şunlardır:

eptep – septep “zar zor” (MD, C. 2, s. 788), **ölüp – talıp** cet- “zar zor ulaş-” (MD, C. 2, s. 787), **arañ – arañ** “zar zor” **arañ – arañ** toktol- “sabır gösterip dur-” (MD, C. 2, s. 1028), **arañ – arañ** toktol- “zar zor kendini tut-” (MD, C. 3, s. 884), **azıp – tozup** alsırap “perişan halde, güçsüzce” (MD, C. 1, s. 768).

5.3. Semantik – Pragmatik sıralamaya göre ikilemeler

Farklı sözcüklerden oluşan ikilemelerde bir öncelik sonralık sırası görülmektedir (Özeren, 2019: 141). Bununla ilgi Manas Destanı’ndaki ikilemelerde şu tespitler yapılmıştır:

5.3.1. Cansız – Canlı önceliğine göre ikilemeler

Kırgız Türkçesi ağızlarındaki ikilemeleri oluşturan sözcüklerin canlı ya da cansız unsurlar açısından belirgin bir öncelik görülmemektedir. Ancak nadiren de olsa cansız kavramı anlatan sözcüğün canlı kavramı anlatan sözcükten önce kullanıldığı görülmektedir (Özeren, 2019: 141). Bu durum Manas Destanı’ndaki ikilemelerde de görülmektedir. Bazı örnekler şunlardır:

ölüü – tirüü “ölü diri” (MD, C. 1, s. 820; C. 2, s. 328, 455, 482; C. 3, s. 55), **açuu – tattuu** tamak “acı tatlı yemek” (MD, C. 3, s. 78), **acal – ölüm** “ecel ölüm” (MD, C. 2, s. 876, 1195; C. 3, s. 518), **akıl – sabır** “akıl sabır” (MD, C. 2, s. 1197), **carıñ – önögün** “eşin dayanağın” (MD, C. 2, s. 962), **eç nersesi – balası** “hiçbir şeyi çocuğu” (MD, C. 1, s. 37), **kuran – kalam** sözü “kuran kelam sözü” (MD, C. 3, s. 52), **kulak – murun** köz kıl- “kulak burun göz yap-” (MD, C. 2, s. 312), **mal – mülkü** alıp cür- “mal mülk getir-” (MD, C. 1, s. 167), **nabiy – baygambar** “nebi peygamber” (MD, C. 2, s. 845), **nökör – cökör** özündö “hizmetçiler önünde” (MD, C. 2, s. 1122), **taş – cıgaçka** ilin- “taşa ağaca ilin-” (MD, C. 2, s. 510).

5.3.2. Somut – Soyut önceliğine göre ikilemeler

Kırgız Türkçesi ağızlarındaki ikilemeleri oluşturan sözcüklerin somut ya da soyut unsurlar açısından belirgin bir öncelik görülmemektedir. Ancak az da olsa somut kavramı anlatan sözcüğün soyut kavramı anlatan sözcükten önce kullanıldığı ikilemelere rastlanmaktadır (Özeren, 2019: 141). Bu durum Manas Destanı’ndaki ikilemelerde de görülmektedir. Bazı örnekler şunlardır:

arıp – duba iş eken “harf ve dua işiymiş” (MD, C. 1, s. 879), **canıñ – teniñ** künden “canın bedenini yandı” (MD, C. 2, s. 497), **dünüyögö – zulmatka** “dünyaya zulmete” (MD, C. 2, s. 825), **kaza – acal** cetip tabıldı “kaza ecel yakaladı” (MD, C. 3, s. 545), **kep – keñeşten** kal- “sözden fikirden geri kal-” (MD, C. 3, s. 1113), **tuz – nasip** “tuz nasip” (MD, C. 3, s. 435).

5.3.3. Büyük - Küçük önceliğine göre ikilemeler

Kırgız Türkçesi ağızlarındaki ikilemeleri oluşturan sözcüklerin büyük ya da küçük unsurlar açısından belirgin bir öncelik olduğu görülmektedir. Buna göre büyük olanı bildiren sözcüğün, küçük olanı bildiren sözcükten önce kullanıldığı ikilemelerin daha yaygın kullanıldığı görülmektedir (Özeren, 2019: 142). Bu durum Manas Destanı’ndaki ikilemelerde de görülmektedir. Bazı örnekler şunlardır:

ata – baba “ata baba” (MD, C. 1, s. 190, 444; C. 2, s. 276, 586; C. 3, s. 50, 202, 208), **aga – ini** “abi kardeş” (MD, C. 1, s. 87, 214, 754, 909, 998; C. 2, s. 54, 224, 946, 1174, 1178, 1184, 466; C. 3, s. 102, 125, 279), **ceñe – sindiñ** köp turat “yengen, kız kardeşin çok” (MD, C. 2, s. 1213), **kol – ayak** “el ayak” (MD, C. 2, s. 805), **too – taş** “dağ taş” (MD, C. 1, s. 204; C. 2, s. 736), **uluk – kiçik** “büyük küçük” (MD, C. 2, s. 1001, 1246; C. 3, s. 626, 731, 761, 1325), **koy – kozusun** maarat- “koyun kuzuyu melet-” (MD, C. 2, s. 492), **üy – übün** talan al- “evini eşyasını talan et-” (MD, C. 1, s. 611), **aş – toydo** “aşta toyda” (MD, C. 3, s. 798), **asker – koldun** baarısı “askerlerin tamamı” (MD, C. 2, s. 388), **bala – katın** “çoluk çocuk” (MD, C. 2, s. 288, 353), **şibege – bigiz** “iğne biz” (MD, C. 3, s. 129).

5.3.4. Dişilik - Erillik önceliğine göre ikilemeler

Kırgız Türkçesi ağızlarındaki ikilemeleri oluşturan sözcüklerin dişilik ya da erillik unsurlar açısından belirgin bir öncelik görülmemektedir. Ancak az da olsa diş kavramı anlatan sözcüğün eril kavramı anlatan sözcükten önce kullanıldığı ikilemelere rastlanmak mümkündür (Özeren, 2019: 142-143). Bu durum Manas Destanı’ndaki ikilemelerde de rastlanmaktadır. Bazı örnekler şunlardır:

arkar – kulca “dağ koyunu, dağ koçu” (MD, C. 2, s. 863, 1251), **eçki – teke** “keçi teke” (MD, C. 2, s. 509, 582), **ene – atabız** “anne babamız” (MD, C. 1, s. 659; C. 2, s. 186), **urgaaçı – erkek** “dişi erkek” (MD, C. 2, s. 959).

Manas Destanı’ndaki ikilemelerde erillik kavramı anlatan sözcüğün önce geldiği bazı örnekler şunlardır:

ata – enebiz “anne babamız” (MD, C. 1, s. 109, 603, 726), **koroz – tookton** birdi algan “horoz tavuktan birini almış” (MD, C. 3, s. 307), **uulunan – kızınan** “oğullarından kızlarından” (MD, C. 2, s. 400).

5.3.5. Hayvan adlarındaki önceliğe göre ikilemeler

Manas Destanı’nda hayvan adlarından oluşan ikilemelerde daha çok karada yaşayan ve etinden, sütünden faydalandığı için yetiştiriciliği yapılan hayvan adları kullanılmaktadır. Bunlar arasında genellikle sosyal ve kültürel hayatta önemli yeri olan at ve koyun hayvan adları ikilemelerde ilk unsur olarak kullanılmaktadır.

at – kölügü aralaş “at, yük hayvanı karışık” (MD, C. 1, s. 601), **at – kunan** “at, kunan” (MD, C. 3, s. 69), **koy – kozusun** maarat- “koyun kuzuyu melet-” (MD, C. 2, s. 492).

Mehmet Özeren, *Kırgız Türkçesi Ağızlarında İkilemeler* adlı çalışmasında “Hayvan adlarından oluşan ikilemelerde daha çok eş durumdaki sözcükler (suda veya karada yaşayanlar, sağılanlar, binit olarak kullanılanlar, avlanılanlar vb.) oluşturmaktadır” tespitinde bulunmuştur (Özeren, 2019: 143). Bu durum destanda geçen ikilemelerde görülmektedir. Bazı örnekler şunlardır:

acıdaar – cılan “ejder, yılan” (MD, C. 2, s. 612; C. 3, s. 1310), **cılan - kurttar** dağı alal “yılanlar böcekler bile helal” (MD, C. 1, s. 372), **döö – peri** “dev peri” (MD, C. 1, s. 595), **karga – kuşka** cem kıl- “karga kuşlara yem et-” (MD, C. 1, s. 347), **kaz – ördöktün** kömü “kazın ördeğin eti” (MD, C. 2, s. 1188), **kurt – kumurska** “kurt karınca” (MD, C. 2, s. 408), **kuş – kurtka** amandık ber- “kuşa kurda esenlik ver-” (MD, C. 1, s. 373).

5.3.6. Uzak - Yakın önceliğine göre ikilemeler

Kırgız Türkçesi ağızlarındaki ikilemeleri oluşturan sözcüklerin uzak ya da yakın unsurlar açısından belirgin bir öncelik olduğu görülmektedir. Buna göre uzaklık, aralık, mesafe kavramını anlatan sözcüğün yakınlık, bitişkenlik, yapışıklık kavramını anlatan sözcükten önce kullanıldığı ikilemeler yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Özeren, 2019: 143). Manas Destanı'ndaki ikilemelerde de bu durum görülmektedir. Bazı örnekler şunlardır:

arı – beri “aşağı yukarı” (MD, C. 1, s. 115, 520, 569, 705, 708; C. 2, s. 383, 386, 448, 449, 457, 504, 633; C. 3, s. 447, 548), “ileri geri” (MD, C. 1, s. 482, 704; C. 3, s. 229, 727, 891, 1055), “ora bura” (MD, C. 2, s. 56, 306, 416, 1132), “öte beri” (MD, C. 1, s. 344; C. 2, s. 90, 589, 603, 764, 902, 1133; C. 3, s. 40, 336, 562, 630, 796, 832, 1006, 1015, 1067, 1136), **asman – cer** “gök yer” (MD, C. 1, s. 446, C. 2, s. 846), **anı – munu** “şu bu, onu bunu” (MD, C. 1, s. 511, 571; C. 2, s. 47, 61, 492, 644, 666, 1089, 1250; C. 3, s. 227, 602, 620, 722, 753, 1018, 1299), **ıraagin – cakin** “uzak yakın” (MD, C. 3, s. 376).

5.3.7. Azlık - Çokluk önceliğine göre ikilemeler

Azlık – çokluk bakımından çoğunlukla azlık kavramını anlatan sözcüğün ilk unsur olarak kullanıldığı görülmektedir. Bazı örnekler şunlardır:

altı – ceti “altı yedi” (MD, C. 1, s. 493, 805; C. 2, s. 311, 488, 1253; C. 3, s. 363, 449, 789, 1289, 1323), **eki – üç** “iki üç” (MD, C. 1, s. 67, 176, 294, 477, 759; C. 2, s. 301, 343, 449, 475, 689, 691, 1028, 1162, 1177, 1273; C. 3, s. 249, 561, 599), **az – köbüdü** bil- “azını çoğunu bil-” (MD, C. 2, s. 599), **azdır – köptür** tat- “az çok tat-” (MD, C. 3, s. 64), **bir – eki** “bir iki” (MD, C. 3, s. 1177), **on – on beş** cıl oku- “on on beş yıl oku-” (MD, C. 2, s. 851), **toguz – onun** birigip “dokuz onunuz birleşip” (MD, C. 2, s. 1069), **minden – cüzdön** kural- “yüzden binden yönel-” (MD, C. 2, s. 80).

Çoğunlukla çokluk kavramını anlatan sözcüğün ilk öge olarak kullanılmasının yanında çokluk kavramını anlatan sözcüğün ilk unsur olarak kullanıldığı ikilemeler de vardır:

köbün – azın ılgaarsıñ “çoğunu azını anlarsınız” (MD, C. 2, s. 346), **artık – kem** dep talaş- “fazla az diye çekiş-” (MD, C. 2, s. 1242), **ondon – beşten** “onar beşer” (MD, C. 2, s. 41).

5.3.8. Önce – Sonra / İlk Aşama - Son Aşama / Ön - Arka Önceliğine Göre İkilemeler

aldı – artı “önü arkası, başı sonu, önce sonra” **aldı – artı** “başı sonu, tamamı” (MD, C. 2, s. 907; C. 3, s. 645, 948, 1285), “önü arkası” (MD, C. 1, s. 122, 129, 242, 428, 764, 973, 957; C. 2, s. 79, 207, 235, 490, 887, 910; C. 3, s. 193, 383, 957, 1144, 1171, 1214, 1261, 1282, 1293), “peşpeşe” (MD, C. 3, s. 1248)

ilgeri – keyin bu manas “önce de, sonra da bu manas” (MD, C. 1, s. 360)

cayı – küzü “yazı güzü” (MD, C. 3, s. 1169)

erteli – keçti “erken geç” (MD, C. 1, s. 130); “gece gündüz” (MD, C. 2, s. 223, 305); “sabah akşam” (MD, C. 1, s. 28, 180, 485, 725, 826; C. 2, s. 91, 448, 748, 730; C. 3, s. 213); “sabahtan akşama” (MD, C. 2, s. 1121; C. 3, s. 579, 989), **ertenden – keçke** tikte- “gece gündüz gözünü dikerek bak-” (MD, C. 1, s. 482)

5.3.9. Aşağı - Yukarı önceliğine göre ikilemeler

Aşağı – yukarı önceliği bakımından aşağı kavramını anlatan sözcüğün yaygın olarak ilk öge olduğu görülmektedir.

sakal – çaçın culuş- “sakalını saçını yol-” (MD, C. 1, s. 396), **but – koldogu** kündö “el ayaktaki bukağı” (MD, C. 1, s. 327), **murdu – başı** bılk et- “bıyığı başı kımıl-” (MD, C. 2, s. 1117), **üstü – başın** üpçündö- “üstünü başını bağla-” (MD, C. 3, s. 813), **astı – üstü** “altı üstü” (MD, C. 1, s. 882), “aşağı yukarı” (MD, C. 1, s. 726), “alçağı, yükseğı” (MD, C. 1, s. 869), **caak – baş** “yanak baş” **caagi – başın** kan bolgon “çenen basın kan olmuş” (MD, C. 3, s. 227).

Bunların yanında yukarı kavramını anlatan sözcüğün ilk öge olarak kullanıldığı ikilemeler de azımsanmayacak kadar çoktur:

asman – cer “gök yer” (MD, C. 1, s. 446, C. 2, s. 846), **baş – közü** “başı gözü” (MD, C. 3, s. 185), **kol – ayak** “el ayak” (MD, C. 2, s. 805), **kolu – butu** sın- “eli ayacı

kırıl-” (MD, C. 1, s. 879; C. 2, s. 31, 122, 390, 512; C. 3, s.48), **öödü – tömön** “yukarı aşağı” (MD, C. 1, s. 179, 546; C. 3, s. 145, 245, 860, 931, 972, 1053).

5.3.10. Olumlu – Olumsuz önceliğe göre ikilemeler

Manas Destanı’nda geçen ikilemelerde olumluluk - olumsuzluk bakımından olumlu unsurun ilk öge olarak kullanıldığı görülmektedir:

barbı – cokpu kудay “var mı, yok mu hüda” (MD, C. 3, s. 495), **bar – coku** kantip büldüröm? “vara yoga nasıl kıyarım?” (MD, C. 1, s. 160), **bolor –bolbos** orun “gelişi güzel yer” (MD, C. 2, s. 1077), **çıgar – çıkpas** “çıkarak çıkmaz” (MD, C. 2, s. 964), **cakşı – caman** bilgiz- “iyiyi kötüyü bildir-” (MD, C. 1, s. 447), **boldu – bolbodu** “oldu olmadı” (MD, C. 1, s. 351; C. 2, s. 336, 454; C. 3, s. 780).

Bunun yanında iki ögesinin de olumsuz olduğu ikilemelere de rastlanmaktadır:

içbey – cebey “yemeden içmeden” (MD, C. 2, s. 1124), **tökpöy – çaçpay** “dökmeden saçmadan” (MD, C. 1, s. 966)

5.3.11. Değer önceliğine göre ikilemeler

Değer önceliği bakımından maddi ve manevi olarak değeri yüksek olan unsurun değeri düşük olan unsurdan daha önce kullanıldığı görülmektedir:

altın – kümüş “altın gümüş” (MD, C. 1, s. 169; C. 2, s. 253, 877, 958), **ayat – adis** “ayet, hadis” (MD, C. 1, s. 1002; C. 2, s. 177, 178, 736, 805, 867, 1091, 1118, 1122, 1150, 1174), **bal – şeker** “bal, şeker” (MD, C. 2, s. 1194), **deñiz – kölü** bar “denizi gölü var” (MD, C. 1, s. 659, 794), **incuu – mercan** “inci mercan” (MD, C. 2, s. 124), **kancar – bıçağın** “hançerini bıçağını” (MD, C. 2, s. 997), **oñu – soluna** “sağına soluna” (MD, C. 3, s. 842).

5.3.12. Genel - Özel önceliğine göre ikilemeler

Genel – özel önceliği bakımından genel kavramı karşılayan unsurun özel kavramı karşılayan unsurdan önce kullanıldığı görülmektedir:

baygambarlık – nabiylık “peygamberlik nebilik” (MD, C. 2, s. 845), **cemi – çöbünö** “yemini otunu” (MD, C. 2, s. 661), **dünüyö – mal** al- “servet mal al-” (MD, C.

1, s. 906), **oorun – t    k** dayarla- “oturacak yer d    k hazırla-” (MD, C. 1, s. 451), **too – ta ** “dağ ta ” (MD, C. 1, s. 204; C. 2, s. 736).

Bunun yanında özel kavramı karşılayan unsurun ilk öge olarak kullanıldığı bazı örnekler vardır:

ata – uruğu kaysı? “atan kabilen hangisi?” (MD, C. 2, s. 272), **canığ – teniğ** k nd n “canın bedeninin yandı” (MD, C. 2, s. 497), ** eker –  erbet** “ eker  erbet” (MD, C. 2, s. 1166, 1233, 1243; C. 3, s. 162), **taşın – toosun** k r- “dağını ta ını g r- (MD, C. 2, s. 736), **t    k – orun** cayla- “d    k yer hazırla-” (MD, C. 1, s. 919), ** y –  b n** talan al- “evini e yasını talan et-” (MD, C. 1, s. 611).

ALTINCI BÖLÜM

6. İKİLEMELERDE YER DEĞİŞTİRME

Türkçedeki ikilemelerin sıraları, kalıplaşmış oldukları için değiştirilemez (Hatiboğlu, 1981: 15). İkilemeleri oluşturan kelime çiftlerinin yer değiştirmesi Türkçede yaygın olmasa da Altay ve Hakas Türkçesinde bu tür ikilemeler görülebilmektedir (Dilek, 2004: 93; Kara, 2009: 38). Manas Destanında ögeleri yer değiştiren bazı örnekler tespit edilmiştir:

aman – esen “sağ salim” (MD, C. 1, s. 60, 185, 187, 437, 598, 704, 798, 805, 922, 117, 156, 318, 322, 348, 432, 476, 625, 881; C. 2, s. 87, 301, 396, 578, 740, 791, 994, 1216, 1273; C. 3, s. 76, 88, 213, 318, 385, 386, 743, 827, 1323, 91, 661, 876, 1076, 1306, 1334), **esen – aman** “sağ salim” (MD, C. 1, s. 659, 667; C. 2, s. 582, 599, 908, 922, 984, 1106; C. 3, s. 269, 406, 412, 551, 1062); “sağ selamet” (MD, C. 1, s. 803), **kaapır – musulman** “kafir müslüman” (MD, C. 2, s. 1087), **musulmandan – kaapırdan** tart- “müslümandan kafirden çek-” (MD, C. 3, s. 754).

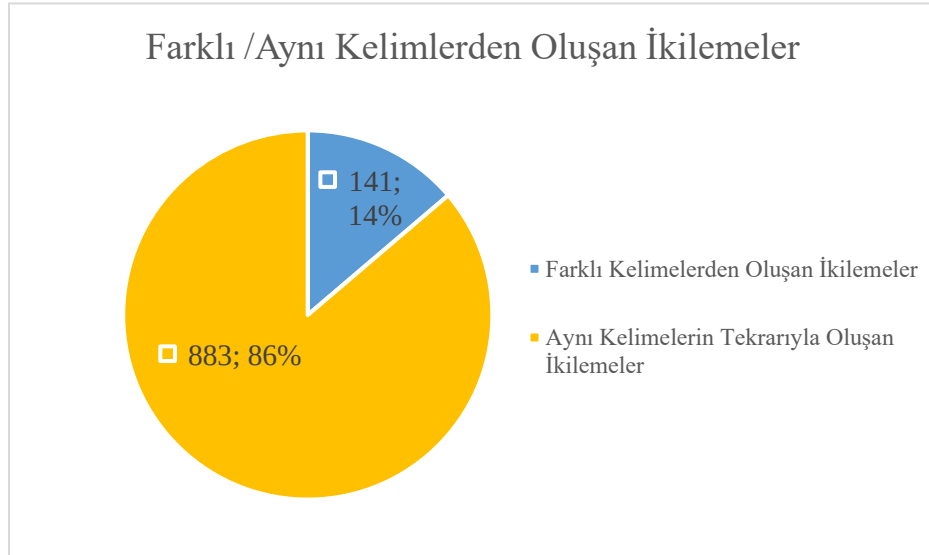
SONUÇ

Yaptığımız çalışmada ikileme, yineleme, ikizleme, tekrar olarak isimlendirilen; yaygın kullanımından dolayı bizim ikileme olarak değerlendirdiğimiz, dilimizin alt birimlerinden biri üzerinde durduk. Dilbilimcilerin ikilemeler hakkındaki tanımlarına yer verdik. Tanımların genelinde anlamı pekiştirme, sözcüğe kalıcılık kazandırma amacıyla eş, zıt, yakın anlamlı kelimelerin, aynı kelimenin, yansımaların arka arkaya söylenmesi vardır. İsimlendirme farklı olsa da temelde aynı mantık vardır. Değişik terimler kullanılması Türkçenin zenginliğidir.

İkilemelerin farklı tanımlarına giriş bölümünde yer vermiştik. Bu tanımlardan yola çıkarak ikilemelerin cümle içerisinde anlamı pekiştirmek için, vurgu ve kalıcılık sağlamak için kullanıldığını söyleyebiliriz. Türkiye Türkçesinde “ikileme, ikizleme, tekrar” olarak isimlendirilen ikilemelerin Kırgız Türkçesindeki karşılığı “qoş sözdör”dür.

Çalışmamızda, destanda tespit ettiğimiz ikilemeleri sesleri, yapıları, sözcük türleri, kökenleri ve anlam özellikleri bakımından incelenmiştir.

Bu çalışmada, 1024 ikileme tespit edilmiş, ikilemeleri oluşturan ögeler ses, yapı, anlam ve köken özellikleri bakımından incelenmiştir. Aynı kelimenin tekrarıyla oluşan ikileme sayısı 141’dir. Farklı kelimelerle yapılan ikilemeler (883) sayı olarak tekrar sözcüklerle yapılan ikilemelerden çok daha fazladır.

Şekil 1. Farklı / Aynı kelimelerden oluşan ikilemeler

Çalışmada, eş heceli öğelerden oluşan ve aynı kelimenin tekrarı olmayan 535 ikileme tespit edilmiştir. Bunların 373'ü şu kurallara uygun bir yapıdadır:

- 1) Önce üyelerin sonuna bakılır. Biri V biri K ile bitiyorsa, başa bakılır K'lar farklı ise, V ile biten üye sıralamada ilk öge olur.

Bu kurala uyan ikileme sayısı: 14;

- 2) Durum bu değilse, başa bakılır. Üyelerden biri V, öbürü K ile başlıyorsa, o zaman V ile başlayan üye sıralamada ilk olur.

Bu kurala uyan ikilemelerin sayısı 194;

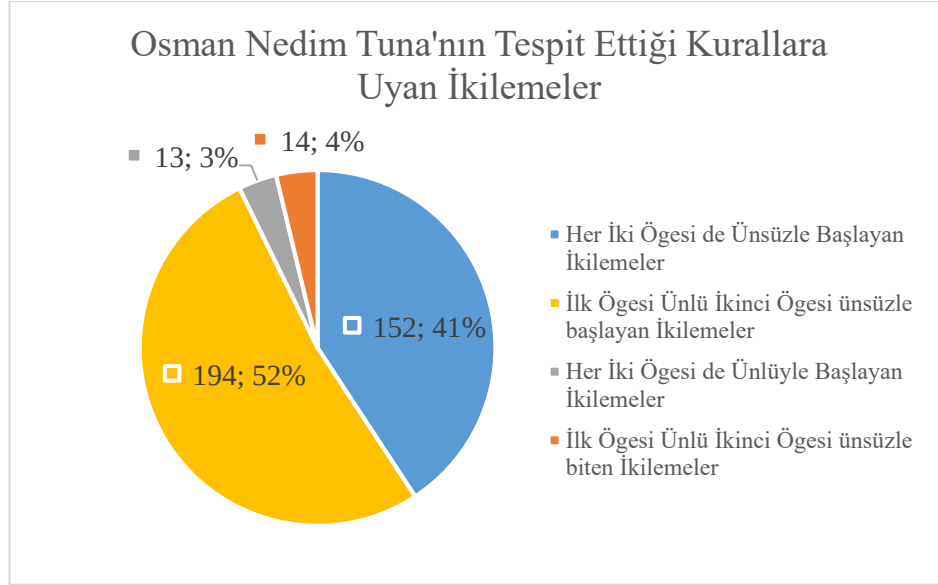
Durum bu değilse, ya her iki üye V ile veya her iki üye K ile başlıyor demektir.

- 3) Eğer K-K ise, ilk üyenin hangisi olacağını ünsüz dizisine bakarak tayin ederiz. Ünsüz dizisinde bu kelime başı K'larından hangi üyeninki ilk geliyorsa o üye başta yer alır.

Bu kurala uyan ikilemelerin sayısı 152'dir.

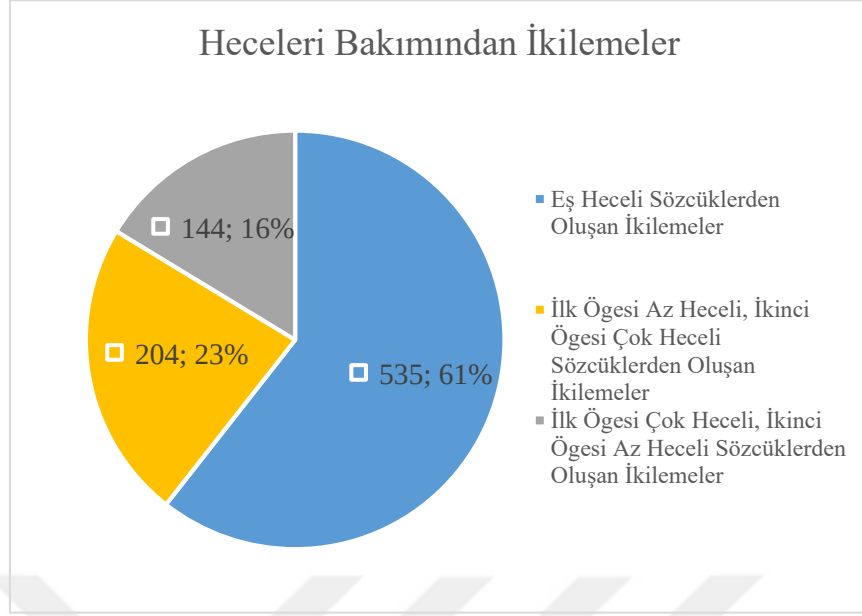
- 4) Eğer V-V ise ilk üyenin hangisi olacağını ünlü dizisine bakarak tayin ederiz. Ünlü dizisinde bu kelime başı V'lerinden hangi üyeninki ilk geliyorsa, o üye başta yer alır.(oğul uşak) Eğer her iki üyenin de baş tarafları birbirinin aynı ise, karşılıklı olarak baştan sona doğru, her iki üyenin fonemlerine bakılır. Bu ikisi arasında ilk farkın gösterdiği karşıtlığa bakılır.

Bu kurala uyan ikilemelerin sayısı: 13'tür.

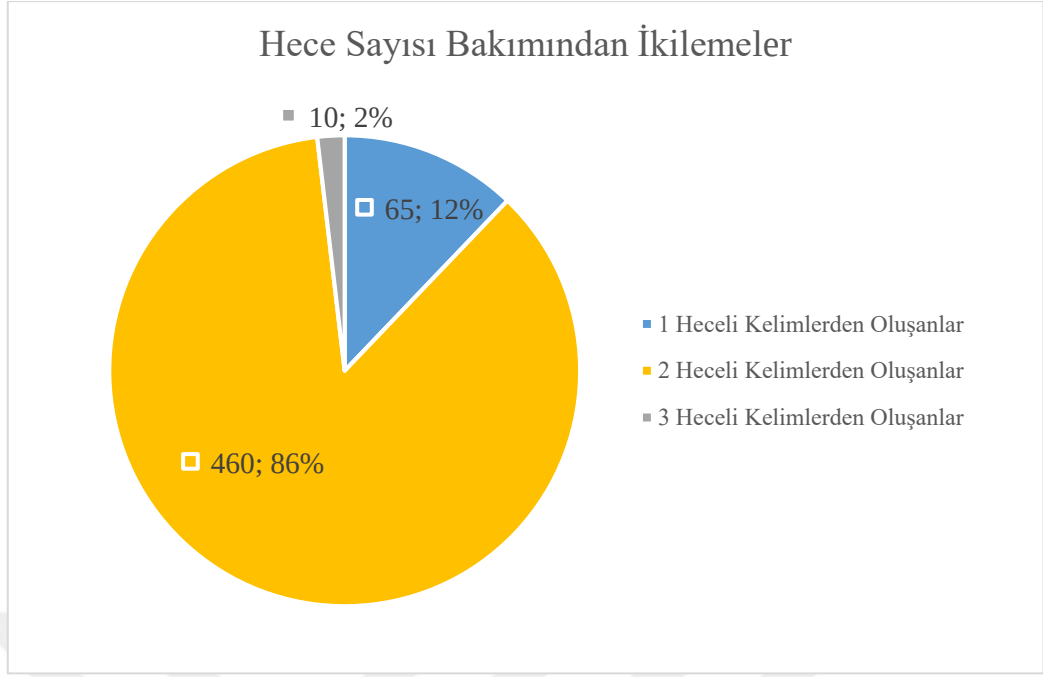
Şekil 2. Osman Nedim Tuna'nın tespit ettiği kurallara uyan ikilemeler

Farklı kelimelerden oluşan 883 ikilemenin 535'i eş heceli sözcüklerle kurulmuş yapılardır. Kalan ikilemelerin 204'ü az heceli sözcüğün, 144'ü ise çok heceli sözcüğün öne geldiği yapılardır. Bu sayısal verilerle, eş heceli sözcüklerle oluşan ikilemelerin sayıca en çok olduğu, ardından ilki az heceli ikincisi çok heceli yapıların geldiği ve son olarak ilki çok heceli yapıların en az görüldüğü sonucuna varılmıştır.

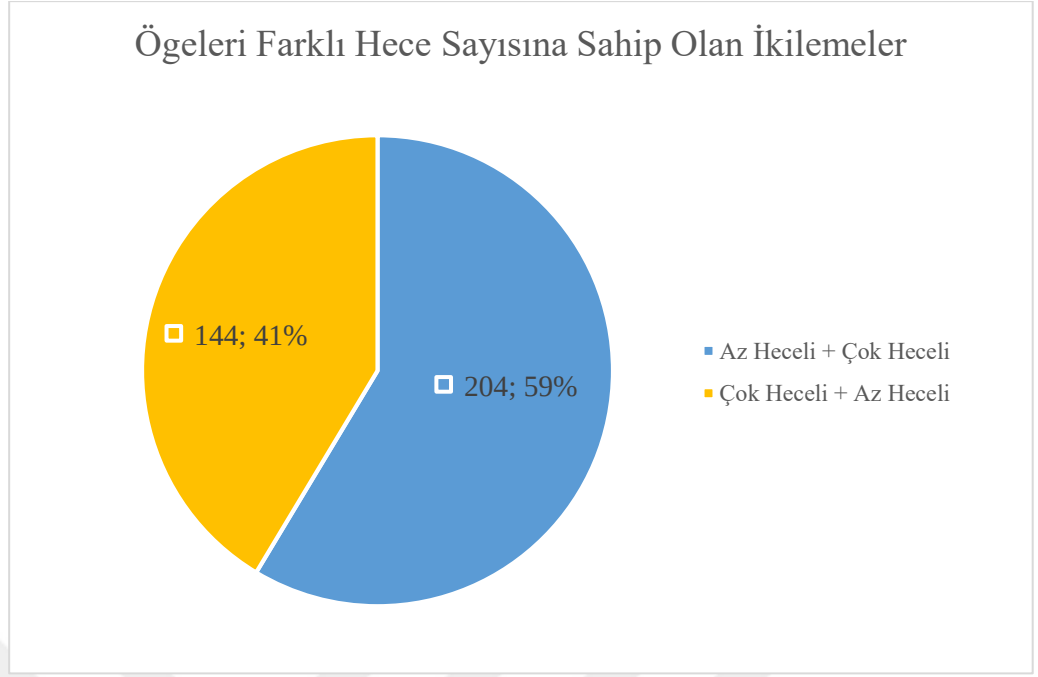
Şekil 3. Heceleri bakımından ikilemeler

Öğeleri eşit heceli 535 ikileme tespit edilmiştir. Bunların büyük çoğunluğu iki heceli kelimelerden oluşan ikilemelerdir. Bir heceli kelimelerden oluşanların sayısı 65, iki heceli kelimelerden oluşanların sayısı 460, üç heceli kelimelerden oluşanların sayısı 10'dur.

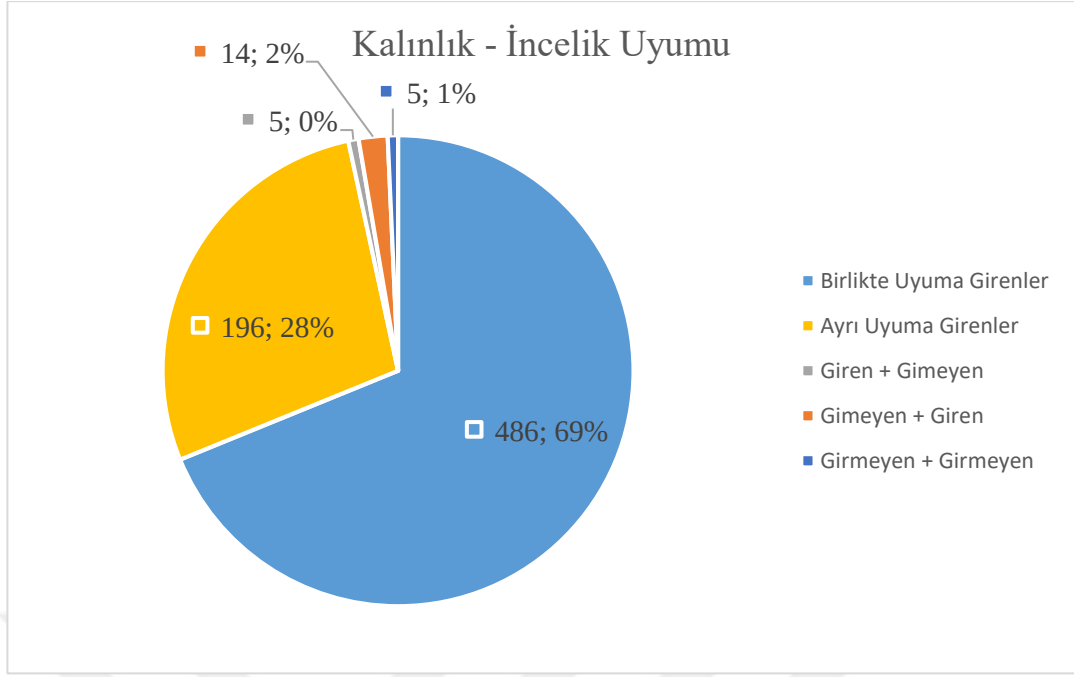
Şekil 4. Hece sayısı bakımından ikilemeler

Farklı hece sayısına sahip olan 348 ikilemeden 204'ünün ilk kelimesi çok heceli ikinci kelimesi az heceli iken, 144'ünün ilk kelimesi az heceli ikinci kelimesi çok hecelidir.

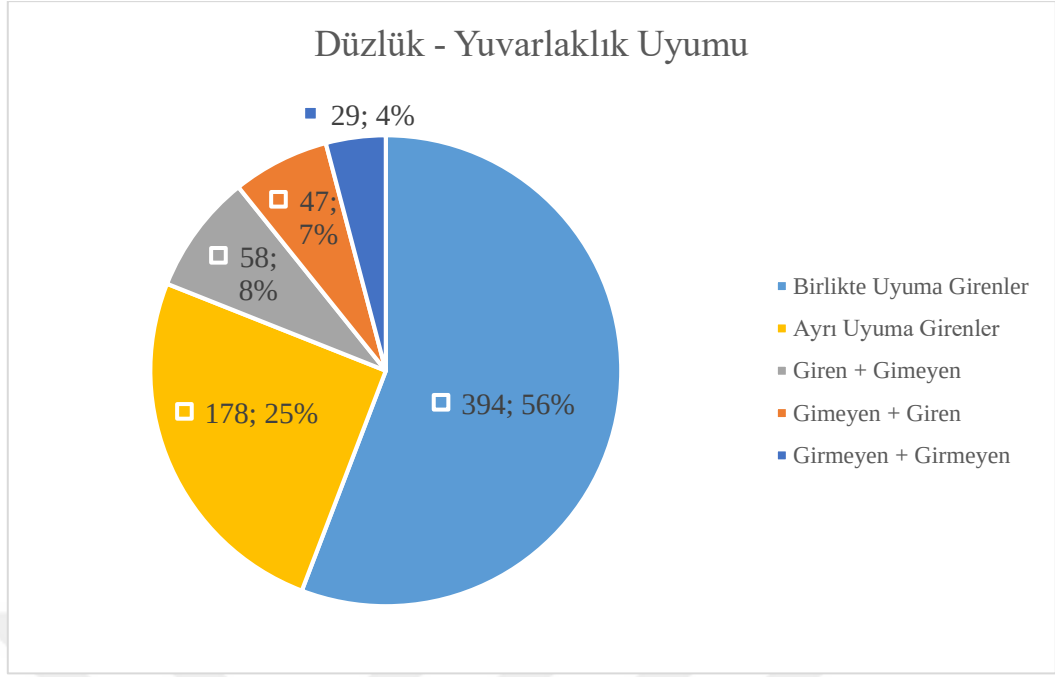
Şekil 5. Ögeleri farklı hece sayısına sahip olan ikilemeler

İkilemelerin her iki ögesi kalınlık incelik uyumu bakımından incelendi. 1024 ikilemenin 318'inde bir ögesi ya da her iki ögesi de tek heceli olduğundan uyum aranmadı. Uyum aradığımız 706 ikilemenin 486'unda ögelerin birlikte uyuma girdiği, 196'sında ayrı ayrı uyuma girdiği görülmektedir. Yalnızca ilk ögesi uyuma girenlerin sayısı 5, yalnızca ikinci ögesi uyuma girenlerin sayısı 14'tür. Her iki ögesi uyuma girmeyenlerin sayısı 5'tir.

Şekil 6. Kalınlık - İncelik uyumu

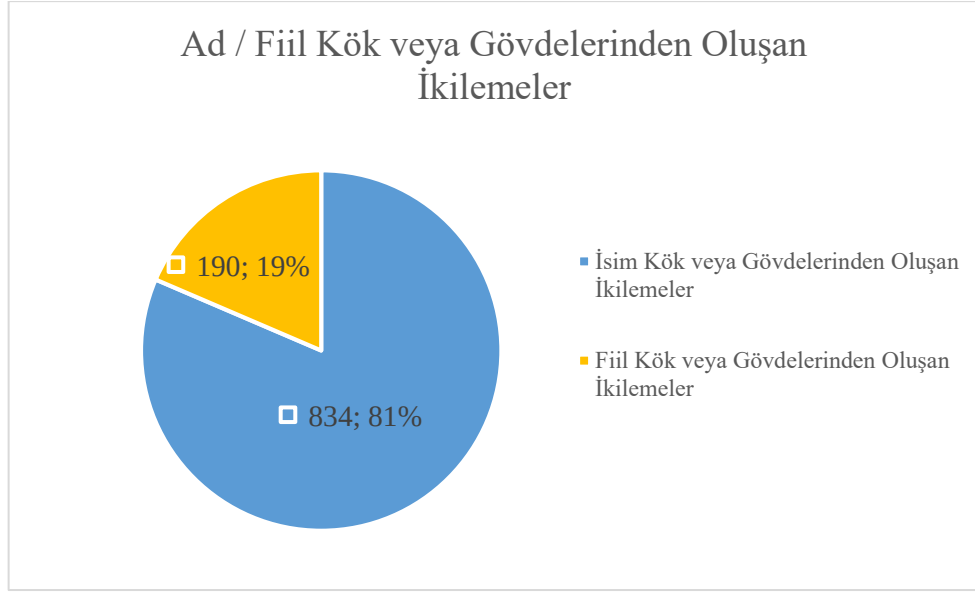
İkilemelerin her iki ögesi düzlük yuvarlaklık uyumu bakımından da incelendi. 1024 ikilemenin 318'inde bir ögesi ya da her iki ögesi de tek heceli olduğundan uyum aranmadı. Uyum aradığımız 706 ikilemenin 394'ünde ögelerin birlikte uyuma girdiği, 178'inde ayrı ayrı uyuma girdiği görülmektedir. Yalnızca ilk ögesi uyuma girenlerin sayısı 58, yalnızca ikinci ögesi uyuma girenlerin sayısı 47'dir. Her iki ögesi uyuma girmeyenlerin sayısı 29'dur.

Şekil 7. Düzlük - Yuvarlaklık uyumu

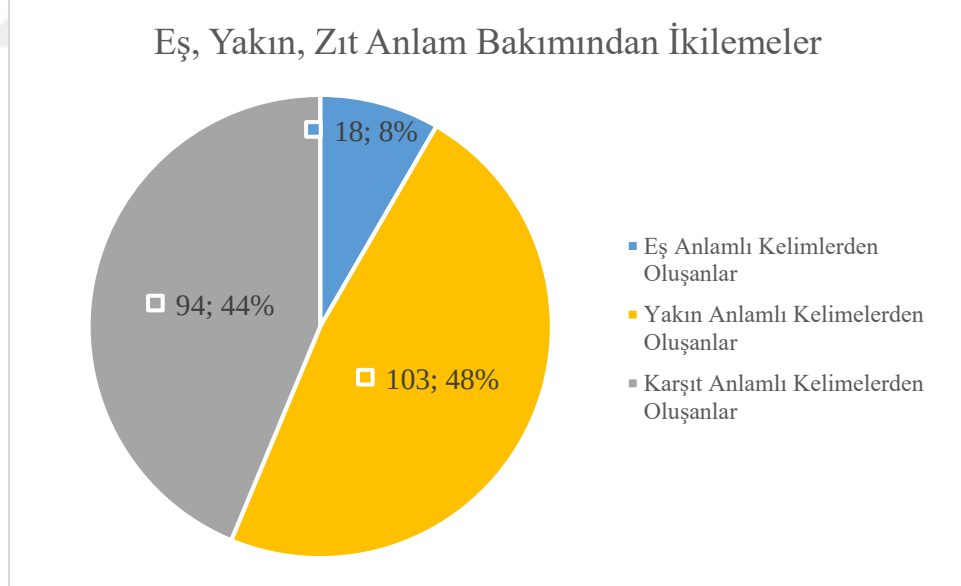
İkileme ögeleri her türden kelimeler olmakla birlikte esas olarak isim kök ve gövdelerinden, fiil kök ve gövdelerinden oluşmaktadırlar. Tespit edilen ikilemelerde, çoğunluğu isim kök ve gövdelerinden oluşan ikilemeler meydana getirmektedir. 1024 örneğin 834'ü isim kök veya gövdelerinden, 190'ı fiil kök veya gövdelerinden oluşmuştur.

Şekil 8. Ad / Fiil kök veya gövdelerinden oluşan ikilemeler

Bunların yanında, farklı kelimelerden oluşan 883 ikilemeden 215'inin eş, yakın, ya da karşıt anlamlı kelimelerden oluştuğu görülmüştür. Bunların 103'ü yakın anlamlı kelimelerden, 94'ü karşıt anlamlı kelimelerden oluşurken 18'i eş anlamlı kelimelerden oluştuğu görülmektedir.

Şekil 9. Eş, yakın, zıt anlam bakımından ikilemeler

SÖZLÜK

-A-

1. **abır – dabır** “hızlı hızlı” (MD, C. 2, s. 188); “kendi aralarında” (MD, C. 3, s. 908)
2. **abır – şabır** “çarçabuk” (MD, C. 1 s. 871; C. 2, s. 145, 344, 523, 1201, 1209; C. 3, s. 233, 713, 1098, 1201); “nefes nefese” (MD, C. 1, s. 714, 883); “apar topar” (MD, C. 1, s. 493); “hızlıca” (MD, C. 1, s. 250)
3. **aç – arık** “aç zayıf” (MD, C. 1, s. 836)
4. **acal – azap** “ecel azap” (MD, C. 3, s. 483)
5. **acal – ölüm** “ecel ölüm” (MD, C. 2, s. 876, 1195; C. 3, s. 518)
6. **acar – körk** “güzellik” (MD, C. 2, s. 1200)
7. **acidaar – cılan** “ejder, yılan” (MD, C. 2, s. 612; C. 3, s. 1310)
8. **açık – carık** kup aytat “olanı olduğu gibi söyler” (MD, C. 2, s. 1177)
9. **acına – cini** “ecinnisi cini” (MD, C. 1, s. 298)
10. **açıp – açıp** cep cat- “acıkip acıkıp yiyip dur-” (MD, C. 2, s. 655)
11. **açıp – arıp** tamta- “acıkip, susayıp, perişan ol-” (MD, C. 1, s. 850)
12. **açuu – çüçüü** “acı tatlı” (MD, C.1, s. 664; MD, C. 2, s. 808)
13. **açuu – tattuu** tamak “acı tatlı yemek” (MD, C. 3, s. 78)
14. **adal – aramdı** “helali haramı” (MD, C. 2, s. 1117)
15. **adır – adır** “dağ, bel” (MD, C. 2, s. 4 45); “dere tepe” (MD, C.1, s. 41; C. 2, s. 61); “tepe tepe” (MD, C. 1, s. 188, 315, 558, 867, 977; C. 2, s. 246, 787; C. 3, s. 955, 1064); “yüksek yüksek” (MD, C. 1, s. 558)
16. **adır – çunğur** cerde kan “tepe çukur yer de kan” (MD, C. 3, s. 352)
17. **adırmak – adır** cer bas- “tepe ve sırtları geç-” (MD, C. 2, s. 357)
18. **adırmak – artuu** cer “yüksek, tepeli yer” (MD, C. 2, s. 506)
19. **aga – ini** “abi kardeş” (MD, C. 1, s. 87, 214, 754, 909, 998; C. 2, s. 54, 224, 946, 1174, 1178, 1184, 466; C. 3, s. 102, 125, 279); “agabey kardeş” (MD, C. 1, s. 320, 383, 662, 670, 672, 674, 675, 677, 678, 682, 689,

- 957, 697; C. 2, s. 37, 45, 55, 835, 1001, 1160, 1168; C. 3, s. 62, 373, 434, 966, 1127), “akraba” (MD, C. 1, s. 221; C. 2, s. 396, 936, 951, 962, 963; C. 3, s. 436, 633, 707), “büyük, küçük” (MD, C. 1, s. 98), “hısım akraba” (MD, C. 1, s. 79, 656), “kardeş” (MD, C. 1, s. 172; C. 2, s. 258; C. 3, s. 154, 1253); “kardeşler” (MD, C. 2, s. 168, 191, 257, 1266; C. 3, s. 89, 113, 114, 135, 146, 149, 166, 167, 169, 414, 451, 466, 482, 516, 524, 557, 632, 908)
20. **ak – kara** “ak kara” (MD, C. 2, s. 37, 737)
21. **ak – kızılı** bölüngön “akı kırmızısı ayrılan” (MD, C. 1, s. 728)
22. **ak izdüü – ak col** bolsun! “ak izli, uğurlu olsun!” (MD, C. 3, s. 84)
23. **akıbatı – azabı** “akıbeti azabı” (MD, C. 2, s. 411)
24. **akıl – ayla** “akıl, çare” (MD, C. 2, s. 832)
25. **akıl – es** “akıl izan” (MD, C. 1, s. 447, 841; C. 3, s. 541)
26. **akıl – nasaat** “öğüt, nasihat” (MD, C. 2, s. 184, 856; C. 3, s. 1102)
27. **akıl – oy** “akıl düşünce” (MD, C. 3, s. 75)
28. **akıl – sabır** “akıl sabır” (MD, C. 2, s. 1197)
29. **akılman – ayar** katını “akıllı, ayar kadını” (MD, C. 3, s. 872)
30. **akırında – tübündö** “eninde sonunda” (MD, C. 2, s. 751)
31. **al – abal** “hâl ahvâl” (MD, C. 1, s. 992; C. 2, s. 176, 217, 565, 673, 757, 803, 911, 1051; C. 3, s. 881)
32. **al – alınça** “hâline göre” (MD, C. 3, s. 485, 1259)
33. **al – kayrat** “hal güç” (MD, C. 3, s. 1189, 1208)
34. **al – kubat** “güç kuvvet” (MD, C. 2, s. 615, 1197; C. 3, s. 297, 986)
35. **al – küç** “güç kuvvet” **alı – küçü** boyunda “gücü kuvveti yerinde” (MD, C. 1, s. 329), **alı – küçü** netti? “gücü ne oldu?” (MD, C. 2, s. 506), **alı – küçü** tolu “gücü kuvveti yerinde” (MD, C. 1, s. 307)
36. **ala – bula** bayragın “ala bula bayrağını” (MD, C. 3, s. 288), **ala bula** bir kiyiz “alacalı bir keçe halı” (MD, C. 1, s. 476)
37. **alaç – kırgız** eldi “alaş kırgız halkı” (MD, C. 3, s. 135)

38. **alañ – bulañ** karagan “sağına soluna baktı” (MD, C. 3, s. 498)
39. **alda – alda** dey ber- “Allah Allah deyip dur-” (MD, C. 1, s. 208)
40. **aldap – soolap** “aldatmış, kandırmış” (MD, C. 2, s. 1238; C. 3, s. 1223)
41. **aldı – aldınan** “önden önden”
aldı – aldınan koşul- “arka arkaya dizil-” (MD, C. 2, s. 86);
aldı – aldınan boluş- “arka arkaya dizil-” (MD, C. 2, s. 212); **aldı – aldınan** baldır- “kendi kendine mırıldan-” (MD, C. 1, s. 132); **aldı – aldınan** sayla- “önden önden dağıl-” (MD, C. 3, s. 1080),
aldı – aldınan dırgıt- “önlerine yığın yap-” (MD, C. 1, s. 915),
aldı – aldından tara- “sağına soluna bak-” (MD, C. 2, s. 604)
42. **aldı – artı** “önü arkası, başı sonu, önce sonra” **aldı – artı** “başı sonu, tamamı” (MD, C. 2, s. 907; C. 3, s. 645, 948, 1285), “önü arkası” (MD, C. 1, s. 122, 129, 242, 428, 764, 973, 957; C. 2, s. 79, 207, 235, 490, 887, 910; C. 3, s. 193, 383, 957, 1144, 1171, 1214, 1261, 1282, 1293), “peşpeşe” (MD, C. 3, s. 1248)
43. **alduu – küçtüü** “güçlü kuvvetli” (MD, C. 2, s. 398)
44. **alek – dalek** “ite kalka” **alek – dalek** cügür- “telaşıyla koştur” (MD, C. 2, s. 1089), **alek – dalek** cügürt- “ite kalka koştur-” (MD, C. 3, s. 902)
45. **aleñgir – dürböön** sal- “yakıp yıkıp dök-” (MD, C. 3, s. 1149)
46. **algan – satkan** “almış satmış” (MD, C. 2, s. 140)
47. **alıp – culup** ırgıt- “parçalayıp savur-” (MD, C. 1, s. 115)
48. **alıs – cuuk** “uzak yakın” (MD, C. 2, s. 503; C. 3, s. 308)
49. **alış – küröş** “dövüş göreş” (MD, C. 3, s. 796)
50. **alışkı – cuuk** “uzak yakın” (MD, C. 1, s. 264, 568; C. 2, s. 237, 667, 1090; C. 3, s. 376, 748, 1278)
51. **altı – altıdan** “altışar altışar” (MD, C. 1, s. 175)
52. **altı – beş** “beş altı” (MD, C. 2, s. 395, 611, 936; C. 3, s. 561)
53. **altı – beşten** “altışar beşer” (MD, C. 1, s. 152, 284, 921; C. 2, s. 512; C. 3, s. 358)
54. **altı – ceti** “altı yedi” (MD, C. 1, s. 493, 805; C. 2, s. 311, 488,

- 1253; C. 3, s. 363, 449, 789, 1289, 1323)
55. **altımış – elüü** “elli altmış” (MD, C. 2, s. 655; C. 3, s. 803)
56. **altın – kümüş** “altın gümüş” (MD, C. 1, s. 169; C. 2, s. 253, 877, 958)
57. **altın – zer** “altın zer” (MD, C. 3, s. 578)
58. **altın kupa – döböbüz** “altın kubbe tepemiz” (MD, C. 3, s. 558)
59. **altoo – beşöö** “beşi altısı” (MD, C. 1, s. 870; C. 3, s. 1227)
60. **altoo – cetöö** “altısı yedisi” (MD, C. 1, s. 265; C. 2, s. 576, 935, 972)
61. **aman – esen** “sağ salim” (MD, C. 1, s. 60, 185, 187, 437, 598, 704, 798, 805, 922, 117, 156, 318, 322, 348, 432, 476, 625, 881; C. 2, s. 87, 301, 396, 578, 740, 791, 994, 1216, 1273; C. 3, s. 76, 88, 213, 318, 385, 386, 743, 827, 1323, 91, 661, 876, 1076, 1306, 1334)
62. **aman – soo** “sağ salim” (MD, C. 1, s. 268, 382, 434; C. 2, s. 893, 901, 964, 184, 357, 908, 1273; C. 3, s. 202, 383, 760, 1071, 1289), “sağ selamet” (MD, C. 2, s. 85)
63. **aman – tirüü** can koy- “sağ diri can bırak-” (MD, C. 3, s. 660), **aman – tirüü** kal- “sağ selamet kal-” (MD, C. 1, s. 928)
64. **amandaşıp – koštoşup** “görüştüş vedalaştış” (MD, C. 2, s. 1257)
65. **amandık – sooluk** sura- “hâl hatır sor-” (MD, C. 2, s. 927, 1050)
66. **amiri – buyruğu** “emri buyruğu” (MD, C. 1, s. 456)
67. **an – aziret** “an aziret” (MD, C. 2, s. 1089)
68. **ana – mına** “öyle böyle” (MD, C. 2, s. 946), **ana – mına** kıl- “öyle böyle yap-” (MD, C. 2, s. 1099)
69. **ança – mınça** “şöyle böyle” (MD, C. 1, s. 259, 763, 808, 867; C. 2, s. 414, 616, 763, 936, 1122, 1203; C. 3, s. 187, 472, 957, 1158, 1170), “biraz, bazı” (MD, C. 1, s. 371, 638, 848; C. 2, s. 279, 448, 449, 648, 652, 656, 778, 877, 945, 946, 996, 1236, 1248; C. 3, s. 160, 247, 313, 420, 512, 602, 647, 806, 1146, 1155, 1258), “ara sıra” (MD, C. 2, s. 517)
70. **ancı – mancı** “ancı mancı” (MD, C. 2, s. 542, 1087; C. 3, s. 199, 201, 342, 1158, 1207),

- “ancı muncu” (MD, C. 3, s. 1087)
71. **anda – mında** kel- “ara sıra gel-” (MD, C. 1, s. 478)
72. **anda – sanda** “ara sıra, tek tük” (MD, C. 1, s. 91, 480, 554; C. 2, s. 984; C. 3, s. 427, 437, 476, 624, 797, 1013, 1038)
73. **andan – mından** “sağdan soldan, ordan burdan” (MD, C. 1, s. 150; C. 2, s. 1051)
74. **andap – bilip** “anlayıp bilip” (MD, C. 1, s. 117)
75. **anday – minday** “şöyle böyle” (MD, C. 1, s. 771; C. 2, s. 300; C. 3, s. 891, 1322)
76. **andı – döndü** kara- “dere tepe diye bak-” (MD, C. 2, s. 1048)
77. **anı – munu** “şu bu, onu bunu” (MD, C. 1, s. 511, 571; C. 2, s. 47, 61, 492, 644, 666, 1089, 1250; C. 3, s. 227, 602, 620, 722, 753, 1018, 1299)
78. **antı – şerti** “antı şartı” (MD, C. 2, s. 989, 1016; C. 3, s. 538, 1117)
79. **antip – mintip** “öyle böyle” (MD, C. 1, s. 150, 194, 376, 911, C. 2, s. 448, 780, 1157; C. 3, s. 847, 950, 1113), “şu bu” (MD, C. 2, s. 730; C. 3, s. 803, 912)
80. **añ – kaktular** tığında- “çukurlar dereler taş-” (MD, C. 3, s. 723)
81. **añkap – çañkap** “susayıp yorulup” (MD, C. 3, s. 410), **añkap – çañkap** kal- “oldukça susayıp kal-” (MD, C. 3, s. 1124), **añkap – çañkap** kırgızdar “susayıp haykırıp kırgızlar” (MD, C. 3, s. 161)
82. **añkap – çöldöp** kal- “susuzluktan yan-” (MD, C. 2, s. 1020), **añkap – çöldöp** musulman “suyu bitip müslüman” (MD, C. 2, s. 487)
83. **ap – septep** “hürmet” (MD, C. 2, s. 953)
84. **apsun – duba** “efsun dua” (MD, C. 1, s. 988, 989, 998; C. 2, s. 147)
85. **arabadan – naapadan** tüş- “arabadan mapıdan in-” (MD, C. 1, s. 824)
86. **araban – daptı** kag- “davula defe vur-” (MD, C. 3, s. 288)
87. **arak – bozo** içir- “arak bozo içir-” (MD, C. 2, s. 177)
88. **arak – şarap** “arak şarap” (MD, C. 2, s. 851; C. 3, s. 288, 304, 308, 464)
89. **aral – aral** “ada ada” **aral – aral** köl “adası bol göl” (MD, C. 3, s. 1130), **aral – aral** sazı

- bar “ada ada saz var” (MD, C. 2, s. 747)
90. **aram – adal** “haram helal” (MD, C. 1, s. 98; C. 2, s. 326, 723, 851, 964)
91. **aram – aram** deyt eken “haram haram diyormuş” (MD, C. 3, s. 543)
92. **arañ – arañ** “zar zor” **arañ – arañ** toktol- “sabır gösterip dur-” (MD, C. 2, s. 1028), **arañ – arañ** toktol- “zar zor kendini tut-” (MD, C. 3, s. 884)
93. **arba – dorbo** süylöş- “şöyle böyle konuş-” (MD, C. 2, s. 1138)
94. **arbagiñ – ruhuñ** “ervahın ruhun” (MD, C. 3, s. 489)
95. **arban – darban** “kargaşa” (MD, C. 3, s. 474)
96. **arbilt – tarbilt** “arbilt tarbilt” (MD, C. 2, s. 268)
97. **arbin – uzun** bizdin söz “fazladır, çoktur bizim söz” (MD, C. 3, s. 1134)
98. **arbıp – darbıp** “alelacele, yarışircasına” (MD, C. 1, s. 68, 184, 242, 811; C. 2, s. 144, 191, 221; C. 3, s. 837)
99. **arga – amal** eç cektur “çare kuvvet hiç yoktur” (MD, C. 2, s. 906)
100. **arı – beri** “aşağı yukarı” (MD, C. 1, s. 115, 520, 569, 705, 708; C. 2, s. 383, 386, 448, 449, 457, 504, 633; C. 3, s. 447, 548), “ileri geri” (MD, C. 1, s. 482, 704; C. 3, s. 229, 727, 891, 1055), “ora bura” (MD, C. 2, s. 56, 306, 416, 1132), “öte beri” (MD, C. 1, s. 344; C. 2, s. 90, 589, 603, 764, 902, 1133; C. 3, s. 40, 336, 562, 630, 796, 832, 1006, 1015, 1067, 1136)
101. **arık – toruk** maldar “zayıf hayvanlar” (MD, C. 3, s. 723)
102. **arıp – açıp** “takatı kesilerek” (MD, C. 2, s. 308)
103. **arıp – duba** iş eken “harf ve dua işiymiş” (MD, C. 1, s. 879)
104. **arız – abalı** bar bol- “arzusu dileği var ol-” (MD, C. 2, s. 986)
105. **arızçı – muñçu** baarısı “şikayetçi alacakçı herkes” (MD, C. 2, s. 945)
106. **arka beriş – aralaş** “yan yana ve iç içe” (MD, C. 1, s. 1003)
107. **arkak – eriş** neme “bir tabaktan yercesine dost” (MD, C. 2, s. 51)
108. **arkar – kulca** “dağ koyunu, dağ koçu” (MD, C. 2, s. 863, 1251)

109. **arkı – berki** cür- “öteye beriye git-” (MD, C. 2, s. 581)
110. **arkı – terki** “ileri geri” (MD, C. 1, s. 63; C. 2, s. 104, 1179; C. 3, s. 31), “ora bura” (MD, C. 1, s. 756; C. 2, s. 369; C. 3, s. 548), “sağa sola” (MD, C. 2, s. 381, 391, 611, 711, 789; C. 3, s. 28, 444, 549, 720, 744, 745, 792, 893, 942, 1216, 1235), “sağlı sollu” (MD, C. 3, s. 1052, 1162), “karşılıklı” (MD, C. 1, s. 433, 780; C. 2, s. 29), **arkı – terki** görün- “çaprazlama görün-” (MD, C. 1, s. 817), **arkı – terki** kıyra- “oraya buraya devril-” (MD, C. 2, s. 121), **arkı – terki** sal- “karşılıklı vur-” (MD, C. 3, s. 1194), **arkı – terki** sözü bar “farklı farklı sözü var” (MD, C. 3, s. 1169), **arkı – terki** süzüş- “birbiriyle çarpış-” (MD, C. 3, s. 1050), **arkı – terki** tikken üy “çapraz dikilen evler” (MD, C. 3, s. 617), **arkı – terki** turuş- “arkalı önlü dur-” (MD, C. 1, s. 816); “karşılıklı dur-” (MD, C. 3, s. 1007)
111. **arman – naalış** kep ayt- “ukdeli pişman söz söyle-” (MD, C. 3, s. 451)
112. **arpa – buuday** “arpa buğday” (MD, C. 2, s. 441, 447)
113. **arsaṅ – arsaṅ** kül- “kıs kıs gül-” (MD, C. 1, s. 713), “bıyık altından gülümse-” (MD, C. 1, s. 306), “kahkaha ile gül-” (MD, C. 1, s. 165; C. 3, s. 198, 1198)
114. **arstan – colborsum** “arslam kaplanım” (MD, C. 2, s. 297)
115. **artık – kem** dep talaş- “fazla az diye çekiş-” (MD, C. 2, s. 1242)
116. **artık – martık** cer “fazla mazla yer” (MD, C. 2, s. 1044)
117. **artıp – tartıp** düynönü “çoğaltıp yığıp dünyayı” (MD, C. 3, s. 247), **artıp – tartıp** mülkünü “talan edip mülkünü” (MD, C. 1, s. 196)
118. **aş – tamak** “aş yemek” (MD, C. 2, s. 1243), **aş – tamagı** artı “yemeğin ardı” (MD, C. 3, s. 443), **aş – tamagın** belende- “yemeklerini hazırla-” (MD, C. 2, s. 934), **aş – tamagın** beriş- “yemeklerini yedir-” (MD, C. 2, s. 934), **aş – tamagın** koygon son “yemeğini yedikten sonra” (MD, C. 2, s. 1014), **aş – tamagın** tat- “yemeklerini tat-” (MD, C. 2, s. 1151; C. 3, s. 440), **aş – tamagın** cay koy- “yemekleri peşpeşe ver-” (MD,

- C. 3, s. 149), **aş – tamagın** bul bolot “yemeğiniz işte bu olur” (MD, C. 1, s. 505), **aş – tamak** içip caylan- “birşeyler yiyip dinlen-” (MD, C. 1, s. 346), **aş – tamakka** toyguz- “karnını iyice doyur-” (MD, C. 1, s. 791), **aş – tamakka** kara- “yemeğe aş bak-” (MD, C. 2, s. 616), **aş – tamakka** toy- “yemeklere doy-” (MD, C. 2, s. 1029; C. 3, s. 281, 908, 1018), **aş – tamaktan** ce- “yemeklerden ye-” (MD, C. 1, s. 478), **aş – tamaktan** tat- “yemeklerden tat-” (MD, C. 2, s. 761, 1243), **aş – tamaktı** içe al- “yemek yiyip, su iç-” (MD, C. 1, s. 504)
119. **aş – toy** “aşa toy” **aş – toydo** “aşta toyda” (MD, C. 3, s. 798), **aş – toygo** cıyıl- “aşa toya toplan-” (MD, C. 1, s. 279), **aşka – toygo** cıyıl- “aşa toya toplan-” (MD, C. 1, s. 650), **aşta – toydo** “aşta toyda” (MD, C. 3, s. 693)
120. **asili – cönün** sura- “neslini soyunu sor-” (MD, C. 1, s. 464)
121. **aşıp – konup** “geçip konup” (MD, C. 2, s. 27)
122. **aşıp – şaşıp** “acele edip” (MD, C. 2, s. 406; C. 3, s. 26), “alelacele” (MD, C. 2, s. 655, 1205; C. 3, s. 552)
123. **aska – möngü** “kaya, ebedi kar” (MD, C. 3, s. 200)
124. **asker – kol** “asker ordu” **asker – koldun** baarısı “askerlerin tamamı” (MD, C. 2, s. 388), **asker – koldun** içinde “askerin ordunun içinde” (MD, C. 2, s. 221), **askerindi – kolundu** “askerini ordunu” (MD, C. 3, s. 194)
125. **asman – cer** “gök yer” (MD, C. 1, s. 446, C. 2, s. 846), **asman – cerde** ile çok “gök ve yerde hile yok” (MD, C. 1, s. 448), **asman – cerde** ar candı “yerle gökte her canlı” (MD, C. 1, s. 999), **asman – cerde** berişte “gökte ve yerde ferişte” (MD, C. 2, s. 268), **asman – cerdi** oyloo- “göğü, dünyayı düşün-” (MD, C. 2, s. 731), **asman – cerdi** carat- “göğü yeri yarat-” (MD, C. 1, s. 993), **asman – cerdi** kozgoboy “yeri göğü nizam içinde” (MD, C. 2, s. 260), “göğü, yeri” (MD, C. 2, s. 735), **asman – cerdin** tışında “asumanın yerin dışında” (MD, C. 2, s. 805), **asman – cerdin** eesi “gök ve yerin sahibi” (MD, C. 1, s. 398, 833; C. 2, s. 94,

176, 452, 892; C. 3, s. 327, 389), **asman** – **cerdin** arası “gök ve yerin arası” (MD, C. 1, s. 239, 434, 909; C. 2, s. 143, 266, 915, 919; C. 3, s. 143), **asman** – **cerdin** kubatı “asumanın yerin kuvveti” (MD, C. 3, s. 50), **asman** – **cerdin** içi “göğün yerin içi” (MD, C. 1, s. 843, 929, 1000, 1004), **asman** – **cerdin** baarısı “yerle göğün tamamı” (MD, C. 1, s. 928; C. 2, s. 259), **asman** – **cerdin** iç tışın “yerle göğün içini dışını” (MD, C. 2, s. 1073), **asman** – **cerge** toltur- “yerle göğü doldur-” (MD, C. 1, s. 842), **asman** – **cerge** tarat- “yerle göğü dağıt-” (MD, C. 1, s. 910), **asman** – **cerge** kara- “yerle göğü bak-” (MD, C. 2, s. 259), **asman** – **cerge** tük sıybait “yere göğü hiç sığmaz” (MD, C. 2, s. 265), **asman** – **cerge** sıy- “göğü yere sığ-” (MD, C. 2, s. 772), **asman** – **cerge** ee bol- “yere göğü sahip ol-” (MD, C. 2, s. 804), **asman** – **ceriñ** “asumanın yerin” (MD, C. 2, s. 806), **asman** – **ceriñ** tol- “göğü yeri sığdır-” (MD, C. 2, s. 408), **asman** – **cerler** aylandı “gök ve yerler

dönmeye başladı” (MD, C. 1, s. 475)

126. **asman** – **kök** “asuman gök” (MD, C. 1, s. 1004); “gökyüzü” (MD, C. 2, s. 479, 683); “sema” (MD, C. 1, s. 94), **asman** – **kökkö** kara- “gökyüzüne bak-” (MD, C. 3, s. 921, 1261), **asman** – **köktü** kara- “asumana göğü bak-” (MD, C. 1, s. 444), **asman** – **köktün** tışında “asumanın göğün dışında” (MD, C. 3, s. 52)
127. **aşpay** – **şaşpay** ugul- “çok rahat duyul-” (MD, C. 2, s. 611)
128. **asta** – **asta** “yavaş yavaş” (MD, C. 1, s. 712)
129. **astan** – **astan** kalaa “büyük büyük şehir” (MD, C. 1, s. 609)
130. **astı** – **artına** köz cetpey “arkasına önüne göz yetmiyor” (MD, C. 2, s. 1181), “başına sonuna göz yetmiyor” (MD, C. 1, s. 581)
131. **astı** – **üstü** “altı üstü” (MD, C. 1, s. 882), “aşağı yukarı” (MD, C. 1, s. 726), “alçağı, yükseği” (MD, C. 1, s. 869), **astı** – **üstündö** “aşağı ile yukarısında” (MD, C. 3, s. 51), **astı** – **üstünö** “altına üzerine” (MD, C. 3, s. 632), **astı** – **üstünön** tap- “sağdan soldan

- bul-” (MD, C. 3, s. 358), **astın** – **üstün** “altı üstü” (MD, C. 3, s. 940), **astın** – **üstün** tuyukta- “altını üstünü kapat-” (MD, C. 1, s. 810), **astın** – **üstün** sal- “altını üstüne getir-” (MD, C. 2, s. 170, 386, 673; C. 3, s. 663), **astın** – **üstün** sal- “altı üstüne gel-” (MD, C. 2, s. 912), **astın** – **üstün** sal- “aşağıya yukarıya git-” (MD, C. 2, s. 1209), **astın** – **üstün** caynat- “altını üstünü genişlet-” (MD, C. 2, s. 1180), **astın** – **üstün** kıyrat- “altını üstüne getir-” (MD, C. 1, s. 600)
132. **aştık** – **tülük** cayla- “yiyeceklerle erzakla uğaş-” (MD, C. 1, s. 365)
133. **aşuu** – **aşuu** bar cer “geçitleri olan yer” (MD, C. 1, s. 763)
134. **aşuu** – **dabaan** “geçit” (MD, C. 2, s. 867)
135. **at** – **atı** kelgen kızdar “adının denk geldiği kızlar” (MD, C. 2, s. 1250), “atın denk geldiği kızlar” (MD, C. 2, s. 1248), **at** – **atı** kelgen carıbiz “atları gelen yârimiz” (MD, C. 2, s. 1242), **at** – **atına** cetiş- “atlarına biniş-” (MD, C. 2, s. 182), **at** – **atına** cügürüp “herkes kendi atına koşmuş” (MD, C. 3, s. 233), **at** – **atına** asıldı “atlarına bindiler” (MD, C. 2, s. 226), **at** – **atına** minişti “atlarına bindiler” (MD, C. 2, s. 498), **at** – **atına** cabılat “atlarına yapıştılar” (MD, C. 1, s. 524), **at** – **atına** cabıldı “atlarına koştu” (MD, C. 3, s. 1252), **at** – **atına** cabılıp “atlı atına koşturup” (MD, C. 3, s. 1031), **at** – **atındı** bayla de- “atlarınızı bağlayın de-” (MD, C. 3, s. 1048)
136. **at** – **kölügü** aralaş “at, yük hayvanı karışık” (MD, C. 1, s. 601)
137. **at** – **kunan** “at, kunan” (MD, C. 3, s. 69), **at** – **kunandı** çaptır- “at, kunanı yarıştır-” (MD, C. 3, s. 86), **at** – **kunanın** çaptır- “atı kunanı koştur-” (MD, C. 2, s. 1260)
138. **at** – **mat** “at mat” **at** – **matı menen** Urmatbek “atıyla beraber Urmatbek” (MD, C. 2, s. 36), **at** – **matı menen** İlayık “atıyla matıyla İlayık” (MD, C. 2, s. 71), “atıyla matıyla” (MD, C. 2, s. 72), **at** – **matı menen** bölün- “atıyla birlikte ikiye bölün-” (MD, C. 2, s. 366, 674), **at** – **matı menen** bil bar- “at mat ile file yet-” (MD, C. 2, s.

- 382), **at – matı menen** kulan- “atı matıyla devril-” (MD, C. 2, s. 510), “atıyla birlikte” (MD, C. 2, s. 749), **at – matı menen** kankordu “atı ile Bahadır’ı” (MD, C. 3, s. 470), **at – matı menen** erender “atları ile erenler” (MD, C. 3, s. 474), **at – matı menen** tarbayt- “atıyla matıyla ger-” (MD, C. 1, s. 314)
139. **at – ton** “at giyim” **at – tonu** bölök “atı giyimi farklı” (MD, C. 2, s. 1065), **at – tonu menen** kişi “atı elbisesi ile insan” (MD, C. 1, s. 324), **at – tonu menen** cut- “atı eğer ile yut-” (MD, C. 1, s. 879), **at – tonu menen** mart çık- “atı-giyimiyle cümert çık-” (MD, C. 1, s. 315), **at – tonu menen** neme çok “atı kaftanı kalmadan” (MD, C. 1, s. 808), **at – tonu menen** ket- “atı kuşamı ile git-” (MD, C. 2, s. 520), **at – tonu menen** can- “atı kürküyle birlikte yan-” (MD, C. 1, s. 944), **at – tonun** “atını elbisesini” (MD, C. 1, s. 266), **at – tonun** taşt- “atını eğerini bırak-” (MD, C. 1, s. 324), **at – tonun** taşt- “atını giyimini bırak-” (MD, C. 1, s. 539), **at – tonun** olco- “al- atını giyimini ganimet al-” (MD, C.

3, s. 854), **at – tonunan** algan çok “atını giysisini alan yok” (MD, C. 2, s. 689), **at – tonunan** ayrıl- “atından giyiminden ayrıl-” (MD, C. 1, s. 782, 850, 976), **at – tonunan** men ayırıp “atından kaftanından ben ayırıp” (MD, C. 2, s. 1094), **at – tonunan** neme çok “atından kürkünden birşey yok” (MD, C. 1, s. 354), **at – tonundan** ayrıl- “attan elbisenden ayrıl-” (MD, C. 1, s. 294), “atınızdan kürkünüzden ayrıl-” (MD, C. 2, s. 43), **atı – tondon** ayrıl- “attan kürkten ayrıl-” (MD, C. 1, s. 485), **atı – tonu** baarısı “atı, eğer cümlesi” (MD, C. 2, s. 37), **atı – tonu** tabıl- “atı giysisi bulun-” (MD, C. 1, s. 312), **atı – tonu** boşodu “atı giyimi boşaldı” (MD, C. 3, s. 1253), **atı – tonu** kıpkızıl “atı kürkü kıpkırmızı” (MD, C. 3, s. 67), **atı – tonun** al- “atını giyimini al-” (MD, C. 1, s. 211, 494, 780), **atı – tonun** kıykır- “atını giyimini haykır-” (MD, C. 1, s. 814), **atı – tonun** talaş- “atını kaftanı çekiş-” (MD, C. 2, s. 1098), **atı – tonun** olcolo- “atını kürkünü ganimet al-”

- (MD, C. 1, s. 154; C. 2, s. 1090), **atı – tonun baarısı** “atın, kürkün ne varsa” (MD, C. 1, s. 300), **atı - tonun** taştā- “atını eğerini bırak-” (MD, C. 1, s. 324)
140. **ata – anası** “ana babası” (MD, C. 2, s. 1222)
141. **ata – ata uulu** “soydaş” (MD, C. 2, s. 44), **ata – atanın uuluna** “babalarla çocuklara” (MD, C. 2, s. 62), **ata – atanın uuluna** “babaya babanın oğluna” (MD, C. 1, s. 494)
142. **ata – atanın urugu** “her bir atanın kabilesi” (MD, C. 1, s. 895)
143. **ata – baba** “ata baba” (MD, C. 1, s. 190, 444; C. 2, s. 276, 586; C. 3, s. 50, 202, 208), **ata – babam** “ata babalarım” (MD, C. 2, s. 171), “atalarım” (MD, C. 2, s. 144), **ata – baban** “atan baban” (MD, C. 1, s. 691; C. 2, s. 879); “ataların” (MD, C. 2, s. 216), **ata – baban** baarı “ata babalarının hepsi” (MD, C. 2, s. 824), **ata – baban** sanatı “ata babaların adeti” (MD, C. 1, s. 912), **ata – baban** colu “atalarınızın yolu” (MD, C. 1, s. 282), **ata – baban** bengilüü “ataların meşhurdur” (MD, C. 2, s. 318)
144. **ata – bala** “ata bala” (MD, C. 3, s. 1200)
145. **ata – ene** “anne baba” **ata – enebiz** “anne babamız” (MD, C. 1, s. 109, 603, 726), **ata – eneden** bozgon- “ana babayı kaybet-” (MD, C. 1, s. 56), **ata eneden** kakşı- “ana babadan beddua al-” (MD, C. 2, s. 55), **ata eneden** ayrıl- “ana babadan ayrıl-” (MD, C. 2, s. 270, 324), **ata eneden** dagı artık “ana babadan daha fazla” (MD, C. 2, s. 730), **ata eneden** teñ keç- “anne babadan geç-” (MD, C. 2, s. 1013, 1071), **ata – enem** “annem babam” (MD, C. 2, s. 860, 928; C. 3, s. 1137, 1138), **ata – enemden** sen cakın “ana babamdan sen daha yakın” (MD, C. 1, s. 59), **ata enemden** dagı çok “anne babamdan haber yok” (MD, C. 2, s. 767), **ata enemden** coo bolup “anne babam düşman olup” (MD, C. 2, s. 906), **ata enemden** keçkenim “anne babamdan geçmişim” (MD, C. 2, s. 1005), **ata enemden** çıkamın “anne babamdan ayrıldım” (MD, C. 3, s. 342), **ata enemden** ayrılıp

“anne babamdan ayrılıp” (MD, C. 1, s. 186; C. 3, s. 1005), **ata** – **enemdi** süyömbü? “ana babamı sever miyim?” (MD, C. 2, s. 767), **ata** – **enemdin** colu “atalarımın yolu” (MD, C. 1, s. 687), **ata** – **enendin** sözü “anne babanın sözü” (MD, C. 2, s. 832), **ata** **enendin** borumu “anne babanın yaptığı” (MD, C. 2, s. 837), **ata** – **enenin** colu “ana baba yolu” (MD, C. 2, s. 420, 729), **ata** – **eneşe** karagın “anne babana bak” (MD, C. 2, s. 877), **ata** – **enesi** “babası anası” (MD, C. 1, s. 95; C. 2, s. 45, 1136, 1243, 1250), **ata** **enesi** ökündü “annesini babası üzöldü” (MD, C. 2, s. 769), **ata** **enesi** kaapırdır “annesini babası kafırdır” (MD, C. 2, s. 852), **ata** – **enesin** “babası anasını” (MD, C. 2, s. 414), **ata** **enesin** taştagan “anne babasını bırakmış” (MD, C. 2, s. 956), **ata** **enesin** karmadı “ana babasına sarıldı” (MD, C. 1, s. 508), **ata** **enesin** cür deşip “anne babalarına yürü demiş” (MD, C. 1, s. 720), **ataş** – **eneş** dapdaya r “anan baban haphazır” (MD, C. 2, s. 726), **ataş** – **eneş** aytışıp “annen

baban tartışıp” (MD, C. 2, s. 840)

146. **ata** – **teg** “soy sop” **ata** – **tegin** “soyunu sopunu” (MD, C. 3, s. 296), **ata** – **tegin** aytış- “soyunu sopunu söyle-” (MD, C. 2, s. 972), **ata** – **tegin** oylon- “cetlerini düşün-” (MD, C. 3, s. 187), **ata** – **tegin** kaçça bar? “atan soyun niceidir?” (MD, C. 2, s. 217)
147. **ata** – **uruguş** kaysı? “atan kabilen hangisi?” (MD, C. 2, s. 272)
148. **ata** – **uulunun** baarısı “baba oğul herkes” (MD, C. 1, s. 431)
149. **ataluu** – **bala** “baba oğul birlikte” (MD, C. 2, s. 936)
150. **ataş** – **anaş** “anan baban” (MD, C. 2, s. 176; C. 3, s. 201, 995)
151. **ataşar** – **babaşar** “atanız babanız” (MD, C. 3, s. 166)
152. **ataşkanım** – **küygönüm** “evlendiğim yandığım” (MD, C. 3, s. 378)
153. **atı** – **cönün** sura- “adını sanını sor-” (MD, C. 2, s. 1142), **atı** – **cönün**, özün kim? “adın sanın özün kim?” (MD, C. 2, s. 1198), **atı** – **cönün** bir sura- “adını zatını öğren-” (MD, C. 2, s. 335), **at** – **cönünör** kim bolot

- “adınız sanınız kim olur” (MD, C. 1, s. 228)
154. **atı – cönüñ** kim bolot? “adın, soyun kimdir?” (MD, C. 1, s. 185)
155. **atıp – atıp** çük- “atıp atıp çök-” (MD, C. 1, s. 163)
156. **atış – uruş** “kavga savaş” (MD, C. 2, s. 163); “savaş dövüş” (MD, C. 1, s. 955), **atış – uruş** kooga cok “atış vuruş kavga yok” (MD, C. 2, s. 289)
157. **attanarın – turarın** “atlanacagını, kalacagını” (MD, C. 2, s. 1101)
158. **attuu – cöölüü** babala- “atlısı yayası koştur-” (MD, C. 1, s. 114)
159. **ay – aalam** “dünya âlem” (MD, C. 1, s. 233), **ay – aalamdan** mol “dünyadan bol” (MD, C. 3, s. 858), **ay – aalamdı** al- “dört bir yanı kapla-” (MD, C. 1, s. 373), **ay – aalamdı** antar- “bütün dünyayı dolaş-” (MD, C. 3, s. 368), **ay – aalamdı** bas- “bütün âlemi bas-” (MD, C. 2, s. 154), **ay – aalamdı** büldür- “yeri göğü harap et-” (MD, C. 1, s. 981), **ay – aalamdı** calma- “bütün dünyayı yut-” (MD, C. 3, s. 327), **ay – aalamdı** cok kıl- “bütün âlemi kor yap-” (MD, C. 2, s. 156), **ay – aalamdı** çakır- “bütün dünyayı davet et-” (MD, C. 3, s. 194, 206), **ay – aalamdı** sür- “cümle âlemi sür-” (MD, C. 1, s. 858), **ay – aalamdın** baarı “dünyanın hepsi” (MD, C. 1, s. 598; C. 2, s. 394, 545, 889; C. 3, s. 293, 296, 345), **ay – aalamga** dañ bol- “dünyaya yaygara ol-” (MD, C. 2, s. 396), **ay – aalamga** sıy- “yerküreye sığ-” (MD, C. 3, s. 575)
160. **ay – asnandı** Bürkö- “ayı göğü kapat-” (MD, C. 1, s. 458)
161. **ay – ay** kakay! “hey, hey domuz!” (MD, C. 3, s. 1247), **ay – ay** kalmak, tokto! “hey hey kalmak, dur!” (MD, C. 1, s. 545), **ay – ay** sabır kılçı! “hey, hey biraz sabret!” (MD, C. 2, s. 852)
162. **ay – çırayluu** car al- “güzel eş al-” (MD, C. 3, s. 386)
163. **ay – kün** “ay gün” **ay – kün** ötör ar kaçça “ay gün geçer bir nice” (MD, C. 2, s. 1157), **ay – kündü** “ayı güneşi” (MD, C. 2, s. 735), **ay – kündün** “ayın güneşin” (MD, C. 2, s. 535), **ay – künüdü** zor eken “aydan güneşten büyükmüş” (MD, C.

- 1, s. 724), **ay – künüñ** “ay güneşin” (MD, C. 2, s. 409)
164. **ay – talaa** “ıssız bozkır” (MD, C. 2, s. 158), **ay – talaada** biyik too “bozkırda yüksek dağ” (MD, C. 1, s. 524), **ay – talaada** cat- “bozkırda yat-” (MD, C. 1, s. 463), **ay – talaada** cer “ıssız bozkırda yer” (MD, C. 1, s. 639), **ay – talaada** cık cayna- “ıssız bozkırda kayna-” (MD, C. 3, s. 795), **ay – talaada** coluk- “ıssız yerde rastla-” (MD, C. 1, s. 481), **ay – talaada** kazıp ce- “ıssız bozkırda kazıp ye-” (MD, C. 3, s. 725), **ay – talaada** kuç- “bozkır yerde az-” (MD, C. 1, s. 535), **ay – talaaga** bar- “kıra var-” (MD, C. 2, s. 1242), **ay – talaaga** kark tol- “bozkıra sığmayıp tam dol-” (MD, C. 2, s. 569), **ay – talaaga** kol tolup “ıssız bozkıra asker dolup” (MD, C. 1, s. 710), **ay – talaaga** sal- “ıssız bozkıra yönel-” (MD, C. 1, s. 524), **ay – talaanı** kör- “bozkırı gör-” (MD, C. 3, s. 630), **ay – talaanın** baarı “bozkırın tamamı” (MD, C. 1, s. 489), **ay – talaanın** beti “geniş bozkırın ortası” (MD, C. 2, s. 1034), **ay – talaası** kark tol- “dağı düzü iyice dol-” (MD, C. 3, s. 1130)
165. **ayagı – çabalı** “güçsüzü” (MD, C. 3, s. 58)
166. **ayak – baş** “baş son” **ayak – başı** “ayagı başı” (MD, C. 3, s. 240, 349, 1301), **ayak – başı** “başı sonu” (MD, C. 1, s. 393, 581, 896; C. 2, s. 578, 695; C. 3, s. 266, 960), **ayak – başı** “tamamı” (MD, C. 2, s. 621; C. 3, s. 338), **ayak – başı** at çabım “başı sonu at koşumu kadar” (MD, C. 1, s. 366, 770, 881, 888; C. 2, s. 48; C. 3, s. 384, 535), **ayak – başı** ayçılık “başı sonu bir aylık yol” (MD, C. 1, s. 528, 560, 985; C. 3, s. 120, 652), **ayak – başı** baarısı “başı sonu hepsi” (MD, C. 2, s. 1185, 1209), **ayak – başı** belgilüü “başı sonu belli” (MD, C. 2, s. 149), **ayak – başı** carım taş “başı sonu yarım taş” (MD, C. 1, s. 310), **ayak – başı** cıyıl- “başı sonu toplan-” (MD, C. 1, s. 570, 958; C. 2, s. 90, 135, 349; C. 3, s. 288), **ayak – başı** cıynal- “başı sonu toplan-” (MD, C. 1, s. 903), **ayak – başı** çoğul- “büyüğü küçüğü toplan-” (MD, C. 1, s. 230), **ayak – başı** hazır bulun- “başı

da sonu da hazır bulun-” (MD, C. 2, s. 276), **ayak – başı** köz cetkis “başı sonu gözükmeyen” (MD, C. 1, s. 995; C. 2, s. 58, 524; C. 3, s. 1242, 1290), **ayak – başı** küñçülük “başından sonuna kadar bir günlük” (MD, C. 1, s. 710; C. 3, s. 1243), **ayak – başı** tüşçülük “başından sonuna kadar yarım günlük” (MD, C. 2, s. 609, 1182; C. 3, s. 841), **ayak – başı** uzar- “eli kolu uza-” (MD, C. 2, s. 1269), **ayak – başı** üç kulaç “başı sonu üç kulaç” (MD, C. 2, s. 108), **ayak – başın** “başını sonunu” (MD, C. 1, s. 357, 631; C. 2, s. 443), **ayak – başın** al- “başından sonuna al-” (MD, C. 1, s. 967), **ayak – başın** barçasın “baştan sona herşeyi” (MD, C. 2, s. 1179), **ayak – başın** bil- “başını sonunu bil-” (MD, C. 2, s. 736), **ayak – başın** caz- “başını sonunu yaz-” (MD, C. 2, s. 258), **ayak – başın** cıy- “başını sonunu topla-” (MD, C. 1, s. 634, 920; C. 2, s. 43, 87, 963), **ayak – başın** cıyna- “tamamını topla-” (MD, C. 1, s. 121), **ayak – başın** cıynalt- “büyük küçük toplat-” (MD, C. 1, s. 267),

ayak – başın çoğult- “başını sonunu toparla-” (MD, C. 1, s. 632; C. 2, s. 185), **ayak – başın** imer- “ayagını başını döndür-” (MD, C. 2, s. 1134), **ayak – başın** kara- “başına sonuna bak-” (MD, C. 1, s. 277), **ayak – başın** kıldirt- “baştan sona dolaştır-” (MD, C. 3, s. 774, 777), **ayak – başın** sura- “başını sonunu sor-” (MD, C. 2, s. 1149), **ayak – başın** tart- “ayagını başını topla-” (MD, C. 2, s. 999), **ayak – başına** “başına sonuna” (MD, C. 2, s. 162), **ayak – başın** cıyılıp “ayagın başın toplanıp” (MD, C. 2, s. 604), **ayak – başı** “tamamı” (MD, C. 1, s. 208)

167. **ayak – kol** “el ayak” **ayak – koldu** çoydur- “elini ayagını uzat-” (MD, C. 3, s. 862), **ayak – kolun** bayla- “elini kolunu bağla-” (MD, C. 2, s. 242), **ayak – kolun** karmoo- “elini ayagını tut-” (MD, C. 1, s. 78), **ayak – kolun** sındır- “elini ayagını kır-” (MD, C. 2, s. 582)
168. **ayak – tabak** “kasa tabak” (MD, C. 3, s. 436)
169. **ayal – baldar** “kadınlar çocuklar” (MD, C. 3, s. 122)

170. **ayal** – **buyal** kıl- “vakit kaybet-” (MD, C. 3, s. 1082)
171. **ayal** – **uyal** “kadın kız” **ayal** – **uyal** sözü çok “şöyle böyle sözü yok” (MD, C. 1, s. 108), **ayal** – **uyal** kılbastan “kadın kız demeden” (MD, C. 2, s. 33, 84, 138), **ayal** – **uyal** kıl- “bekleyip dur-” (MD, C. 2, s. 575, 599); “gecikip dur-” (MD, C. 2, s. 577)
172. **ayar** – **ayar** “ayar ayar” (MD, C. 2, s. 742)
173. **ayat** – **adis** “ayet, hadis” (MD, C. 1, s. 1002; C. 2, s. 177, 178, 736, 805, 867, 1091, 1118, 1122, 1150, 1174)
174. **aybat** – **kaarınan** kork- “heybet ve gazabından kork-” (MD, C. 2, s. 1114)
175. **aydap** – **kırıp** cür- “sürüp parçala-” (MD, C. 1, s. 114)
176. **aydap** – **sürüp** “kovup sürüp” (MD, C. 2, s. 193)
177. **aygay** – **çuudan** can toy- “gürültüden doy-” (MD, C. 3, s. 1297)
178. **ayıl** – **apa** “konu komşu” (MD, C. 2, s. 936)
179. **ayıl** – **ayılga** böl- “köy köy paylaştır-” (MD, C. 3, s. 447)
180. **ayran** – **asır** kal- “şaşa kal-” (MD, C. 1, s. 290)
181. **ayran** – **azır** bol- “şaşa kal-” (MD, C. 1, s. 367), **ayran** – **azır** kal- “acele et-” (MD, C. 2, s. 191); “ağzı açık kal-” (MD, C. 1, s. 709, 867; C. 3, s. 866); “hayran kal-” (MD, C. 1, s. 941; C. 2, s. 98; C. 3, s. 40, 744); “hayret et-” (MD, C. 2, s. 731, 799; C. 3, s. 102, 108, 476, 548); “hayretler içinde kal-” (MD, C. 1, s. 108, 114, 167, 208, 432, 486, 585; C. 2, s. 255, 336, 439, 489, 606, 636, 683, 739, 741, 767, 1184; C. 3, s. 227); “şaşa kal-” (MD, C. 1, s. 911); “şaşırp kal-” (MD, C. 1, s. 109, 209, 297, 406; C. 2, s. 188, 613, 614, 982, 1209; C. 3, s. 968, 1246); “şaşıriver-” (MD, C. 1, s. 810); “şaşkılık içinde kal-” (MD, C. 1, s. 973), **ayran** – **azır** tañ bol- “hayret edip şaşır-” (MD, 1198); “şaşırp hayret et-” (MD, C. 1, s. 882), **ayran** – **azır** tañ kıl- “şaşkılık içinde bırak-” (MD, C. 1, s. 843), **ayran** – **azır** tañdan- “hayret et-” (MD, C. 2, s. 762); “hayretler içinde kal-” (MD, C. 3, s. 1290)
182. **ayran** – **tañ** “hayran” (MD, C. 1, s. 642); “hayret” (MD, C. 3, s. 488; “hayretler içinde” (MD,

- C. 3, s. 802); “şaşkın” (MD, C. 2, s. 37, 927), **ayran – tañ** bol- “hayran ol-” (MD, C. 3, s. 741), **ayran – tañ** kal- “hayretler içinde kal-” (MD, C. 1, s. 132; C. 2, s. 626); **ayran – tañ** kıl- “hayret ettir-” (MD, C. 3, s. 734)
183. **aytıp – aytıp** bar dartin “söyleyip söyleyip bütün derdini” (MD, C. 1, s. 625), **aytıp – aytıp** bildir- “söyleyip söyleyip bildir-” (MD, C. 2, s. 505, 854), **aytıp – aytıp** bilgiz- “söyleyip söyleyip bildir-” (MD, C. 1, s. 319), **aytıp – aytıp** bul sözü “tembihleyip bu sözü” (MD, C. 2, s. 1026), **aytıp – aytıp** bol- “söyleye söyleye ol-” (MD, C. 1, s. 658), **aytıp – aytıp** cön – cayın “iyice söyleyip durumunu” (MD, C. 1, s. 770), **aytıp – aytıp** kal- “söyleyiver-” (MD, C. 2, s. 1158), **aytıp – aytıp** köp söz “anlatıp nice şey” (MD, C. 1, s. 400); “uzun uzun konuşup” (MD, C. 2, s. 263), **aytıp – aytıp** oku- “tekrar tekrar oku-” (MD, C. 1, s. 512), **aytıp – aytıp** ökür- “söyleyip söyleyip hıçkır-” (MD, C. 3, s. 459), **aytıp – aytıp** tañ kal- “anlata anlata şaşır-” (MD, C. 2, s. 167), **aytıp – aytıp** tapşır- “söyleyip söyleyip buyur-” (MD, C. 3, s. 27), **aytıp – aytıp** tur- “söyleyip söyleyip dur-” (MD, C. 1, s. 270)
184. **aytpay – çappay** öl- “vurmaya kalmadan öl-” (MD, C. 3, s. 1111)
185. **aytpay – debey** “konuşmadan söylemeden” (MD, C. 2, s. 463, 1198; C. 3, s. 100), **aytpay – debey** bil- “konuşmadan söylemeden bil-” (MD, C. 1, s. 420; C. 2, s. 1066, 1219; C. 3, s. 439), **aytpay – debey** bürköl- “birşey demeden kaş çat-” (MD, C. 3, s. 976), **aytpay – debey** kutul- “sorgusuz sualsiz kurtul-” (MD, C. 2, s. 166)
186. **ayttı – koydu** de- “söyledi söylemedi de-” (MD, C. 2, s. 986, 1139)
187. **az – az** “az az” **az – az** ele kal- “çok az kal-” (MD, C. 3, s. 311), **az – az** ele kel- “azar azar gel-” (MD, C. 3, s. 779), **az – az** cerden kal- “çok az yerden kal-” (MD, C. 3, s. 1327), **az – az** içip al- “az az iç-” (MD, C. 2, s. 1019), **az – az** kalaa – şaarı bar “küçük küçük şehri var” (MD, C. 2, s. 64)

188. **az – köbüdü** bil- “azını çoğunu bil-” (MD, C. 2, s. 599)
189. **az – köp** “az çok” **azdır – köptür** tat- “az çok tat-” (MD, C. 3, s. 64), **azı – köbü** bilinbey “azı ya da çoğu bilinmiyor” (MD, C. 1, s. 258), **azı – köbün** arala- “az çok gezip dolaş-” (MD, C. 2, s. 263), **azı – köbün** çene- “azına çoğuna bak-” (MD, C. 3, s. 890), **azın – köbün** baydanı “az çok demeden” (MD, C. 1, s. 746)
190. **az- – toz-** “gezen tozan” **azgan – tozgon** “yolunu şaşırmış” (MD, C. 3, s. 270), **azgan – tozgon** adam “gezen tozan adam” (MD, C. 1, s. 570), **azgan – tozgon** ant uргur “yolunu şaşıran kahrolası” (MD, C. 1, s. 371), **azıp – tozup** “azıp tozup” (MD, C. 3, s. 153), **azıp – tozup** adamdar “yanılıp şaşıp insanlar” (MD, C. 1, s. 478), **azıp – tozup** alıstan “ayrı düşüp uzaklarda” (MD, C. 3, s. 1166), **azıp – tozup** alsırap “perişan halde, güçsüzce” (MD, C. 1, s. 768), **azıp – tozup** ar cagı “saga sola dağılıp” (MD, C. 1, s. 776), **azıp – tozup** cür- “sapıtıp tozup gez-” (MD, C. 3, s. 119), **azıp – tozup** kaç- “azıp tozup kaç-” (MD, C. 2, s. 401); “yorgun argın kaç-” (MD, C. 2, s. 320), **azıp – tozup** kim cürböyt “kim azıp tozmamış ki” (MD, C. 2, s. 791), **azıp – tosup** bar- “darmadağın olup var-” (MD, C. 1, s. 927)
191. **azar – tömön** köp eli “onca kalabalık eli” (MD, C. 3, s. 964), **azar – tömön** köpçülük “her türlü kalabalık” (MD, C. 3, s. 754)
192. **azbay – tozboy** “azmadan tozmadan” (MD, C. 3, s. 423)
193. **azık – tülük** “erzak yolluk” **azık – tülük** “erzak” (MD, C. 1, s. 405, 454, 455, 557), **azık – tülük** “erzak yolluk” (MD, C. 1, s. 549, 587), **azık – tülük** bışır- “tүrlү yemek pişir-” (MD, C. 3, s. 1058), **azık – tülük** kamda- “erzak yolluk hazırla-” (MD, C. 1, s. 484), **azık – tülügün** “erzakını” (MD, C. 2, s. 865)
- B-**
194. **baaşalık – kandık** “padişahlık, hanlık” **baaşalıgım – kandıgım** “padişahlığım, hanlığım” (MD, C. 3, s. 341), **baaşalıktı – kandıktı**

- “padişahlığı, hanlığı” (MD, C. 2, s. 465)
195. **baatır – balban** “bahadır pehlivan” (MD, C. 1, s. 392); **baatır – balban** baarı “bahadır pehlivan hepsi” (MD, C. 1, s. 587)
196. **baçım – ıldam** kel- “çabuk gel-” (MD, C. 2, s. 664)
197. **bagıp – körüp** atasın “besleyip görüp babasını” (MD, C. 2, s. 801)
198. **bak – daragı** kıyra- “ağaçları devril-” (MD, C. 3, s. 1175)
199. **bak – döölöt** “baht devlet, talih kuşu” **bak – döölöt** kondu başına “talih kuşu kondu başına” (MD, C. 3, s. 562), **bak – döölötü** başında “talih kuşu başında” (MD, C. 3, s. 35)
200. **bak- – küt-** “beslemek, büyütme” **bagıp – kütüp** al- “bakıp bekleyip al-” (MD, C. 2, s. 1184), **baktım – küttüm** özündü “besledim, büyüttüm seni” (MD, C. 2, s. 878)
201. **baka – şaka** culuş- “sağdan soldan dövüş-” (MD, C. 3, s. 1273), **baka – şaka** çabış- “canla başla savaş-” (MD, C. 2, s. 1156); “gürültü patırtıyla dövüş-” (MD, C. 3, s. 190); “gürültü patırtı ile savaş-” (MD, C. 2, s. 104)
202. **bal – şeker** “bal, şeker” (MD, C. 2, s. 1194), **bal – şekerdey** sözdön- “bal gibi, şeker gibi tatlı konuş-” (MD, C. 2, s. 930), **bal – şeker** sözündö “bal, şeker var sözünde” (MD, C. 1, s. 401), **bal – şekerin** tatış- “baldan, şekerden tat-” (MD, C. 2, s. 416)
203. **bala – çaka** “çoluk çocuk” (MD, C. 1, s. 169, 292; C. 3, s. 277), **bala – çaka** birik- “çoluk çocuk toplan-” (MD, C. 1, s. 362), **bala – çaka** cuda çok “çoluk çocuk kimse yok” (MD, C. 1, s. 850), **bala – çakasın** “çoluk çocuğunu” (MD, C. 2, s. 255), **bala – çakañ** barbı? “çoluk çocuğunuz var mı?” (MD, C. 1, s. 214)
204. **bala – katın** “çoluk çocuk” (MD, C. 2, s. 288, 353)
205. **balan – bastan** “falan filan” (MD, C. 3, s. 713, 727, 982)
206. **balban – baatır** “pehlivan bahadır” (MD, C. 2, s. 505)
207. **balca – bulca** “parça parça” (MD, C. 3, s. 190)
208. **baldır – saldır** “abuk subuk” **baldır – saldır et-** “abuk sabuk konuş-” (MD, C. 3, s. 703),

- baldır** – **saldır** süylö- “anlaşılmayan şekilde konu-” (MD, C. 3, s. 123), **baldır** – **saldır** süylö- “anlaşılır anlaşılmaz söylen-” (MD, C. 1, s. 148), **baldır** – **saldır** sözdör “abuk subuk konuşmalar” (MD, C. 2, s. 188; C. 3, s. 90)
209. **bar** – **bar** etip ıyla- “var gücüyle ağla-” (MD, C. 1, s. 64)
210. **bar** – **cok** “var yok” **bar** – **coktu** kantip büldüröm? “vara yoga nasıl kıyarım?” (MD, C. 1, s. 160), **barbı** – **cokpu** kудay “var mı, yok mu hüda” (MD, C. 3, s. 495), **barı** – **cogun** bil- “olup olmadığını bil-” (MD, C. 3, s. 1257), **barı** – **cok** keldi oyuna “hepsi aklından geçti” (MD, C. 1, s. 771)
211. **bar** – **döölötü** tol- “varlığı devleti dol-” (MD, C. 3, s. 1026)
212. **bara** – **bara** “gitgide” (MD, C. 1, s. 26), **bara** – **bara** caylaş- “gitgide yerleş-” (MD, C. 3, s. 104)
213. **barıp** – **barıp** “gide gide” (MD, C. 1, s. 486)
214. **barıp** – **kelip** “gide gele” **barıp** – **kelip** kön- “gidip gelip alış-” (MD, C. 2, s. 705), **barıp** – **kelip** tur- “gelip geç-” (MD, C. 1, s. 293)
215. **barsa** – **kelbes** “giden gelmez” (MD, C. 2, s. 1147; C. 3, s. 130, 606, 928), **barsa** – **kelbes** bargan “gittikten sonra dönüşü olmayan” (MD, C. 2, s. 113), **barsa** – **kelbes** bu col “gitsen dönülmez bir yol” (MD, C. 1, s. 463; C. 2, s. 616), **barsa** – **kelbes** cer “gitse gelmez yer” (MD, C. 2, s. 607; C. 3, s. 282, 985, 998), **barsa** – **kelbes** ciber- “giden gelmeze gönder-” (MD, C. 2, s. 1146), **barsa** – **kelbes** col “giden gelmez yol” (MD, C. 1, s. 643, C. 3, s. 959), **barsa** – **kelbes** cönöl- “gitse gelmez yol” (MD, C. 2, s. 186; C. 3, s. 70, 285), **barsa** – **kelbeske** “giden gelmez yerine” (MD, C. 2, s. 717)
216. **baş** – **ayak** “baş son” **baş** – **ayagı** “başından sonuna” (MD, C. 2, s. 53), **baş** – **ayagı** bir kulaç “başı sonu bir kulaç” (MD, C. 1, s. 942), **baş** – **ayagı** cıyıl- “başı sonu toplan-” (MD, C. 3, s. 1207), **baş** – **ayagı** küñçülük “başından sonuna bir günlük yol” (MD, C. 1, s. 627), **baş** – **ayagı** tüşçülük “baştan sona yarım günlük” (MD, C. 3,

- s. 1234), **baş – ayagın** kara- “başına sonuna bakın-” (MD, C. 3, s. 1164), **baş – ayagın** kim bilet “başını sonunu kim bilir” (MD, C. 1, s. 385), **baş – ayagın** tuyukta- “başını sonunu çevir-” (MD, C. 2, s. 79), **baş – ayakka** kiym çok “üzerimde giysi yok” (MD, C. 3, s. 1231)
217. **baş – başın** sana- “tek tek say-” (MD, C. 2, s. 564), **baş – başında** ol maldın “başlarında o hayvanların” (MD, C. 3, s. 485)
218. **baş – köz** “baş göz” **başı – közü** açıl- “başı gözü açıl-” (MD, C. 1, s. 224), **başı – közü** ayrıl- “başı gözü kırıl-” (MD, C. 1, s. 969), **başı – közü** kan bol- “başı gözü kan ol-” (MD, C. 1, s. 119, 947), **başı – közü** kızıl kan “başı gözü kızıl kan” (MD, C. 1, s. 851; C. 2, s. 47), **başı – közün** böl- “başını gözünü parçala-” (MD, C. 1, s. 443), **başı – közün** car- “başını gözünü yar-” (MD, C. 3, s. 850), **başı – közün** talkala- “başını gözünü kır-” (MD, C. 2, s. 59), **başı – közün** tumçula- “başını gözünü kapat-” (MD, C. 1, s. 304), **baş – közü** “başı gözü” (MD, C. 3, s. 185)
219. **bas- – tur-** “gezmek tozmak” **baskan – turgan** cerler “gezdiği durduğu yerler” (MD, C. 2, s. 293, 787), **baskan – turgan** kıtaylar “yürüyen oturan kıtaylar” (MD, C. 3, s. 1162), **baskan – turgan** münözü “gezme durma huyu” (MD, C. 2, s. 441)
220. **başçı – sakçı** “başçı bekçi” (MD, C. 3, s. 508)
221. **başı – beti** carıl- “başı yüzü yarıl-” (MD, C. 2, s. 109)
222. **basıp – cançıp** kimdi aldın? “basıp ezip kimi aldın?” (MD, C. 3, s. 58)
223. **baskan – cürgön** cerler “gezip tozduğu yerler” (MD, C. 1, s. 55)
224. **bassa – tursa** tikilip “yürüse dursa dikilip” (MD, C. 2, s. 1101)
225. **baştan – ayak** “baştan sona” (MD, C. 1, s. 394, 648, 653, 658, 659; C. 2, s. 641; C. 3, s. 53, 61, 94, 108, 180, 215, 342, 428, 587, 638, 799, 930, 935, 938, 953, 1024, 1228, 1291); “hepsi” (MD, C. 3, s. 128, 408, 522); “tamamı” (MD, C. 2, s. 530, C. 3, s. 381); “toplamı” (MD, C. 1, s. 636), **baştan – ayak** al- “baştan sona al-”

- (MD, C. 3, s. 212), **baştan – ayak** ayt- “başından sonuna anlat-” (MD, C. 1, s. 938; C. 3, s. 194), **baştan – ayak** baarısı “baştan başa hepsi” (MD, C. 1, s. 865; C. 3, s. 127, 961), **baştan – ayak** caz- “baştan sona yaz-” (MD, C. 3, s. 92), **baştan – ayak** kara- “baştan sona bak-” (MD, C. 3, s. 161), **baştan – ayak** kep kıl- “baştan sona konuş-” (MD, C. 3, s. 1149, **baştan – ayak** kör- “başından sonuna gör-” (MD, C. 1, s. 266, 312; C. 3, s. 195), **baştan – ayak** sura- “baştan ayaga sor-” (MD, C. 2, s. 538), **baştan – ayak** tıl al- “baştan sona söz dinle-” (MD, C. 3, s. 221), **baştan – ayak** tekşile- “baştan sona eşitle-” (MD, C. 3, s. 244), **baştan – ayagi** köz cet- “baştan sona göz yet-” (MD, C. 3, s. 645)
226. **batıp – batıp** madal- “batıp batıp derine in-” (MD, C. 2, s. 372)
227. **bay – baylaşıp** mangıtı “vay vay deyip mangıtları” (MD, C. 2, s. 692)
228. **bay – baylatıp** kalmaktı “vay vay dedirtip kalmak’ı” (MD, C. 1, s. 896)
229. **bay – paylaşıp** kalmaktar “korkup ürkerek kalmaklar” (MD, C. 1, s. 915)
230. **baygambarlık – nabiylık** “peygamberlik nebilik” (MD, C. 2, s. 845)
231. **baygur – uygur** “baygur uygur” (MD, C. 2, s. 647; C. 3, s. 165, 1255)
232. **baykabayt – bilbeyt** “anlamaz bilmez” (MD, C. 2, s. 654)
233. **baykap – baykap** iş kıl- “ölçüp biçip iş yap-” (MD, C. 3, s. 194)
234. **bayma – bay** “peş peşe” (MD, C. 2, s. 629)
235. **bayrak – celek** “bayrak tuğ” (MD, C. 2, s. 596)
236. **beçara – karıp** “fakir fukara” (MD, C. 3, s. 609)
237. **bee – baytalın** miniş- “kısraklarına atla-” (MD, C. 2, s. 524)
238. **bel – beldi** karap elende- “geçitlere bakın-” (MD, C. 1, s. 128)
239. **belge – bete** “işaret belge” (MD, C. 3, s. 367)
240. **beş – altı** “beş altı” (MD, C. 1, s. 168, 376, 776, 868; C. 2, s. 50, 443, 481, 760, 936; C. 3, s. 790, 1164), **beş – altılap** koy soy- “beş altı koyun kes-” (MD,

- C. 2, s. 935), **beş – altısı** “beş altısı” (MD, C. 1, s. 136), **beş – altoon** kubala- “beş altısını kovala-” (MD, C. 1, s. 121)
241. **beş – beşten** “beşer beşer” (MD, C. 1, s. 175, 678)
242. **beş – dört** “dört beş” (MD, C. 2, s. 1123), **beş – törttöp** “dörder beşer” (MD, C. 2, s. 935)
243. **beşten – törttön** “dörtlü beşli” (MD, C. 2, s. 1166)
244. **bet – bet** “yüz yüze” **bet – betine** cügür- “her biri bir tarafa koştur-” (MD, C. 3, s. 1179), **bet – betine** kara- “yüz yüze bak-” (MD, C. 3, s. 632), **bet – betine** karat- “yüz yüze getir-” (MD, C. 1, s. 215), **bet – betine** karat- “yüz yüze baktır-” (MD, C. 1, s. 727), **bet – betine** taraş- “yüz yüze gel-” (MD, C. 1, s. 214), **bet – betine** ürküş- “her tarafa ürküp koştur-” (MD, C. 1, s. 467), **bet – betinen** “her taraftan” (MD, C. 1, s. 467), **bet – betinen** adaş- “her yöne kaybol-” (MD, C. 2, s. 416), **bet – betinen** aş- “yamaçlardan aş-” (MD, C. 1, s. 947), **bet – betinen** ayt- “herkese söyle-” (MD, C. 3, s. 758), **bet – betinen** boltur- “ayrı ayrı yerleştir-” (MD, C. 3, s. 537), **bet – betinen** col menen “karşılıklı yolda” (MD, C. 1, s. 921), **bet – betinen** cönö- “her yöne yönel-” (MD, C. 3, s. 139), **bet – betinen** çurkura- “karşılıklı uğulda-” (MD, C. 1, s. 895), **bet – betinen** ırda- “karşı karşıya şarkı söyle-” (MD, C. 3, s. 312), **bet – betinen** ket- “dağılıp git-” (MD, C. 2, s. 437, 546), **bet – betinen** ketüü- “yamaç yamaç dizil-” (MD, C. 2, s. 58), **bet – betinen** kıyra- “dört bir yana dağıl-” (MD, C. 2, s. 1209), **bet – betinen** tara- “yamaçlara dağıl-” (MD, C. 1, s. 823), **bet – betinen** taradı “herkes yoluna dağıldı” (MD, C. 1, s. 904), **bet – betinen** too aş- “yamaç yamaç dağ aş-” (MD, C. 2, s. 48), **bet – betinen** uruş- “yüz yüze gelip savaş-” (MD, C. 2, s. 173), **bet – betinen** ürküş- “her tarafa kaçış-” (MD, C. 2, s. 1272; C. 3, s. 942)
245. **beti – başın** car- “kafalarını gözlerini yar-” (MD, C. 1, s. 175)
246. **beti – kolun** cuu- “elini yüzünü yıka-” (MD, C. 2, s. 172)

247. **beti – oozu** “ağız yüzü” (MD, C. 2, s. 209)
248. **beyiş – dozoktu** “cenneti, cehennemi” (MD, C. 2, s. 458)
249. **beyli – kuyun** bulardın “tutumlarını bunların” (MD, C. 2, s. 1131)
250. **bilgen – bilgen** sözdör “bildikleri sözler” (MD, C. 1, s. 997)
251. **bir – bir** “ayrı ayrı” (MD, C. 1, s. 504; C. 2, s. 496); “bir bir” (MD, C. 1, s. 283, 377, 988; C. 2, s. 111, 125, 130, 802, 1097, 1229, 1261; C. 3, s. 413, 577, 779, 880, 1325, 1330); “birer” (MD, C. 2, s. 525, 279, 1219; C. 3, s. 131, 719, 952); “birer birer” (MD, C. 1, s. 323, 1219; C. 3, s. 747); “tek tek” (MD, C. 1, s. 710; C. 2, s. 1248, 1273), **bir – bir** tay “birkaç tay” (MD, C. 1, s. 246), **bir – bir** ton “birer kürk” (MD, C. 1, s. 93), **bir – birden** “birer” (MD, C. 3, s. 415); “birer birer” (MD, C. 1, s. 51, 481; C. 2, s. 443, 1235, 1242; C. 3, s. 746, 747); “birerden” (MD, C. 2, s. 1221; “peşpeşe” (MD, C. 3, s. 747), **bir – biri menen** ur- “birbirine çarp- ” (MD, C. 2, s. 572), **bir – biri** tili “birbirinin dili ” (MD, C. 2, s. 656), **bir – birin** “birbirini” (MD, C. 1, s. 593, 601; C. 2, s. 105, 371, 577, 762, 827), **bir – birin** bil- “birbirini bil-” (MD, C. 1, s. 943), **bir – birin** kör- “birbirini gör-” (MD, C. 1, s. 414, 595), **bir – birin** turat kör- “birbirini duruyor gör-” (MD, C. 3, s. 401), **bir – birinde** kara- “birer birer bakın-” (MD, C. 1, s. 336), **bir – birinden** sura- “birbirinden sor-” (MD, C. 3, s. 467), **bir – birindi** kör- “birbirini gör-” (MD, C. 2, s. 764), **bir – birine** aralaş- “birbiriyle karış-” (MD, C. 1, s. 992), **bir – birine** aytış- “birbirine söyle-” (MD, C. 1, s. 998), **bir – birine** bar- “bir birine var-” (MD, C. 2, s. 1221, 1236), **bir – birine** cabış- “birbirine yapış-” (MD, C. 2, s. 374), **bir – birine** carmaş- “birbirine yaklaş-” (MD, C. 3, s. 1061), **bir – birine** cölön- “birbirine yaslan-” (MD, C. 2, s. 403), **bir – birine** çağış- “birbiriyle çatış-” (MD, C. 2, s. 91), **bir – birine** çokun- “birbirine haç çıkar-” (MD, C. 2, s. 200), **bir – birine** kaçır- “birbirine saldır-” (MD, C. 1, s.

518), **bir** – **birine** kara-
 “birbirine bak-” (MD, C. 1, s. 915; C. 3, s. 711), **bir** – **birine**
 karala- “birbirine bakın-” (MD, C. 3, s. 1050), **bir** – **birine** kas
 bol- “birbirine düşman ol-” (MD, C. 1, s. 604), **bir** – **birine**
 katış- “birbiriyle alıp ver-” (MD, C. 3, s. 592), **bir** – **birine**
 koşul- “birbirine eklen-” (MD, C. 1, s. 991), **bir** – **birine**
 körün- “birbirine görün-” (MD, C. 1, s. 903), **bir** – **birine**
 okşoş- “birbirine benze-” (MD, C. 2, s. 607), **bir** – **birine**
 umtul- “birbirine atıl-” (MD, C. 3, s. 827), **bir** – **birinen** adaş-
 “birbirinden ayrıl-” (MD, C. 1, s. 610, 823), **bir** – **birinen**
 bölün- “birbirinden ayrıl-” (MD, C. 1, s. 809), **bir** –
birinen kep sura- “birbirinden sor-” (MD, C. 2, s. 488; C. 3, s. 937, 967), **bir** – **birinen** suraş-
 “birbirinden sor-” (MD, C. 1, s. 881; C. 2, s. 48, 479, 511; C. 3, s. 631, 1072), **bir** – **birinin**
 alını “bir birinin halini” (MD, C. 1, s. 988; C. 3, s. 880);
 “birbirinin başına” (MD, C. 1, s. 598), **bir** – **birinin** çatına
 “birbirinin apış arasına” (MD, C. 3, s. 549), **bir** – **birinin** töso

“birbirinin yüzü” (MD, C. 3, s. 536), **bir** – **biröö** “herbiri”
 (MD, C. 2, s. 870), **bir** – **biröönö** kızmatker “birbirine
 hizmetkar” (MD, C. 1, s. 892)

252. **bir** – **birlep** “birer birer” (MD, C. 3, s. 920)

253. **bir** – **eki** “bir iki” (MD, C. 3, s. 1177), **bir** – **ekiden** “birer
 ikişer” (MD, C. 3, s. 1089), **bir** – **ekinin** üçü bar “bir ikinin üçü
 var” (MD, C. 1, s. 295), **bir** – **eköö** “bir ikisi” (MD, C. 1, s. 468), **bir** – **eköösü** “bir ikisi”
 (MD, C. 1, s. 468)

254. **bir** – **köön** “bir ikisine” (MD, C. 1, s. 418)

255. **birden** – **birden** “birer birer”
 (MD, C. 1, s. 255, 302, 984, 997; C. 2, s. 216, 503, 705, 1099, 1202, 1233; C. 3, s. 126, 132, 322, 631, 696)

256. **biri** – **birin** karaş- “birbirine
 bak-” (MD, C. 1, s. 53), **biri** – **birin** kör- “birbirini gör-”
 (MD, C. 2, s. 608; C. 3, s. 577), **biri** – **birine** ooş- “birbirine
 benze-” (MD, C. 1, s. 219), **biri** – **birine** cabış- “birbirine
 yapış-” (MD, C. 3, s. 615)

257. **birin** – **biri** cür de- “birbirine
 yürü de-” (MD, C. 1, s. 242), **birin** – **biri** kör- “birbirini

- gör-” (MD, C. 3, s. 115), **birin** – **biri** al- “birbiriyle evlen-” (MD, C. 2, s. 773)
258. **bit** – **çıt** kılıp böl- “darmadağın eyle-” (MD, C. 2, s. 35)
259. **bitkıl** – **bitkıl** “oyuk oyuk” (MD, C. 3, s. 1010); “ufak ufak” (MD, C. 3, s. 326)
260. **biyaban** – **çöldö** tura- “beyabanda çölde bekle-” (MD, C. 3, s. 363)
261. **bok** – **sak** “çer çöp” (MD, C. 2, s. 305)
262. **böktör** – **böktör** bel “tepeli tepeli bel” (MD, C. 2, s. 1040)
263. **boldu** – **bolbodu** “oldu olmadı” (MD, C. 1, s. 351; C. 2, s. 336, 454; C. 3, s. 780)
264. **boldu** – **kaldı** “oldu bitti” (MD, C. 3, s. 418)
265. **bölmö** – **bölmö** kalaa “bölük bölük şehir” (MD, C. 1, s. 558)
266. **bölök** – **bölök** kir- “ayrı ayrı gir-” (MD, C. 1, s. 259), **bölök** – **bölök** bölün- “bölük bölük ayrıl-” (MD, C. 1, s. 609), **bölök** – **bölök** böl- “bölük bölük böl-” (MD, C. 1, s. 819)
267. **bolor** – **bolbos** “olur olmaz” **bolor** – **bolbos** orun “gelişi güzel yer” (MD, C. 2, s. 1077), **bolor** – **bolbos** aç bol- “olur olmaz aç kal-” (MD, C. 1, s. 371), **bolor** – **bolbos** “olur olmaz” (MD, C. 1, s. 937)
268. **bölüp** – **bölüp** “böle böle” **bölüp** – **bölüp** “ayırıp” (MD, C. 2, s. 695); “bölüp bölüp” (MD, C. 2, s. 252), **bölüp** – **bölüp** cür “bölüp bölüp yürü-” (MD, C. 2, s. 383), **bölüp** – **bölüp** dırğıt- “bölüp bölüp dağıt-” (MD, C. 2, s. 912), **bölüp** – **bölüp** ürküt- “bölüp bölüp ürküt-” (MD, C. 3, s. 1119), **bölüp** – **bölüp** iy- “parçalayıp parçalayıp bırak-” (MD, C. 2, s. 388)
269. **börü** – **tülkü** “kurt tilki” (MD, C. 2, s. 787; C. 3, s. 956)
270. **bosoñ** – **borsuk** dağı çok “gelincik porsuk da yok” (MD, C. 2, s. 733)
271. **bötön** – **bötön** “türlü türlü” **bötön** – **bötön** kalaa “farklı farklı şehir” (MD, C. 1, s. 887), **bötön** – **bötön** koo “farklı farklı vadi” (MD, C. 2, s. 1023), **bötön** – **bötön** cay “türlü türlü yer” (MD, C. 3, s. 383)
272. **boy** – **boydoktun** baarısı “bekarların hepsi” (MD, C. 3, s. 947)

273. **boy – bozdotup** bulardı “inim
inim inletip bunları” (MD, C. 2,
s. 346)
274. **boyum – denemden**
“boyumdan bedenimden”
(MD, C. 3, s. 1321)
275. **buduñ– çañdı** sal- “allak
bullak et-” (MD, C. 1, s. 409)
276. **budur – budur** “tepe tepe”
budur – budur bel menen
“tepe tepe bellerden” (MD, C.
1, s. 41), **budur – budur** cerler
“tepe tepe yerler” (MD, C. 1, s.
188; C. 3, s. 956); **budur –**
budur cer “tepe tepe yer” (MD,
C. 2, s. 787)
277. **bugu – maralın** “geyigini
maralını” (MD, C. 2, s. 1262)
278. **bulgap – bulgap** “evire çevire”
bulgap – bulgap abandı
“çekerek amcanı” (MD, C. 3, s.
798), **bulgap – bulgap** kötör-
“çevirip kaldır-” (MD, C. 2, s.
570), **bulgap – bulgap** koluna
“çevirip çevirip elinde” (MD,
C. 1, s. 774)
279. **bulgun – kiştin** terisi “kunduz
samur derisi” (MD, C. 3, s.
1032)
280. **bulkup – culkup** sal- “büküp
koparıp at-” (MD, C. 1, s. 327)
281. **buluñ – buluñ** “köşe bucak”
buluñ – buluñ talaası “köşe
bucak bozkırları” (MD, C. 1, s.
647), **buluñ – buluñ** çulugu
“köşe bucak sazlığı” (MD, C. 2,
s. 1059)
282. **bulut – tuman** dağı bar “bulut
duman da var” (MD, C. 2, s.
876)
283. **burap – burap** “evire çevire”
burap – burap iy- “çevirip
çevirip bırak-” (MD, C. 1, s.
329), **burap – burap** oşonu
“döndüre döndüre başını”
(MD, C. 1, s. 343)
284. **burkan – şarkan** süylön-
“bağırıp çağırıp konuş-” (MD,
C. 3, s. 144, 357); “kendi
kendine konuş-” (MD, C. 2, s.
566; C. 3, s. 1118)
285. **burup – burup** eş- “burup
burup eş-” (MD, C. 1, s. 464)
286. **buruş – buluñ** “köşe kuytu”
(MD, C. 1, s. 567)
287. **buruş – buruş** “yüksek
yüksek” (MD, C. 1, s. 188)
288. **buruu – terüü** kara- “dönmeye
dermeye bak-” (MD, C. 1, s.
892)
289. **but – kol** “el ayak” **but –**
koldogu kündö “el ayaktaki
bukağı” (MD, C. 1, s. 327), **but**
– **koldu** çeçpey ukta- “elbeseyi
çıkarmadan uyu-” (MD, C. 2, s.
1043), **but – kolu** sın- “eli

- ayagı kırıl-” (MD, C. 1, s. 822),
butu – kolun sörüş- “derisini sıyrır-” (MD, C. 1, s. 698)
290. **buulum – buta** “buulum buta” (MD, C. 1, s. 837; C. 2, s. 400)
291. **buurkanıp – buksanıp** “öfkelenip köpürüp” (MD, C. 2, s. 40)
292. **buzup - buzup** şaarındı “viran edip şehrini” (MD, C. 1, s. 319)
293. **buzup – carıp** “bozup yarıp”
buzup – carıp iyiş- “bozup yarıp dağıt-” (MD, C. 1, s. 525), **buzup – carıp** sap kıl- “bozup yarıp sıraya sok-” (MD, C. 2, s. 895), **buzup – carıp** kurut- “yakıp yıkıp kurut-” (MD, C. 2, s. 219)
- C-
294. **caa – caalap** “caa caalap” (MD, C. 1, s. 781)
295. **caa – saadagı** “yay sadağı” (MD, C. 1, s. 803)
296. **caak – baş** “yanak baş” **caagi – başı** kan bolgon “çenen basın kan olmuş” (MD, C. 3, s. 227), **caak – başı** kantala- “yüzü başı kan ol-” (MD, C. 2, s. 173), **caak – başı** ayrıl- “yanağı başı yırtıl-” (MD, C. 3, s. 227)
297. **cabin – abın** sözdör “cabin abın sözler” (MD, C. 1, s. 351)
298. **cabin – ebin** sözdör “ileri geri sözler” (MD, C. 2, s. 187)
299. **cacuc – macuc** “yecüc mecüc” (MD, C. 2, s. 222, 904; C. 3, s. 574, 664)
300. **cakın – cuuk** “yakın çevre” (MD, C. 2, s. 692)
301. **cakşı – caman** “iyi kötü” **cakşı – caman** bilgiz- “iyiyi kötüyü bildir-” (MD, C. 1, s. 447), **cakşı – caman** oltur- “iyi kötü otur-” (MD, C. 2, s. 1246), **cakşı – caman** baarisı “iyi kötü hepsi” (MD, C. 2, s. 1265)
302. **cal – kuyruk** “yele kuyruk” **cal – kuyruğu** tögül- “yelesi kuyruğu dökül-” (MD, C. 1, s. 569; C. 3, s. 1239), **cal – kuyruğu** cayıl- “yelesi kuyruğu yayıl-” (MD, C. 1, s. 816; C. 2, s. 380), **cal – kuyruğu** bir kuçak “yelesi kuyruğu bir kucak” (MD, C. 2, s. 98, 1045), **cal – kuyruğu** tüpöktöy “yelesi kuyruğu tuğ gibi” (MD, C. 2, s. 796, 1091, 1112; C. 3, s. 448, 700), **cal – kuyrugun** tara- “yelesini kuyruğunu tara-” (MD, C. 1, s. 898), **cal – kuyruktan** bir kıl “yeleden kuyruktan bir kıl” (MD, C. 1, s. 408)

303. **cal – tizgin** “yele dizgin” **cal – tizginden** karmaş- “yeleden dizginden tut-” (MD, C. 1, s. 592)
304. **calça – calça** döbö bar “yele gibi tepe var” (MD, C. 3, s. 624)
305. **calgan – cındı** köp ayt- “yalan doğruyu çok söyle-” (MD, C. 3, s. 112)
306. **calgız – carım** “yalnız yarım” (MD, C. 1, s. 183), **calgız – carım** kayta al- “birer birer dön-” (MD, C. 3, s. 969)
307. **calmap – cutup** ket- “yiyip yutup git-” (MD, C. 2, s. 392)
308. **caman – cakşı** “iyi kötü” (MD, C. 2, s. 64, 392; C. 3, s. 692), **caman – cakşı** debesten “iyi kötü demeden” “iyi kötü demeden” (MD, C. 1, s. 823)
309. **caman – cuman** tamdar “eski püskü evler” (MD, C. 2, s. 611)
310. **cambaşı – arka** “yanbaşı arkası” (MD, C. 2, s. 568)
311. **can – cabıla** baar- “hep birlikte saldır-” (MD, C. 2, s. 969), **can – cabıla** at min- “hep birlikte at bin-” (MD, C. 3, s. 920), **can – cabıla** cet- “koşarak gel-” (MD, C. 3, s. 379)
312. **can – cak** “yan taraf” **can – cagımdı** kara- “etrafıma bakın-” (MD, C. 1, s. 191), **can – cagımdın** baarı “etrafımın tamamı” (MD, C. 1, s. 994), **can – cagın** karap al- “etrafına bak-” (MD, C. 3, s. 462), **can – cagina** basış- “etrafına dolan-” (MD, C. 1, s. 489), **can – cagina** kara- “etrafına bak-” (MD, C. 1, s. 464, 480, 742, 879, 978; C. 3, s. 1054), **can – cagina** kara- “dört bir yana bakın-” (MD, C. 2, s. 1108), **can – cagina** cik tüş- “etrafına iz düş-” (MD, C. 3, s. 630), **can – cagina** kark toldu “her yanına tam doldu” (MD, C. 1, s. 310), **can – cagınan** “sağından solundan” (MD, C. 3, s. 1301); “yan tarafından” (MD, C. 3, s. 1303), **can – cagında** “her yanında” (MD, C. 1, s. 944, 985; C. 2, s. 1262), **can – cagında** dağı bar “yan tarafında dağ var” (MD, C. 3, s. 664), **can – cagının** baarı “etrafının tamamı” (MD, C. 2, s. 139, 607; C. 1, s. 554), **can – cakka** kişi çaptır- “her tarafa adam gönder-” (MD, C. 3, s. 408); **can – cakka** közün sal- “etrafa göz gezdir-” (MD, C. 1, s. 184), **can – cakkı** sözdü tınşa- “yan

- tarafındaki sözü dinle-” (MD, C. 3, s. 337)
313. **can – canibar** “canlı cansız” (MD, C. 1, s. 909, 910); “törlü hayvanlar” (MD, C. 2, s. 1034); “canlılar” (MD, c. 1, s. 107; C. 2, s. 424), **can – canibar** taralgan “her törlü canlı dağılmış” (MD, C. 2, s. 166), **can – canibar** bol- “canlı ol-” (MD, C. 1, s. 626)
314. **can – corosu** kırıl- “arkadaşı adamı kırıl-” (MD, C. 1, s. 649), **can – corosu** baarısı “yanındakilerin tamamı” (MD, C. 2, s. 533)
315. **candırıp – örttöp** sal- “ateşe atıp yak-” (MD, C. 3, s. 392)
316. **canıñ – teniñ** kündün “canın bedeninin yandı” (MD, C. 2, s. 497)
317. **canıp – küyüp** ket- “yanıp kül olup git-” (MD, C. 1, s. 945)
318. **cañ – cuñ** “can cun” (MD, C. 1, s. 154, 158, 287, 361, 501, 671; C. 3, s. 1171)
319. **car – car** bolup kuban- “çığlık atıp sevin-” (MD, C. 2, s. 271)
320. **car – coro** “yâr yâren” **car – coro** koş- “yâr yâren çağır-” (MD, C. 3, s. 600), **car – corodon** kem bol- “yârdan yoldaştan eksik ol-” (MD, C. 3, s. 618), **car – coronun** baarı “yâr yârenin hepsi” (MD, C. 1, s. 53), **car – coroñ** “yâr yârenin” (MD, C. 3, s. 553), **car – corosu** baarısı “yâr yoldaşın tamamı” (MD, C. 2, s. 533), **car – corosu** ıylaş- “yoldaş yareni ağlaş-” (MD, C. 2, s. 86), **car – corosun** kıydır- “akranını dostunu kestir-” (MD, C. 3, s. 402), **car – corosun** car kıl- “eş dostunu yâr kıl-” (MD, C. 3, s. 656)
321. **cardı – bayın** arala- “fakiri zengini gez-” (MD, C. 2, s. 1126)
322. **carım – calgız** “yarım yalnız” (MD, C. 2, s. 625)
323. **carıñ – önögüñ** “eşin dayanağın” (MD, C. 2, s. 962)
324. **cark – curk** et- “parla-” (MD, C. 1, s. 612; C. 2, s. 145)
325. **carka – cark** “parıl parıl” (MD, C. 1, s. 264)
326. **cartı – curtı** talpakta- “yarım yamalak yürü-” (MD, C. 1, s. 557)
327. **caş – caş** baldar “gencecik çocuklar” (MD, C. 2, s. 86)
328. **caş – karı** “genç ihtiyar” (MD, C. 3, s. 838), **caş – karı** “genç yaşlı” **caş – karıdan** çıır çık- “genci, yaşlısından nida çık-”

- (MD, C. 1, s. 375), **caş – karıñ** “gencin, yaşlın” (MD, C. 1, s. 682), **caş – karısı** çurkura- “genci ihtiyarı ağla-” (MD, C. 1, s. 545), **caş – karısı** cügün- “genci ihtiyarı diz çök-” (MD, C. 1, s. 525), **caş – karısı** burkura- “genci ihtiyarı hıçkır-” (MD, C. 2, s. 392), **caş – karısın** çuulat- “genci ihtiyarını bağirt-” (MD, C. 3, s. 663), **caşı – karısı** “genci ihtiyarı” (MD, C. 2, s. 144; C. 3, s. 1334)
329. **caşık – cumşak** “yassı yumuşak” (MD, C. 2, s. 975)
330. **caşıl – kızıl** körün- “yeşil kızıl görün-” (MD, C. 1, s. 324)
331. **caşıl – kök** kıl- “yeşile maviye boya-” (MD, C. 2, s. 264)
332. **caşırıp – caap** cür- “gizleyip göm-” (MD, C. 1, s. 56)
333. **catkan – catkan** cerine “yerli yerine” (MD, C. 2, s. 113)
334. **catsa – tursa** “yatsa kalksa” (MD, C. 3, s. 102), **catsam – tursam** “yatsam kalksam” (MD, C. 2, s. 767)
335. **cay – cayına** “yerli yerine” (MD, C. 1, s. 241, 585, 632; C. 2, s. 401, 1035), “yerli yerine” (MD, C. 1, s. 214, 632, 727; C. 2, s. 77, 106, 109, 1247; C. 3, s. 110, 731, 854, 1333)
336. **cay – kış** “yaz kış” **cayı – kış** “yaz kış” (MD, C. 2, s. 766), **cayı – kışı** “yazı kışı” (MD, C. 1, s. 554), **cayı – kışı** on eki ay “yazı kışı on iki ay” (MD, C. 1, s. 219), **cayı – kışın** teñ kıl- “yazı kışı denk tut-” (MD, C. 1, s. 502), **cayı – kışına** orol- “yazı kışına karış-” (MD, C. 3, s. 600), **cay – kışı** “yaz kış” (MD, C. 2, s. 779), **cay – kışında** kada- “yaz kış işle-” (MD, C. 3, s. 1309)
337. **cay – köy** “hâl hatır” **cayı – köyüm** “hâlim hatırım” (MD, C. 2, s. 1053), **cayı – köyün** “dört bir yanı” (MD, C. 2, s. 1119); “durumu” (MD, C. 1, s. 130, 149, 358, 902); “hâlini hatırını” (MD, C. 1, s. 88, 296, 383, 391; C. 2, s. 34, 1174; C. 3, s. 373, 1129); “yerini yurdunu” (MD, C. 1, s. 43), **cay – köyün** “durumu” (MD, C. 1, s. 905), **cay – köyünö** “yerine köyüne” (MD, C. 1, s. 361; C. 2, s. 837)
338. **cay – küy** “hâl hatır” **cayı – küyün** “hâlin hatırın” (MD, C. 3, s.50), **cayı – küyün** sura- “kim olduğunu sor-” (MD, C.

- 3, s. 1238), **cayı – küyün** sura-
“kim olduğunu sor-” (MD, C. 3, s. 1238), **cayı – küyün** bil-
“yerini yurdunu bil-” (MD, C. 2, s. 1214)
339. **cay – kuy** “huy soy” **cayı – kuyun** baarın bil! “huyunu soyunu hepsini bil!” (MD, C. 2, s. 645), **cayı – kuyun** köp ayt-
“huyunu soyunu çok konuş-” (MD, C. 3, s. 95)
340. **caya – cal** “caya, cal” (MD, C. 1, s. 357)
341. **cayı – küzü** “yazı güzü” (MD, C. 3, s. 1169)
342. **cayın – küyün** “hikayesini” (MD, C. 3, s. 786)
343. **caylap – kıştap** catış- “yaz kış demeden yaşa-” (MD, C. 3, s. 995)
344. **cayma – cay** “yerli yerinde” **cayma – cay** “acele etmeden” (MD, C. 1, s. 101); “hazırlıklı” (MD, C. 3, s. 777); “iyice” (MD, C. 3, s. 515); “ortalıkta” (MD, C. 3, s. 611); “rahat” (MD, C. 1, s. 639); “rahat rahat” (MD, C. 1, s. 752, 940; C. 2, s. 1253; C. 3, s. 623); “rahat sakın” (MD, C. 1, s. 974); “sakın sakın” (MD, C. 2, s. 2, 546, 629, 936, 949, 1131, 1168); “sakince” (MD, C. 1, s. 195); “uzun uzun” (MD, C. 3, s. 595); “yavaş yavaş” (MD, C. 1, s. 697; C. 2, s. 604, 866, 950, 1048; C. 3, s. 278, 337, 423, 463, 515, 557, 776, 856, 1285, 1332); “yerli yerinde” (MD, C. 2, s. 211, 219, 959)
345. **ce- – iç-** “yemek içmek” **cegen – içken** ırisk “yediği içtiği rızkı” (MD, C. 3, s. 584), **cegen – içken** tamak “yediğin içtiğin yemek” (MD, C. 1, s. 1001), **cegen – içkeni** ““yediği içtiği” (MD, C. 3, s. 923)
346. **cebey – içpey** “yemeden içmeden” (MD, C. 3, s. 84)
347. **cekeme – ceke** “tek basına, bir tek” (MD, C. 2, s. 834), **cekeme – ceke** kudaasın! “bir tek hüdasın!” (MD, C. 2, s. 178, 827), **cekeme – ceke** çığar- “bire bir meydana çıkar-” (MD, C. 2, s. 68), **cekeme – az** maga gel! “teke tek bana gel!” (MD, C. 2, s. 112), **cekeme – ceke** kel- “teke tek gel-” (MD, C. 2, s. 487), **cekene – ceke** kudaa bar “bir tek hüda var” (MD, C. 3, s. 51)
348. **celdet – mırşap** “cellat bekçi” (MD, C. 2, s. 1195)
349. **cele – corto** bastır- “koşturarak yol al-” (MD, C. 2, s. 901)

350. **celip – cortup** bar- “koşturarak git-” (MD, C. 2, s. 445), **celip – cortup** keñire- “koşup koşturup savrul-” (MD, C. 3, s. 500)
351. **cemek – içmek** “yeme içme” (MD, C. 2, s. 733)
352. **cemi – çöbünö** “yemini otunu” (MD, C. 2, s. 661)
353. **ceñ – etekke** çarmaş- “etekleri tutuş-” (MD, C. 2, s. 598)
354. **ceñe – sindiñ** köp turat “yengen, kız kardeşin çok” (MD, C. 2, s. 1213)
355. **cep – içken** caktan boltur- “yiyecek içeceklerini hazırla-” (MD, C. 1, s. 156)
356. **cer – caandı** al- “yeri cihanı al-” (MD, C. 3, s. 891)
357. **cer – camaatıñ** bay boldu “yerin halkın zengin oldu” (MD, C. 3, s. 431)
358. **cer – cemişi** güldöğön “sebzesi meyvesi bol” (MD, C. 3, s. 167), **cer – cemişi** tosul- “çilekleri ye-” (MD, C. 2, s. 447), **cer – cemiştin** baarı “yer yemişlerinin tümü” (MD, C. 2, s. 57, 1180)
359. **cer – cerine** “yerli yerine” (MD, C. 1, s. 98; C. 3, s. 1334)
360. **cer – dünüyö** baarı “dünyanın tamamı” (MD, C. 3, s. 656), **cer – dünüyö** caynadı “yer yüzüne dağıldılar” (MD, C. 1, s. 214)
361. **cer – düynöndü** küygüz- “yerinizi dünyanızı ateşe ver-” (MD, C. 1, s. 930)
362. **cer – kök** “yer gök” **cerde – köktö** cepceke “yerde gökte tek” (MD, C. 2, s. 425), **cerdin – köktün** bakisin “yeri göğü herşeyi” (MD, C. 2, s. 261), **cerge – kökkö** sıy- “yere göğe sığ-” (MD, C. 2, s. 266), **ceri – kögün** buz- “yeri göğü yok et-” (MD, C. 2, s. 834)
363. **cer – suu** “yer, su” (MD, C. 2, s. 555), **cer – suunu** “yeri, suyu” (MD, C. 1, s. 847), **cer – suusunan** “toprağından suyundan” (MD, C. 1, s. 560), **cer – suusunun** baarısı “toprağının suyunun tamamı” (MD, C. 2, s. 224), **cerden – suudan** ön- “topraktan sudan çık-” (MD, C. 1, s. 781), **cerdin – suunun** celpiniş “yerin, suyun arzusu” (MD, C. 3, s. 573)
364. **cesir – cetim** “yetim dul” (MD, C. 1, s. 900)
365. **ceti – ceti** “yedi yedi” (MD, C. 3, s. 503)
366. **cetim – cesir** “yetim dul” (MD, C. 2, s. 740, 849)

367. **cıbit – cılga** “vadi kuytu” (MD, C. 2, s. 578)
368. **cık – cık** bölün- “parça parça bölün-” (MD, C. 1, s. 808)
369. **cıla – cıla** cet- adım adım ulaş-” (MD, C. 3, s. 206), **cıla – cıla** üyrön “yavaş yavaş alış-” (MD, C. 3, s. 392)
370. **cılan - kurttar** dağı alal “yılanlar böcekler bile helal” (MD, C. 1, s. 372)
371. **cılga – cıbit** “ırmak dere” (MD, C. 2, s. 84)
372. **cılıp – cılıp** cıl- “yavaştan gel-” (MD, C. 3, s. 715)
373. **cıluu – cumşak** kep ur- “tatlı yumuşak söz söyle-” (MD, C. 1, s. 194)
374. **cıyıp – cıynap** kara- “yığıp toplayıp bak-” (MD, C. 1, s. 635), **cıyıp – cıynap** baarısın “toplayıp yığıp hepsini” (MD, C. 1, s. 50)
375. **cıyıp – terip** alardı “derleyip, toplayıp onları” (MD, C. 1, s. 839), **cıyıp – terip** al- “derip toplayıp al-” (MD, C. 1, s. 836), **cıyıp – terip** mal ayda- “servet toplayıp hayvan sür-” (MD, C. 2, s. 495)
376. **cıyırma – otuzdan** toptoş- “yirmişer otuzar toplan-” (MD, C. 2, s. 335), **cıyırma – otuzun** çıkar- “yirmi otuzunu çıkar-” (MD, C. 1, s. 160)
377. **col – cobosun** sura- “yolunu yordamını sor-” (MD, C. 2, s. 1070)
378. **col – coldon** (MD, C. 1, s. 636), **col – coldu** kara- “yolu gözetle-” (MD, C. 3, s. 375), **col – coluna** sal- “yollara düş-” (MD, C. 1, s. 762)
379. **col – cosundu** bil- “yolunu yordamını bil-” (MD, C. 3, s. 383)
380. **coldoş – coro** “yoldaş, yaren” (MD, C. 1, s. 391, 687, 855, 993; C. 2, s. 1032, 1255; C. 3, s. 370, 459, 508), **coldoş – corom** baarı öldü “arkadaşlarım dostlarım hepsi öldü” (MD, C. 2, s. 154), **coldoş – coromdu** “yoldaşımı dostumu” (MD, C. 2, s. 759), **coldoş – coron** baarı “yoldaş, yarenin hepsi” (MD, C. 3, s. 462), **coldoş – corosu** “yoldaşı yareni” (MD, C. 2, s. 1142)
381. **coldoşum – koşunam** “yoldaşım komşum” (MD, C. 2, s. 827)

382. **cin – beri** “cin peri” (MD, C. 3, s. 1167)
383. **cok – bar** “yok var” **cogu – barın** çalayın “ne var, ne yok kılıçtan geçireyim” (MD, C. 3, s. 1182), **coktun – bardın** baarı “yokun varın tamamı” (MD, C. 2, s. 848)
384. **cin – macusu** şeytan “cin mecusi şeytan” (MD, C. 2, s. 609)
385. **cogolbosun – citpesin** “kaybolmasın, yitmesin” (MD, C. 2, s. 499)
386. **cön – cayın** “durumunu” (MD, C. 1, s. 770; C. 2, s. 488), **cön – cayındı** kara- “durumuna bak-” (MD, C. 2, s. 1077)
387. **con – condun** baarı “tepedekilerin hepsi” (MD, C. 1, s. 875), **con – congo** köz sal- “dağ sırtına bak-” (MD, C. 3, s. 262)
388. **cöö – calandap** cet- “yaya olarak gel-” (MD, C. 2, s. 43)
389. **coo – caragın** şaylan- “silahını al-” (MD, C. 3, s. 1277), **coo – caragın** kiy- “silahlarını kuşan-” (MD, C. 1 s. 613; C. 2, s. 1208)
390. **coo – duşmandın** beti “düşmanın karşısı” (MD, C. 1, s. 972)
391. **coorununan – conunan** “sırtından arka tarafından” (MD, C. 2, s. 137)
392. **cür – cürgö** alıp keçür “gidin gidin diye göç ettir-” (MD, C. 2, s. 547)
393. **cürgön – turgan** “yaşayan duran” (MD, C. 2, s. 942; C. 3, s. 108); “yürüyen duran” (MD, C. 1, s. 372); “yürüyüp gezinen” (MD, C. 3, s. 1161)
394. **cürö – cürö** at menen “gide gide at ile” (MD, C. 1, s. 332), **cürö – cürö** köbö- “gitgide büyü-” (MD, C. 2, s. 396), **cürüp – cürüp** “gide gide” (MD, C. 1, s. 369, 409, 489, 560, 994; C. 3, s. 1033)
395. **curt – kalkın** “yurdu halkı” (MD, C. 1, s. 501)
396. **cuunu – muunu** şaldır- “elleri ayakları titre-” (MD, C. 1, s. 991)
397. **cuurkan – töşök** barış- “yorgan döşek getir-” (MD, C. 2, s. 1259)
- Ç-
398. **çabal – çubal** “alelacele” (MD, C. 1, s. 536)
399. **çaga – çaga** “çaga çaga” (MD, C. 2, s. 243)
400. **çaka – çak** “kılıç sesi: zonk zonk” (MD, C. 2, s. 169);

- “savaş baltası sesi: çaka çak”
(MD, C. 3, s. 47)
401. **çakır – çukur** sayış- “çakır çukur mızraklaş-” (MD, C. 1, s. 599), **çakır – çukur** çağ boldu “dört bir taraf toz oldu” (MD, C. 1, s. 305, 811, 946; C. 2, s. 683), **çakır – çukur** çağ bol- “takır tukur toz ol-” (MD, C. 2, s. 144, 145; C. 3, s. 303), **çakır – çukur** çağ kıl- “tozu kaldır-” (MD, C. 1, s. 152)
402. **çakmak – top** taş al- “çükö taşı al-” (MD, C. 2, s. 1076)
403. **çaktap – çaktap** bölüş- “hesaplayıp parçala-” (MD, C. 3, s. 537)
404. **çala – bula** “ha yakaladı, ha yakalayacaktı” (MD, C. 1, s. 102); “şöyle böyle” (MD, C. 1, s. 470; C. 2, s. 621); “yarım yamalak” (MD, C. 1, s. 60, 368, 470)
405. **çanaç – meş menen** “deri tulum ile” (MD, C. 1, s. 87)
406. **çağır – mağır** “çanır manır” (MD, C. 2, s. 442)
407. **çarçap – çaalıp** “yorgun argın” (MD, C. 2, s. 286), **çarçap – çaalıp** kebel- “yorgun düşüp kımıl-” (MD, C. 3, s. 1096)
408. **çet – çekede** “kıyıda köşede” (MD, C. 1, s. 531)
409. **çıçmak – siymek** “sıçmak işemek” (MD, C. 2, s. 824)
410. **çıgar – çıkpas** “çıkar çıkmaz” (MD, C. 2, s. 964)
411. **çıgıp – kirip** tur- “girip çıkıp dur-” (MD, C. 1, s. 680)
412. **çımın – çirkey** “sinek sivrisinek” (MD, C. 2, s. 421)
413. **çımın – kuyun** özdörü “çok hızlı kendileri” (MD, C. 3, s. 42)
414. **çın – çımına** kel- “aslına bak-” (MD, C. 2, s. 395)
415. **çın – kalpın** “gerçeği yalanını” (MD, C. 2, s. 1251)
416. **çını – kesesin** “tabağını çanağını” (MD, C. 2, s. 305)
417. **çın – çın** ünü çın çıgat “çın çın sesi geliyor” (MD, C. 3, s. 797)
418. **çır – çağcal** “görültü kavga” (MD, C. 2, s. 948)
419. **çöbü – çarın** tala- “otlarını talan et-” (MD, C. 1, s. 531)
420. **çogol – çogol** ayt- “sert sert konuş-” (MD, C. 3, s. 894)
421. **çöl – biyaban** “çöl biyaban” (MD, C. 1, s. 499, 655; C. 2, s. 783; C. 3, s. 150, 629, 651, 1064)
422. **çölü – sakarası** “çölü sahrası” (MD, C. 3, s. 33)

423. **çoŋ – kiçili** kança taş “büyüklü küçüklü nice taş” (MD, C. 2, s. 259)
424. **çoŋ – kiçüü** “büyük küçük”
çoŋ – kiçini at- “büyüğü küçüğü vur-” (MD, C. 2, s. 27),
çoŋ – kiçini carat- “büyüğü küçüğü yarat-” (MD, C. 2, s. 176), **çoŋ – kiçinin** boyu “büyüğün küçüğün hepsi” (MD, C. 2, s. 1137), **çoŋ – kiçisin** kubantat “büyüğünü küçüğünü sevindirir” (MD, C. 3, s. 1021), **çoŋ – kiçüü** munu baarın bil! “büyük küçük bunu hepimiz bilin!” (MD, C. 3, s. 583), **çoŋ – kiçüüsü** bolcolsuz “büyük küçük tahminsiz” (MD, C. 3, s. 59)
425. **çoŋgo – çoŋ** “büyüğe büyük” (MD, C. 2, s. 176)
426. **çot – keskisi** “nacakı keseri” (MD, C. 3, s. 1013)
427. **çur – çur** et- “çar çur konuş-” (MD, C. 1, s. 570)
428. **çurkap – çurkap** kaapırlar “koşup koşup kafirler” (MD, C. 1, s. 949)
429. **çuu – çuu** bolup bar- “bağıra bağıra git-” (MD, C. 2, s. 192), **çuu – çuu** kılış- “ağlaş-” (MD, C. 1, s. 396)
430. **dabır – dübür** çuu “gürültü karışıklık” (MD, C. 2, s. 254)
431. **dakip – dakip** selkilde- “kurnazlıkla silkin-” (MD, C. 2, s. 1196)
432. **dal – dal** bolup ayrıl- “parçalanıp yırtıl-” (MD, C. 2, s. 173)
433. **daŋ – duŋu** “gürültüsü” (MD, C. 3, s. 152)
434. **daŋgi – bünğü** söz “dangi bünğü söz” (MD, C. 3, s. 30)
435. **daŋgır – düŋgür** duu kıl- “patır kütür gürültü yap-” (MD, C. 1, s. 502)
436. **darbıp – dürböp** al- “telaşa kapıl-” (MD, C. 1, s. 566)
437. **datka – bek menen** “datka bek ile” (MD, C. 3, s. 58)
438. **dene – boygo** can tara- “tüm vücuduna can gir-” (MD, C. 1, s. 220)
439. **deŋiz – kölü** bar “denizi gölü var” (MD, C. 1, s. 659, 794)
440. **döndön – oydon** karaş- “tepeden düzden bak-” (MD, C. 3, s. 531)
441. **doŋguz – doŋguz** “domuz domuz” (MD, C. 3, s. 1134)
442. **doŋuz – çoçko** “domuz çoçko” (MD, C. 3, s. 1326)
443. **doo – dobur** kooga “anlaşmazlık kavga” (MD, C.

- 2, s. 140), **doo** – **doburdu** “davayı gürültüyü” (MD, C. 2, s. 948)
444. **döö** – **peri** “dev peri” (MD, C. 1, s. 595; C. 2, s. 315, 680), **döö** – **berisi** mol “devi perisi bol” (MD, C. 3, s. 1167), **döö** – **perinin** elindey “devin perinin ahalisi gibi” (MD, C. 1, s. 589) **döö** – **perinin** curtun “devin perinin halkını” (MD, C. 3, s. 879)
445. **dos** – **tamırıḡ** kır- “eşini dostunu kır-” (MD, C. 3, s. 193)
446. **dünüyö** – **mal** al- “servet mal al-” (MD, C. 1, s. 906)
447. **dünüyögö** – **zulmatka** “dünyaya zulmete” (MD, C. 2, s. 825)
448. **düpö** – **düp** “düpö düp” (MD, C. 2, s. 169)
449. **dür** – **dür** etip tur- “dür dür edip dur-” (MD, C. 2, s. 410)
450. **dürkün** – **dürkün** düngür- “gümbür gümbür gümbürde-” (MD, C. 1, s. 802), **dürkün** – **dürkün** tümön kol “müfreze müfreze onca asker” (MD, C. 3, s. 924)
- E-
451. **ebey** – **cebey** çöptör “yeni bitmiş otlar” (MD, C. 3, s. 249)
452. **ebin** – **çaḡın** curt küt- “yerli yerinde yurt edin-” (MD, C. 1, s. 852)
453. **eç** – **eçteme** bolboyt “hiçbir şey olmaz” (MD, C. 2, s. 391, 1256)
454. **eç nersesi** – **balası** “hiçbir şeyi çocuḡu” (MD, C. 1, s. 37)
455. **eçen** – **eçen** “nice nice” (MD, C. 3, s. 612)
456. **eçki** – **teke** “keçi teke” (MD, C. 2, s. 509, 582)
457. **edir** – **emiş** kebi bar “türlü, hikayeli sözü var” (MD, C. 2, s. 1121)
458. **EEK** – **cerge** “kıyı köşe” **ceek** – **cergede** tur- “kıyıda köşede bekle-” (MD, C. 3, s. 315), **ceek** – **cergem** “yerim yurdum” (MD, C. 3, s. 213), **ceek** – **cergemen** “yerim arazim” (MD, C. 1, s. 77), **ceek** – **cergenin** baarısı “kıyıda köşedekinin tamamı” (MD, C. 3, s. 628), **ceek** – **cergesi** “yeri, yöresi” (MD, C. 2, s. 1123), **ceek** – **cergesin** çakırdı “çevredekileri aḡırdı” (MD, C. 3, s. 151)
459. **eer** – **carak** “eyer silah” **eer** – **caragın** “eyeri silahı” (MD, C. 3, s. 813), **eer** – **carak** salıḡ-

- “eyerleyip hazırla-” (MD, C. 1, s. 490)
460. **eer – tokum** “eyer takımı” (MD, C. 1, s. 487; C. 2, s. 402; C. 3, s. 615, 726, 940)
461. **egey – şıgay** “cesur, yiğit” (MD, C. 1, s. 375, 405, 625, 667; C. 2, s. 979; C. 3, s. 216); “öyle böyle” (MD, C. 3, s. 909)
462. **eki – biröö** dağı emes “bir iki dahi değil” (MD, C. 2, s. 755)
463. **eki – ekiden** “ikişer ikişer” (MD, C. 1, s. 588, 654; C. 2, s. 787); “ikişerli” (MD, C. 1, s. 993); “ikişerden” (MD, C. 1, s. 992; C. 2, s. 1076, 1218; C. 3, s. 1043)
464. **eki – üç** “iki üç” (MD, C. 1, s. 67, 176, 294, 477, 759; C. 2, s. 301, 343, 449, 475, 689, 691, 1028, 1162, 1177, 1273; C. 3, s. 249, 561, 599), **eki – üçtön** kayta ırdadı “iki üç tane şarkı tekrar söyledi” (MD, C. 3, s. 313), **eki – üçtön** keyin ölörmün “iki üçünden sonra ölürüm” (MD, C. 3, s. 403), **eki – üçöö** kömö çap- “iki üç tanesini yık-” (MD, C. 2, s. 685), **eki – üçöö** koşup al- “iki üçünü birlikte al-” (MD, C. 2, s. 1141), **ekiden – üçtön** carış-
- “ikişer üçer yarış-” (MD, C. 3, s. 203)
465. **eki közüm – karam** “iki gözüm karartım” (MD, C. 2, s. 857)
466. **ekiden – birden** kiygiz- “birer ikişer giydirdi-” (MD, C. 3, s. 382)
467. **eköö – biröö** kalbadı “ikisi biri kalmadı” (MD, C. 2, s. 586)
468. **eköö – üçöö** “ikisi üçü” (MD, C. 2, s. 1205), **eköön – üçöön** “iki üç tanesini” (MD, C. 1, s. 185)
469. **el – cer** “halk yer” **elden – cerden** toyun- “halktan topraktan geçin-” (MD, C. 2, s. 711), **eldi – cerdi** carat- “halkı yeri yarat-” (MD, C. 1, s. 704), **el – cerinen** çık- “yerinden yurdundan çık-” (MD, C. 2, s. 477)
470. **el – curt** “el yurt” (MD, C. 3, s. 801), **el – curtan** ayrıl- “elden yurttan ayrıl-” (MD, C. 1, s. 126), **el – curtu** “eli yurdu” (MD, C. 2, s. 1168), **el – curtum** “elim yurdum” (MD, C. 3, s. 213), **el – curtuma** zardayın “elime yurduma ağlayayım” (MD, C. 3, s. 1137), **el – curtumdun** cogu “elimin yurdumun yokluğu”

(MD, C. 1, s. 188), **el – curtun** “elin yurdun” (MD, C. 2, s. 56), **el – curtuna** ayt- “eline yurduna söyle-” (MD, C. 2, s. 923), **el – curtunan** til al- “halkını dinle-” (MD, C. 3, s. 725), **el – curtunan** az- “elinden yurdundan uzaklaş-” (MD, C. 1, s. 991; C. 2, s. 482), **el – curtunan** ayrıl- “elinden yurdundan ayrıl-” (MD, C. 1, s. 988), **el – curtundu** sağın- “elini yurdunu özle-” (MD, C. 1, s. 484), **el – curtundun** baarı “elinin yurdunun tamamı” (MD, C. 3, s. 1038), **el – curtunun** baarı “elinin yurdunun tamamı” (MD, C. 2, s. 1185, 1213), **el – curtuğ** “elin yurdun” (MD, C. 1, s. 362; C. 2, s. 879), **eldi – curttu** kör- “halkı gör-” (MD, C. 3, s. 668), **eldin – curtun** cüzünö bar- “halkın karşısına çık-” (MD, C. 3, s. 483), **eli – curttu** nayümüt kıl- “eli yurdu ümitsiz kıl-” (MD, C. 1, s. 455), **eli – curtu** könöt “halkı memnun” (MD, C. 3, s. 95), **eli – curtundan** kakşı! “elinden yurdundan ayrıl!” (MD, C. 3, s. 1171), **eli – curtuğ** kim bolot? “kimlerdensiniz?” (MD, C. 1, s.

228), **eli – curtum** “elimi yurdumu” (MD, C. 1, s. 625)

471. **el – eline** bet al- “evli evine yönel-” (MD, C. 2, s. 526), **el – eline** barıptır “evli evine ulaşmış” (MD, C. 2, s. 88), **el – eline** kaytıştı “evli evine döndü” (MD, C. 2, s. 372)
472. **elen – selen** kara- “saga sola bakın-” (MD, C. 1, s. 38)
473. **eles – bulas** karaan çok “belli belirsiz karaltı yok” (MD, C. 1, s. 968)
474. **eles – eles** bir karaan “görünür görünmez bir karaltı” (MD, C. 1, s. 183)
475. **eli – cerin** taştı- “yerini yurdunu terk et-” (MD, C.1, s. 568)
476. **eli – coosun** bayka- “dostu düşmanı ayır-” (MD, C. 2, s. 620)
477. **elik – melik** ataarsın “dağ keçisi falan avlarsın” (MD, C. 1, s. 245)
478. **elüü – altımış** “elli altmış” (MD, C. 1, s. 533)
479. **elüü – kırk** “kırk elli” (MD, C. 1, s. 36), **elüü – kırkça** “elli kırk kadar” (MD, C. 1, s. 708), **elüü – kırkı** kal- “kırkı ellisi kal-” (MD, C. 1, s. 184), **elüü – kırkın** kırışıp “kırkı ellisi

- kırılmış” (MD, C. 3, s. 66), **elüü – kırktay** çabış- “kırk elli defa vur-” (MD, C. 2, s. 105), **elüü – kırktay** uruş- “kırk elli defa vuruş- ” (MD, C. 2, s. 369), **elüü – kırktay** kişi “kırk elli kadar kişi” (MD, C. 3, s. 40), **elüü – kırktay** ok “kırk elli kadar ok” (MD, C. 3, s. 1192), **elüü – kırktı** bayla- “kırkını ellisini bağla-” (MD, C. 1, s. 62)
480. **elüüdön – cüzdön** bölün- “elişer yüzer bölün-” (MD, C. 2, s. 383)
481. **ene – ata** “anne baba” **ene – atabız** “anne babamız” (MD, C. 1, s. 659; C. 2, s. 186), **ene – atadan** ayrıl- “anne babadan ayrıl-” (MD, C. 2, s. 55, 704), **ene – atadan** bez- “anne babadan kaç-” (MD, C. 2, s. 931), **ene – atam** “anne babam” (MD, C. 2, s. 551, 928), **ene – atanı** köm- “ana babayı göm-” (MD, C. 2, s. 526), **ene – atanı** al- “anne babayı al-” (MD, C. 2, s. 1013), **ene – atanın** dini “anne babanın dini” (MD, C. 2, s. 393), **ene – atağa** aytamın “annene babana söylerim” (MD, C. 1, s. 109), **ene – atası** “anne babası” (MD, C. 2, s. 1259), **ene – atasın** kıyrat- “anasını babasını tarumar et-” (MD, C. 2, s. 996), **ene – atasın** teñ tašta- “anne babasını bırak-” (MD, C. 3, s. 70), **enem – atam** “annem babam” (MD, C. 2, s. 908), **eneñ – atağ** “annen baban” (MD, C. 2, s. 368)
482. **eptep – septep** “zar zor” (MD, C. 2, s. 788)
483. **er – azamat** “er yiğit” (MD, C. 2, s. 696)
484. **erdi – başın** calan- “dudaklarını yala-” (MD, C. 3, s. 451)
485. **erdi – katın** “karı koca” (MD, C. 1, s. 468; C. 2, s. 833, 840)
486. **erdi – murdu** “dudak burnu” (MD, C. 1, s. 181)
487. **ere – sere** “erken vakitte” (MD, C. 3, s. 922)
488. **erip – epçip** kal- “peşine takılıp kal-” (MD, C. 3, s. 94)
489. **eriş – arkak** “peşpeşe” (MD, C. 3, s. 619)
490. **erte – keç** “sabah akşam” (MD, C. 1, s. 413; C. 2, s. 955; C. 3, s. 78), **erte – keçti** “sabahı akşamı” (MD, C. 3, s. 325), **erteden – keçke** “sabahtan akşama” (MD, C. 1, s. 306; C.

- 2, s. 554; C. 3, s. 637), **erteli – keç** “sabah akşam” (MD, C. 1, s. 603; C. 2, s. 948; C. 3, s. 26, 135), **erteli – keçti** “erken geç” (MD, C. 1, s. 130); “gece gündüz” (MD, C. 2, s. 223, 305); “sabah akşam” (MD, C. 1, s. 28, 180, 485, 725, 826; C. 2, s. 91, 448, 748, 730; C. 3, s. 213); “sabahtan akşama” (MD, C. 2, s. 1121; C. 3, s. 579, 989), **erteğden – keçke** tikte- “gece gündüz gözünü dikerek bak-” (MD, C. 1, s. 482)
491. **es – akıl** “us akıl” **es – akıldan** tan- “aklı başından git-” (MD, C. 2, s. 49; C. 3, s. 432, 1060, 1192), **es – akıldi** oylon- “düşün-” (MD, C. 3, s. 531, 533), **es – akılga** kire al- “akla yat-” (MD, C. 3, s. 533), **es – akılı** kalbagan “usu akli kalmamış” (MD, C. 1, s. 160), **es – akılın** “usunu aklını” (MD, C. 1, s. 775; C. 3, s. 533)
492. **esen – aman** “sağ salim” (MD, C. 1, s. 659, 667; C. 2, s. 582, 599, 908, 922, 984, 1106; C. 3, s. 269, 406, 412, 551, 1062); “sağ selamet” (MD, C. 1, s. 803); **esen – aman** kaytar- “sağ salim dön-” (MD, C. 3, s. 659)
493. **esen – tügöl** tabıl- “sağ salim bulun-” (MD, C. 3, s. 536)
494. **esendik – sooluk** “esenlik sağlık” (MD, C. 1, s. 955, C. 2, s. 927)
495. **esep – kısap** “hesap kitap” (MD, C. 1, s. 842, 929)
496. **esep – sansız** “sayısız” (MD, C. 1, s. 632)
497. **eser – musar** es menen “az maz akıl ile” (MD, C. 3, s. 495), **eser – musar** cara “ufak tefek yara” (MD, C. 3, s. 479), **eser – musar** “ufak ufak” (MD, C. 3, s. 388)
498. **estüü – baştuu** karısı “akıllı başlı yaşlısı” (MD, C. 2, s. 1183)
499. **etek – ceñi** dırkıra- “eteği yeni dalgalan-” (MD, C. 2, s. 235)
500. **eti – booru** ezil- “başı bağıri ezil-” (MD, C. 3, s. 1139)
- F-
501. **farsı – tacik** tili bar “farsi, tacik dili var” (MD, C. 3, s. 931)
- H-
502. **hılış – mılış** atası “hılış mılış babası” (MD, C. 2, s. 268)
- I-
503. **ılaktırgan – ırgıtkan** “nişan almış, fırlatmış” (MD, C. 2, s. 997)

504. **ıpkap – şıpkap** “silip süpürüp” (MD, C. 1, s. 866)
505. **ıraak – cakın** “uzak yakın”
ıraagin – cakın “uzak yakın” (MD, C. 3, s. 376), **ıraakı – cakın** ılgabas “uzakı yakını farketmez” (MD, C. 1, s. 264; C. 2, s. 237; C. 3, s. 748, 1278, 1313)
506. **ıraak – cuugun** cıyıl- “uzak yakın yığıl-” (MD, C. 2, s. 156)
507. **ırgap – ırgap** “vura vura” (MD, C. 1, s. 316)
508. **ısı – teri** “sıcak teri” (MD, C. 3, s. 125)
509. **ıyı – çıyı** köp bol- “gürültüsü çok ol-” (MD, C. 2, s. 451)
510. **ıylap – sıktap** “ağlaya sızlaya” (MD, C. 1, s. 469, 584; C. 2, s. 184, 294)
511. **ızı – çuu** “gürültü, uğultu” (MD, C. 1, s. 152, 379, 529, 569, 581, 699, 802, 834; C. 2, s. 103, 362, 666, 905; C. 3, s. 924), “gürültülü kargaşa” (MD, C. 1, s. 405; C. 3, s. 33, 846, 875); “kargaşa” (MD, C. 2, s. 692, 905; C. 3, s. 1279, 1287), **ızı – çuu menen** “gürültü ile” (MD, C. 2, s. 248)
- İ-
512. **ibadatta – taatta** “ibadette taatta” (MD, C. 2, s. 812)
513. **iç- – ce-** “içmek yemek” **içkin** – **cegin** “ye, iç” (MD, C. 2, s. 871), **içmek – cemek** “yeme içme” (MD, C. 2, s. 805, 820)
514. **iç – tış** “iç dış” **içke – tışka** baarısın “içeriye dışarıya hepsine” (MD, C. 3, s. 732), **içki – tışkı** sır “içteki dıştaki sır” (MD, C. 2, s. 805), **içki – tışkı** ar canga “içteki dıştaki her cana” (MD, C. 2, s. 829), **içti – tıştı** segiz ton “içli dışlı sekiz ton” (MD, C. 3, s. 991), **iç – tışında** dandayar “içinde dışında hazır” (MD, C. 2, s. 805)
515. **içbey – cebey** “yemeden içmeden” (MD, C. 2, s. 1124)
516. **içegisi – karını** “bağırsağını karnını” (MD, C. 2, s. 509)
517. **içi - boorun** tüşür- “midesini cigerini düşür-” (MD, C. 1, s. 347)
518. **içi – tışı** musulman “içerisi dışarısı müslüman” (MD, C. 1, s. 548), **içi – tışı** baarı may “içi dışı hepsi yağ” (MD, C. 3, s. 98), **içi – tışın** al- “içini dışını al-” (MD, C. 1, s. 394)
519. **içip – cep** cat- “yiyip içip yat-” (MD, C. 1, s. 296)
520. **içke – coon** “ince kalın” (MD, C. 3, s. 1325)

521. **ilgeri – keyin** ıntıg- “ağır ağır nefes al-” (MD, C. 2, s. 921), **ilgeri – keyin** bu manas “önce de, sonra da bu manas” (MD, C. 1, s. 360), **ilgeri – keyin** bas- “ileri geri yürü-” (MD, C. 2, s. 1249), **ilgeri – keyin** kal- “önde arkada kal-” (MD, C. 3, s. 914)
522. **incuu – mercan** “inci mercan” (MD, C. 2, s. 124)
523. **irık – çirik** “kırık çürük” (MD, C. 3, s. 92)
524. **irim – irim** “kıvrım kıvrım” (MD, C. 3, s. 152)
525. **iriş – kanımı** “irini kanını” (MD, C. 1, s. 225)
526. **iseş – cuuşaş** çöbü bar “yavşan otu var” (MD, C. 1, s. 904)
527. **iyri – buyru** “eğri büğrü” (MD, C. 1, s. 819; C. 2, s. 62, 1059), **iyri – muyru** “eğri büğrü” (MD, C. 3, s. 1017)
528. **izi – tüşü** kalbadı “izi rengi kalmadı” (MD, C. 2, s. 1257)
- K-
529. **kaalap – kaalap** al- “isteyip seçip al-” (MD, C. 3, s. 414)
530. **kaapır – kaapır** dey berbe “kafir kafir deyiverme” (MD, C. 3, s. 1134)
531. **kaapır – musulman** “kafir müslüman” (MD, C. 2, s. 1087)
532. **kaarı – cinin** çıkır- “bütün öfkesini kus-” (MD, C. 1, s. 427)
533. **kaarıp – saarıp** kaapırdı “yakalayıp toplayıp kafiri” (MD, C. 1, s. 927)
534. **kabak – kırdın** baarısı “dağ tepenin hepsi” (MD, C. 1, s. 611)
535. **kaç – kaç** bol- “kaçacak ol-” (MD, C. 1, s. 571, 837), **kaç – kaç** kir- “kaçmaya başla-” (MD, C. 1, s. 904), **kaç – kaçta** kaçıp kal- “dört bir yana kaçıp git-” (MD, C. 2, s. 1050)
536. **kaçıp – köçüp** ne kılam “kaçıp göçüp ne yapacağım” (MD, C. 2, s. 713)
537. **kaçış – ürküş** beker deym “kaçış ürküş boşuna” (MD, C. 2, s. 394)
538. **kaçkan – tozgon** cıyılıp “kaçmış tozmuş toplanmış” (MD, C. 2, s. 323)
539. **kaçpay – uçpay** baldardan “ürküp uçmadan çocuklardan” (MD, C. 2, s. 1249)
540. **kagıp – kagıp** kal- “vurup vurup bırak-” (MD, C. 1, s. 970)
541. **kagıp – kübüp** el aldı “toplayıp halk aldı” (MD, C. 2, s. 447)

542. **kagıp – sogup** ayda! “dürtüp vurup sür!” (MD, C. 2, s. 558), **kagıp – sogup** arttır- “toplatıp arttır-” (MD, C. 2, s. 400), **kagıp – sogup** kalkı “vurup dövüp halkı” (MD, C. 2, s. 1203)
543. **kakap – çakap** “aksırıp öksürüp” (MD, C. 1, s. 344, 945)
544. **kakay – doğuz** anda çok “domuz onlarda yok” (MD, C. 2, s. 733)
545. **kalaa – şaar** kılıp sal- “kaleler, şehirler inşa et-” (MD, C. 2, s. 638)
546. **kalaama – kalaa** sıldır- “şehrime şehir sığdır-” (MD, C. 3, s. 1232)
547. **kalgan – tutkan** “kalmış tutmuş” (MD, C. 2, s. 170)
548. **kalmak – kırgız** tuuşkan “kalmak kırgız akraba” (MD, C. 3, s. 183)
549. **kalmak – kıtay** colu “kalmak kıtay yolu” (MD, C. 3, s. 1307), **kalmak – kıtaylar** “kalmaklar kıtaylar” (MD, C. 2, s. 1275), **kalmak – kıtaylar menen** bolup catkan çaıcaldı ugup, kol kurap cönöyt “kalmak kıtaylar ile devam eden savaşı duyup, asker alıp gider” (MD, C. 3, s. 1337)
550. **kalpı – çını** “doğru yanlış” **kalpı – çını** ölçöösüz “doğrusu yalanı ölçüsüz” (MD, C. 3, s. 472), **kalpı – çının** kim bilet “doğrusunu yanlışını kim bilir” (MD, C. 3, s. 46)
551. **kam – küm** bolup tur- “kem küm edip dur-” (MD, C. 2, s. 300), **kam – küm** bolbo “boşuna umut besleme” (MD, C. 2, s. 371)
552. **kanap – butap** almambet “budayıp kan döküp almambet” (MD, C. 2, s. 943), **kanap – butap** cep al- “silip süpürüp ye-” (MD, C. 3, s. 1032)
553. **kançal – kançal** koo “uçurumu olan çukur” (MD, C. 2, s. 689)
554. **kancar – bıçağın** “hançerini bıçağını” (MD, C. 2, s. 997)
555. **kanı – başın** cuudur- “kanını başını yıkat-” (MD, C. 3, s. 227)
556. **kanı – begin** kotor- “hanını beyini değiştir-” (MD, C. 1, s. 634)
557. **kant – şekerdey** tili bar “şeker gibi dili var” (MD, C. 2, s. 1151)

558. **kaṅgur** – **küṅgür** “hüngür hüngür” (MD, C. 2, s. 160)
559. **kaṅk** – **kak** et- “mang mang et-” (MD, C. 1, s. 478)
560. **kaṅk** – **kuṅk** et- “mang mang et-” (MD, C. 1, s. 476, 478)
561. **kaṅk** – **maṅk** et- “mank mank et-” (MD, C. 1, s. 474)
562. **kapçigay** – **biyik** too “geçitli yüce dağ” (MD, C. 1, s. 922)
563. **kara** – **buta** şaarı cok “çalı çırpılı şehri yok” (MD, C. 3, s. 1148)
564. **karaan** – **baraan** körün- “az maz görün-” (MD, C. 3, s. 283), **karaan** – **baraan** kalgan cok “ortada karartı yok” (MD, C. 1, s. 882)
565. **karaan** – **paraan** colug- “karartısı gölgesi rastla-” (MD, C. 2, s. 260; C. 3, s. 367), **karaan** – **paraan** “karartı gölge” (MD, C. 3, s. 367)
566. **karangı** – **tokoy** çer “karanlık orman çalılık” (MD, C. 3, s. 1186), **karangı tokoy** – **çeri** bar “karanlık ormanı çalılığı var” (MD, C. 2, s. 793)
567. **karapa** – **kumgan** “küp ibrik” (MD, C. 2, s. 768)
568. **karga** – **kuşka** cem kıl- “karga kuşlara yem et-” (MD, C. 1, s. 347), **karga** – **kuştar** “kargalar kuşlar” (MD, C. 3, s. 419)
569. **kargap** – **şilep** kaapır çal “beddua yağdırıp kafir ihtiyar” (MD, C. 3, s. 299)
570. **karı** – **caş** “ihtiyar genç” (MD, C. 1, s. 365, 532, 747, 845, 860; C. 2, s. 184, 185, 271, 272, 285, 287, 331; C. 2, s. 1273; C. 3, s. 312, 423, 595), **karı** – **caşı** “yaşlısı genci” (MD, C. 1, s. 273, 438; C. 3, s. 74, 773, 810), **karı** – **caşı** kalıptır “ihtiyar, genç kalmış” (MD, C. 2, s. 422), **karı** – **caşı** cıyıl- “ihtiyar genç toplan-” (MD, C. 2, s. 489), **karı** – **caşı** çoğul- “yaşlısı genci toplan-” (MD, C. 1, s. 902), **karı** – **caşın** karattı “yaşlısı genci baktı” (MD, C. 1, s. 696), **karı** – **caşın** kaltır bay “Gencini yaşlısını bırakmadan” (MD, C. 2, s. 186), **karı** – **caşın** muṇaytat “ihtiyar genç üzölmüş” (MD, C. 2, s. 475), **karı** – **caşın** oltursun “genç, ihtiyarın otursun” (MD, C. 1, s. 648, 656), **karı** – **caşın** kördünör “yaşlısını gencini gördünüz” (MD, C. 1, s. 681), **karı** – **caşın** çalıṇar “ihtiyar, genç, yaşlılar” (MD, C. 1, s. 720), **karı** – **caşın** bil!

- “genciniz yaşlınız bilin” (MD, C. 1, s. 727), **karı – caşın** sökpönör “ihtiyarınız genciniz sövmeyin” (MD, C. 2, s. 727), **karı – caşın** munu oylon! “yaşlı, genç bunu düşünün!” (MD, C. 2, s. 1019), **karı – caşın** baarın bil! “İhtiyar genç, hepiniz bilin!” (MD, C. 3, s. 1210), **karı – caşka** karaş- “genç, ihtiyara bak-” (MD, C. 2, s. 955), **karı – caşta** bar eken? “ihtiyar genç aranızda var mı?” (MD, C. 1, s. 171), **karı – caştan** kalbasın “genci yaşlısı kalmasın” (MD, C. 1, s. 694), **karı – caştı** kırdır- “yaşlıyı genci kırdır-” (MD, C. 2, s. 1247), **karı – caştın** baarısı “ihtiyar, genç tamamı” (MD, C. 1, s. 881; C. 2, s. 534, 1218; C. 3, s. 661, 1060, 1117)
571. **karı – kuru** “yaşlı ihtiyar” (MD, C. 1, s. 155; C. 3, s. 310, 602)
572. **karıp – kasarga** “garibe fukaraya” (MD, C. 3, s. 126)
573. **karıp – miskin** “garip fakir” (MD, C. 1, s. 836; C. 2, s. 923; C. 3, s. 612, 831)
574. **karoolçumun – elçimin** “bekçiyim elçiyim” (MD, C. 1, s. 308)
575. **karsa – kars** “davul sesi: karsa kars” (MD, C. 3, s. 874)
576. **karşı – terşi** cılañaç “çaprazlama çırılçıplak” (MD, C. 1, s. 356), **karşı – terşi** kalçu eken “çaprazlamasına düşermiş” (MD, C. 1, s. 490), **karşı – terşi** ölük “dört bir yandaki ölü” (MD, C. 2, s. 86), **karşı – terşi** sal- “gelişi güzel vur-” (MD, C. 1, s. 975), **karşı – terşi** bayla- “karşılıklı bağla-” (MD, C. 1, s. 298), **karşı – terşi** “karşılıklı” (MD, C. 1, s. 853; C. 2, s. 1192; C. 3, s. 990), **karşı – terşi** urgula- “o yakadan bu yakaya yağ-” (MD, C. 3, s. 1059), **karşı – terşi** “saga sola” (MD, C. 2, s. 524, 912; C. 3, s. 723, 1300), **karşı – terşi** ötüş- “yanlamasına geç-” (MD, C. 1, s. 360)
577. **karuu – carak** “giyim kuşam” (MD, C. 3, s. 802), “silah mühimmat” (MD, C. 1, s. 271, 315, 356, 419, 773, 821, 844, 848; C. 2, s. 572, 671, 977, 1062; C. 3, s. 1163, 1295); “silah techizat” (MD, C. 1, s. 161, 182, 423, 701; C. 2, s. 196; C. 3, s. 349, 418)

578. **kaş – kabakta** ölüm “kaşla göz arasında ölüm” (MD, C. 3, s. 239)
579. **kas – mus** kalmak “has kalmak” (MD, C. 3, s. 90)
580. **katar – katar** “katar katar” (MD, C. 1, s. 163; C. 3, s. 92); “sıra sıra” (MD, C. 2, s. 81, 257, 424, 805, 1092; C. 3, s. 596, 616)
581. **katın – bala** “çoluk çocuk” (MD, C. 1, s. 532, 610, 773, 860, 916, 923; C. 2, s. 141, 184, 185, 271, 272, 285, 437, 444, 696, 1273; C. 3, s. 273, 365, 423), **katın – balaga** “çoluk çocuğa” (MD, C. 1, s. 450, 819; C. 2, s. 311), **katın – balam** “çoluk çocuğum” (MD, C. 2, s. 129), **katın – balandı** unut- “çoluk çocuğu unut-” (MD, C. 2, s. 475), **katın – balağa** “çoluk çocuğuna” (MD, C. 2, s. 165), **katın – balağı** “kadınını oğlunu” (MD, C. 2, s. 457), **katın – balası** “çoluk çocuğu” (MD, C. 2, s. 120), **katın – balasın** “çoluk çocuğunu” (MD, C. 1, s. 846; C. 2, s. 308)
582. **katın – carıñ** çok “kadın yarin yok” (MD, C. 3, s. 334)
583. **katın – kalaç** “kadın kalaç” (MD, C. 1, s. 298, 399; C. 2, s. 1203)
584. **katın – kız** “kadın kız” (MD, C. 1, s. 530, 636; C. 2, s. 1203; C. 3, s. 322, 412), **katın – kızdán** karma- “kadın kızdán yakala-” (MD, C. 1, s. 611), **katın – kızdán** talaş- “kadın kız için çekiş-” (MD, C. 3, s. 383), **katın – kızdın** baarısı “kadın kızın tamamı” (MD, C. 1, s. 478), **katın – kızdın** sını eken “kadının kızın özelliği imiş” (MD, C. 2, s. 1214), **katın – kızga** katıl- “kadın kıza saldır-” (MD, C. 1, s. 721), **katın – kızı** “kadını kızı” (MD, C. 1, s. 628; C. 2, s. 443; C. 3, s. 108), **katın – kızın** ıylat- “karısını kızını ağlat-” (MD, C. 1, s. 534; C. 3, s. 1326), **katın – kızın** ee kıl- “karısına kızına sahip çık-” (MD, C. 1, s. 587), **katın – kızın** olcolo- “kadını kızı ganimet et-” (MD, C. 1, s. 845)
585. **katkan – kutkan** düynösü “sakladığı gizlediği dünyalık” (MD, C. 1, s. 923)
586. **katuu – katuu** kıykır- “katı katı bağır-” (MD, C. 2, s. 683)

587. **kayda – kayda** “nerede nerede” (MD, C. 2, s. 677)
588. **kaygı – kapa** sal- “kaygı hüznü getir-” (MD, C. 3, s. 287)
589. **kayra – kayra** can- “tekrar tekrar dön-” (MD, C. 2, s. 578), **kayra – kayra** çurkat- “tekrar tekrar koştur-” (MD, C. 3, s. 1316)
590. **kayrap – küülöp** “çekiştirip düşman edip” (MD, C. 3, s. 336)
591. **kayrat – kubat** “gayret kuvvet” (MD, C. 2, s. 82)
592. **kayrat – küçtü** kim berdi “gayret gücü kim verdi” (MD, C. 3, s. 764)
593. **kayta – kayta** “tekrar tekrar” (MD, C. 2, s. 450, 526, 578, 885, 1236; C. 3, s. 107, 1195)
594. **kaz – ördöktün** kömü “kazın ördeğin eti” (MD, C. 2, s. 1188)
595. **kaza – acal** cetip tabıldı “kaza ecel yakaladı” (MD, C. 3, s. 545)
596. **kazak – kalmak** caraşmış “kazak kalmak barışmış” (MD, C. 2, s. 1261)
597. **kazak – kırgız** “kazak kırgız” (MD, C. 2, s. 278, 285, 291, 296, 306, 318, 325, 440, 543), **kazak – kırgızdan** “kazak kırgızdan” (MD, C. 2, s. 292), **kazak – kırgızga** “kazak kırgız halkına” (MD, C. 2, s. 307)
598. **kazan – aşka** karaşar “kazana aşaya yardımcı” (MD, C. 3, s. 1004)
599. **kazan – kazan** köldöt- “kazan kazan biriktir-” (MD, C. 2, s. 623)
600. **kazı – biyi** bar “kadısı beyi var” (MD, C. 2, s. 1128)
601. **kazıp – çaçıp** oodar- “kazıp saçıp tersyüz et-” (MD, C. 1, s. 938)
602. **kebet – kelbet** boyundan “görünüşünden endamından boyundan” (MD, C.1, s. 362)
603. **keç – ertede** ur- “er geç çarp-” (MD, C. 3, s. 460), **keç – erteli** “geç erken” (MD, C. 1, s. 95)
604. **kedey – bayı** bölün- “fakir zengin ayrıl-” (MD, C. 3, s. 609)
605. **kekep – kekep** süylö- “diklene diklene konuş-” (MD, C. 2, s. 1140)
606. **kelgen – ketken** kumdan mol “gelen giden kumdan bol” (MD, C. 3, s. 1161)
607. **kelin – kesek** “gelin melin” (MD, C. 2, s. 1206)
608. **kelin – kız** “gelin kız” (MD, C. 1, s. 535, 543, 626; C. 2, s. 288; C. 3, s. 337), **kelin – kızdarın**

- “gelinleri kızları” (MD, C. 1, s. 721), **kelin** – **kızdın** kiygeni “gelinin kızın giydiği” (MD, C. 3, s. 147), **kelin** – **kızga** kızık- “geline kıza heveslen-” (MD, C. 1, s. 831), **kelin** – **kızım** “gelinim kızım” (MD, C. 3, s. 579), **kelin** – **kızıñ** ıylat- “gelinini kızını ağlat- (MD, C. 3, s. 653)
609. **kem** – **kemtiktin** baarısı “yok, yoklukluğun tamamı” (MD, C. 2, s. 976)
610. **kem** – **kerçigin** toltur- “eksiklerini tamamla-” (MD, C. 3, s. 1333)
611. **kementayın** – **tonun** “kementayını gocuğunu” (MD, C. 3, s. 306)
612. **kempir** – **çal** “kocakarı ihtiyar”
kempir – **çalın** “kocakarı ihtiyarını” (MD, C. 1, s. 966),
kempir – **çalsın** körüngön “koca karı, ihtiyarsın anlaşılan” (MD, C. 2, s. 939)
613. **keñ** – **kesiri** bilin- “her yönüyle bilin-” (MD, C. 3, s. 369), **keñ** – **kesiri** catkanday “rahatça kalabilecek kadar” (MD, C. 1, s. 376)
614. **keñeş** – **kebin** kız bil- “iş, gücünü kızını yönet-” (MD, C. 1, s. 647)
615. **kep** – **keñeşten** kal- “sözden fikirden geri kal-” (MD, C. 3, s. 1113)
616. **kereeli** – **keçke** cuun- “sabah akşam yıkan-” (MD, C. 3, s. 389)
617. **kereez** – **kebim** ukpadı “vasiyet sözümü dinlemedi” (MD, C. 3, s. 583)
618. **kerege** – **uugu** kıcıra- “kerege uuğu gıcırda-” (MD, C. 2, s. 991)
619. **kerip** – **çoyup** daldayt- “gerip büyüt-” (MD, C. 3, s. 774)
620. **kerney** – **surnay** tarttır- “zurna borazan çaldır-” (MD, C. 1, s. 284, 500; C. 3, s. 753)
621. **kette** – **keçik** oltur- “büyük küçük otur-” (MD, C. 2, s. 278), **kette** – **kiçigin** bil- “büyüğünü küçüğünü bil- (MD, C. 3, s. 877), **kette** – **kiçik** “büyük küçük” (MD, C. 1, s. 659; C. 2, s. 421; C. 3, s. 71, 162)
622. **keyip** – **cobop** er sırgak “üzülüp er sırgak” (MD, C. 3, s. 476)
623. **keyip** – **küyüp** bıspa “yanıp yanıp pişme” (MD, C. 2, s. 458)
624. **kez** – **kezde** kiyik atışıp “zaman zaman geyik avlamış” (MD, C. 2, s. 926), **kez** –

- kezden** özü kalıptır “karşı karşıya kendisi kalmış” (MD, C. 3, s. 1263), **kez – kezdep** duşman kurça- “dört yandan duşman kuşat-” (MD, C. 3, s. 1153), **kez – kezdep** tur- “sıra sıra dizil-” (MD, C. 2, s. 1185), **kez – kezdeşip** turuş- “karşılaşıp vuruş-” (MD, C. 1, s. 536), **kez – kezdeşip** salış- “zaman zaman saldır-” (MD, C. 2, s. 181), **kez – kezinde** sonunsu- “zaman zaman heveslen-” (MD, C. 3, s. 1194)
625. **kiçiğe – kiçi** “küçüğe küçük” (MD, C. 2, s. 176)
626. **kıcnı – kucun** çıktı “anlaşmazlıklar çıktı” (MD, C. 3, s. 878)
627. **kilem – kilçe** saldır- “halı kilim ser-” (MD, C. 3, s. 407)
628. **kılıç – miltık** “kılıç tüfek” (MD, C. 1, s. 356)
629. **kılık – coruk** bil- “ahlak bil-” (MD, C. 1, s. 626)
630. **kılım – kılım** “asır asır” (MD, C. 1, s. 908)
631. **kim – kim** “kim kim” (MD, C. 2, s. 677)
632. **kıpçak – kırgız** el eken “kıpçak kırgız halk imiş” (MD, C. 2, s. 292)
633. **kır – kır** “kır kır, yamaç yamaç” **kır – kirdi** közdöy kaçıptır “tepeli tümsekli bozkıra doğru kaçmış” (MD, C. 2, s. 140), **kır – kırğa** kaçıp kal- “yamaçtan yamaca kaçıp git-” (MD, C. 1, s. 950), **kır – kırğa** batpay bıcıl- “yamaçlara sığmayıp kaynaş-” (MD, C. 1, s. 869). **kır – kırğa** çık- “yamaçlara kaç-” (MD, C. 1, s. 976), **kır – kırının** başı eken “dağları tepeleri varmış” (MD, C. 2, s. 774)
634. **kır – oy** “kır ova” **kır – oyuna** tolgonsu- “kıra ovasına dolmuş gibi ol-” (MD, C. 3, s. 219), **kırdan – oydon** ulaş- “kırdan düzlükten avlan-” (MD, C. 2, s. 775)
635. **kirdi – çıktı** esteri “gitti geldi akılları” (MD, C. 3, s. 380)
636. **kırgız – kazak** “kırgız kazak” (MD, C. 2, s. 296)
637. **kırgız – kıpçak** uruğum “kırgız kıpçak uruğum” (MD, C. 2, s. 550)
638. **kırın – oyun** kızıl kan bas- “dereyi tepeyi kızıl kan kapla-” (MD, C. 1, s. 977)
639. **kirip – çıgıp** tur- “girip çıkıp dur-” (MD, C. 1, s. 175)

640. **kırıp – cışıp** at toku- “kırıp açıp at eğerle-” (MD, C. 2, s. 402)
641. **kırıp – coyup** sap kıl- “kırıp geçirip sıraya diz-” (MD, C. 2, s. 674), **kırıp – coyup** donuzdu “kırıp öldürüp domuzu” (MD, C. 2, s. 437)
642. **kırıp – soyup** cep al- “helak edip kesip ye-” (MD, C. 1, s. 486)
643. **kırk – elüü** “kırk elli” (MD, C. 1, s. 160, 890; C. 2, s. 1076; C. 3, s. 442), **kırk – elüü** ölüp kalıptır “kırk elli kadar kişi ölüp kalmış” (MD, C. 2, s. 287), **kırk – elüüdö** çası bar “kırk elli kadar yaşı var” (MD, C. 1, s. 383), **kırk – elüüdön** berište “kırk elli ferişte” (MD, C. 1, s. 892), **kırk – elüüdön** attar “kırkar elişer at” (MD, C. 2, s. 42), **kırk – elüüdöy** çabış- “kırk elli kadar vuruş-” (MD, C. 2, s. 137, 371), **kırk – elüüdöy** töösü bar “kırk elli kadar devesi var” (MD, C. 1, s. 215), **kırk – elüüdöy** cığaç (MD, C. 1, s. 969), **kırk – elüüdöy** kişi eken “kırk elli kadar kişiymiş” (MD, C. 2, s. 1189), **kırk – elüüsü** cıyıl- “kırk ellisi yığıl-” (MD, C. 2, s. 1205), **kırk – elüüsün** baylat- “kırk ellisini bağlat-” (MD, C. 2, s. 335), **kırk – elüüsün** al- “kırk ellisini al-” (MD, C. 1, s. 926), **kırk – elüüsün** calmadı “kırk ellisini yok etti” (MD, C. 3, s. 1227)
644. **kırk – otuzday** cıyındı “otuzdan kırktan toplandı” (MD, C. 2, s. 1144)
645. **kış – kıştagan** malçı “kış geçiren çoban” (MD, C. 2, s. 1217)
646. **kişi – mişi** “adam madam” (MD, C. 3, s. 607, 706, 712, 1293)
647. **kıygıl – çıçkıl** ün “ince tiz ses” (MD, C. 2, s. 240; C. 3, s. 1256, 1262, 1270); “öteden beriden” (MD, C. 3, s. 1256), **kıygıl – kışkıl** ün “acı ağır söz” (MD, C. 2, s. 188, 298)
648. **kiyim – keçesin** çeç- “giyim keçesini çıkar-” (MD, C. 1, s. 865)
649. **kız – katın** “kadın kız” (MD, C. 1, s. 840; C. 3, s. 333), **kız – katından** sendey “kız kadın senin gibi” (MD, C. 1, s. 622), **kız – katındın** baarı “çoluk çocuk herkes” (MD, C. 1, s. 435, 584; C. 2, s. 665; C. 3, s. 387), **kız – katını** “kızı kadını” (MD, C. 1, s. 898; C. 2, s. 101,

- 287), **kız – katını** tanılış “kızı kadını anlaşılmıyor” (MD, C. 3, s. 125), **kız – katını** ıyla- “kızı kadını ağla-” (MD, C. 3, s. 871), **kız – katının** ıylat- “kızını kadını ağlat-” (MD, C. 1, s. 374, 946; C. 2, s. 293, 720, 996; C. 3, s. 237, 827, 892), **kız – katının** ırdaş- “kızı kadını hakkında şarkı söyle-” (MD, C. 3, s. 930), **kız – katının** olcolo- “kız, katını ganimet al-” (MD, C. 1, s. 526), **kız – katının** çırıl- “çoluk çocuk zırla-” (MD, C. 3, s. 299)
650. **kız – kelin** “kız gelin” (MD, C. 1, s. 205, 399, 479, 720; C. 3, s. 65, 305, 308, 323), **kız – kelinder** bölündü “kızlar gelinler paylaşıldı” (MD, C. 3, s. 384), **kız – kelinder** celikti “kız gelinler heveslendi” (MD, C. 3, s. 635), **kız – kelindin** kaşı “kız gelinlerin başı” (MD, C. 3, s. 306), **kız – kelindin** baarı “kız gelinlerin tamamı” (MD, C. 3, s. 315), **kız – kelindin** üstünö “kız gelinin üzerine” (MD, C. 3, s. 321), **kız – keline** kirerge “kız geline girecek” (MD, C. 3, s. 775), **kız – kelini** kıyal mas “kızı, gelini hayal gibi” (MD, C. 2, s. 557; C. 3, s. 262), **kız – kelinim** “kızım gelinim” (MD, C. 1, s. 625), **kız – kelinin** kiygeni “kızı, gelinin giydiği” (MD, C. 3, s. 650), **kız – kelinin** karmaş- “kız gelinleri tutsak et-” (MD, C. 1, s. 196)
651. **kız – kelinçek** “kız gelincik” (MD, C. 1, s. 400)
652. **kız – kırkın** “kız gelin” (MD, C. 2, s. 444, 1206)
653. **kız – küyöö** catıp taş atıp “kız damat yatıp tan atmış” (MD, C. 2, s. 1260), **kız – küyöönün** baarısı “kız güveyin hepsi” (MD, C. 2, s. 1239)
654. **kızıl – tazıl** “kızıl ala” (MD, C. 1, s. 76; C. 2, s. 930, 1211; C. 3, s. 116, 384, 650)
655. **kızıp – kızıp** çığar- “sıkıp sıkıp çıkar-” (MD, C. 3, s. 770)
656. **kızıy – kızıy** “yavaş yavaş” (MD, C. 2, s. 245)
657. **köbün – azın** ılgaarsın “çoğunu azını anlarsınız” (MD, C. 2, s. 346)
658. **kobur – kobur** koburla- “fiskos yaparak konuş-” (MD, C. 3, s. 1022)
659. **köçömö – köçö** “sokak sokak” (MD, C. 2, s. 447, 1183)
660. **kök – cer** “gök yer” (MD, C. 2, s. 176), **köktön – cerden** izde-

- “gökte yerde ara-” (MD, C. 2, s. 263), **köktü – cerdi** caratkan “göğü yeri yaratan” (MD, C. 1, s. 442), **köktün – cerdin** baarı “göğün yerin tamamı” (MD, C. 2, s. 452), **köktün – cerdin** sırtı “göğün yerin sırtı” (MD, C. 2, s. 805), **köktün – cerdin** eesi “göğün yerin sahibi” (MD, C. 3, s. 582)
661. **koktu – kırdan** karaş- “derede tepede ara-” (MD, C. 1, s. 113), **koktu – kırdın** baarı “dağ dere kırım tamamı” (MD, C. 2, s. 516)
662. **kökül – aydar** çaçım bir “kakül saçım aynı” (MD, C. 2, s. 765)
663. **kökürök – köçük** bölün- “göğüs kalça bölün-” (MD, C. 1, s. 429)
664. **kol – ayak** “el ayak” (MD, C. 2, s. 805), **kol – ayagi** sın- “eli ayagi kırıl-” (MD, C. 1, s. 785, 878; C. 2, s. 78), **kol – ayagi** adamday “eli ayagi insaninki gibi” (MD, C. 2, s. 316), **kol – ayagi** cok bol- “eli ayagi yok ol-” (MD, C. 2, s. 825), **kol – ayagin** bekit- “elini ayaginı sağlama al-” (MD, C. 1, s. 320), **kol – ayagin** bek bayla- “elini ayaginı iyice bağla-” (MD, C. 2, s. 30), **kol – ayagin** çoy- “kolunu ayaginı uzat-” (MD, C. 1, s. 473; C. 3, s. 930), **kol – ayagin** çoyuş- “kolunu ayaginı ger-” (MD, C. 2, s. 62), **kol – ayagin** bayla- “elini ayaginı bağla-” (MD, C. 1, s. 304, 893; C. 3, s. 434), **kol – ayagin** sarpoşt- “elini ayaginı kilimle ört-” (MD, C. 3, s. 1043), **kol – ayagin** cıya al- “elini ayaginı topla-” (MD, C. 2, s. 182)
665. **kol – but** “el ayak” **kolu – butu** sın- “eli ayagi kırıl-” (MD, C. 1, s. 879; C. 2, s. 31, 122, 390, 512; C. 3, s. 48), **kolu – butu** kıyra- “eli ayagi parçalan-” (MD, C. 2, s. 30), **kolu – butun** ok al- “eline ayagina ok değ-” (MD, C. 2, s. 381), **kolu – butun** kıyra- “elini ayaginı parçala-” (MD, C. 2, s. 419), **kolu – butun** sıy at- “kolundan ayagından vur-” (MD, C. 1, s. 459)
666. **kol – koşuundun** baarı “birliklerin hepsi” (MD, C. 3, s. 1180), **kol – koşuunuñ** uguuç- “konu komşun duyabilir” (MD, C. 2, s. 860)
667. **koldon – kolgo** ciber- “elden ele gönder-” (MD, C. 2, s. 775)

668. **kolmo – koldon** cetkir- “yüz yüze getir-” (MD, C. 2, s. 738), **kolmo – koldop** kötör- “elden ele taşı-” (MD, C. 2, s. 740; C. 3, s. 1128)
669. **kolo – cez** “bronz bakır” (MD, C. 3, s. 811)
670. **kolu – başı** selkilde- “eli ayacı titre-” (MD, C. 3, s. 1091)
671. **kooga – uruş** “kavga vuruş” (MD, C. 1, s. 229)
672. **kor- – ürk-** “korkmak ürmek” **korkpoy – ürkpöy** “korkmadan ürkmeden” (MD, C. 2, s. 629), **korkup – ürküp** el curtum “korkup, ürküp elim yurdum” (MD, C. 1, s. 891), **korkup – ürküp** maa keldin “korkup, ürküp bana geldiniz” (MD, C. 2, s. 157), **korkup – ürküp** beker “korkmak ürmek boşuna” (MD, C. 1, s. 991), **korkup – ürküp** caldıra- “korkup ürküp hüzünlen-” (MD, C. 2, s. 403)
673. **körgön – bilgen** kepti ayt- “duyup bildiği sözü söyle-” (MD, C. 1, s. 547), **körgön – bilgen** baarına ayt “görüp bildiklerinizi hepimize söyleyin” (MD, C. 1, s. 168), **körgön – bilgen** söz “görüp bildiği söz” (MD, C. 1, s. 561), **körgön – bilgen** cer “görüp bildiği yer” (MD, C. 3, s. 632), **körgön – bilgen** cumuş “görüp bildiği iş” (MD, C. 3, s. 1139)
674. **korgon – çaldıbar** “korgon ören” (MD, C. 1, s. 546)
675. **körgön – ukkan** bilgenin “gördüğü duyduğu bildiğini” (MD, C. 2, s. 864), **körgön – ukkan** aziya kalkı “gören duyan aziya halkı” (MD, C. 3, s. 878), **körgön – ukkan** tandanıp “gören duyan hayret etmiş” (MD, C. 1, s. 641), **körgön – ukkan** baarı “gören duyan hepsi” (MD, C. 3, s. 750)
676. **korgoşun – çoyun** kuydurgan “kurşun topuz döktürmüş” (MD, C. 2, s. 671)
677. **körö – bile** çeç- “görüp bilip seç-” (MD, C. 2, s. 1165)
678. **körö – sala** koy- bakıver-” (MD, C. 1, s. 669)
679. **koroz – tookton** birdi algan “horoz tavuktan birini almış” (MD, C. 3, s. 307)
680. **körünsö – körünböso** “gözükse gözükme” (MD, C. 3, s. 1258)
681. **körüp – bildi** babañ “görüp bildi atan” (MD, C. 2, s. 712)

682. **körüp – bilip** manas'ı “görüp tanıyıp manas'ı” (MD, C. 1, s. 383)
683. **körüp – körüp** kıyası “bakıp görüp birçoğu” (MD, C. 2, s. 317)
684. **koş – beş** ayt- “hoş beş et-” (MD, C. 3, s. 60)
685. **koş – kolonun** artış- “eyeri takımı yüklen-” (MD, C. 1, s. 266), **koş – koloñdun** baarısı “evini barkını herşeyi” (MD, C. 1, s. 379), **koş – koloñun** artış- “koşu, direği yükle-” (MD, C. 1, s. 250)
686. **koş – koş** barış- “koş koş dolaş-” (MD, C. 2, s. 390), **koş – koş** ötüğ “çift çift çizme” (MD, C. 1, s. 215), **koş – koş** ayt- “koş koş vedalaş-” (MD, C. 1, s. 636), **koş – koşko** soyuş al- “koş başına kesimlik al-” (MD, C. 1, s. 719), **koş – košto** catkan er “koşlarda yatmış erler” (MD, C. 2, s. 164), **koş – koşuna** barıştı “koşlarına gittiler” (MD, C. 1, s. 749; C. 3, s. 718), **koş – koşuna** tüşüş- “koşlarına yerleş-” (MD, C. 3, s. 731), **koş – koşuna** ıktadı “her bir koşa yanaştı” (MD, C. 3, s. 937); “yerli yerine” (MD, C. 3, s. 72), **koş – koşuna** taraştı “çadırlarını dağıldı” (MD, C. 1, s. 800), **koş – koşunan** çakırdı “her bir koştan çakırdı” (MD, C. 1, s. 785), **koş – koşunan** toptaş- “onar beşer toplan-” (MD, C. 1, s. 606), **koş – koşunda** boluş- “birbirine gir-” (MD, C. 1, s. 454)
687. **koton – koton** kol bol- “kalabalık asker ol-” (MD, C. 1, s. 560)
688. **kötü – başıñ** cuuduñar “götünüzü başınızı yıkadınız” (MD, C. 2, s. 249)
689. **köy – cayın** körüp bil- “herkesin durumunu görüp bil-” (MD, C. 3, s. 300)
690. **koy – koylop** “boyun uzatıp” (MD, C. 2, s. 605); “yalvarıp” (MD, C. 1, s. 896); “sakinleştirip” (MD, C. 2, s. 664)
691. **koy – kozusun** maarat- “koyun kuzuyu melet-” (MD, C. 2, s. 492)
692. **köynök – dambal** çeçiş- “gömlek, don soyun-” (MD, C. 2, s. 682), **köynök – dambal** “gömlek, don” (MD, C. 3, s. 814)

693. **koyup** – **koyup** başındı
“değdirip değdirip başını”
(MD, C. 2, s. 451)
694. **közmö** – **köz** “göz göze” (MD,
C. 2, s. 468, 1239; C. 3, s. 93,
146, 152)
695. **közü** – **başı** irinde- “gözü başı
irinlen-” (MD, C. 1, s. 772; C.
3, s. 204, 315)
696. **kubat** – **alımız** “kuvvetimiz
gücümüz” (MD, C. 3, s. 402)
697. **kubat** – **küç** “kuvvet güç”
(MD, C. 3, s. 388, 1186), **kubat**
– **küçüm** “kuvvetim gücüm”
(MD, C. 1, s. 309)
698. **kübüp** – **kağıp** şaştır- “toplatıp
acele ettir-” (MD, C. 2, s. 579)
699. **kübür** – **şıbr** uk- “dedikodu
duy-” (MD, C. 2, s. 956)
700. **küç** – **kayratı** baarısı “güç
kuvveti hepsi” (MD, C. 3, s.
490)
701. **küç** – **kubat** “güç kuvvet” **küç**
– **kubatın** keñ kıl- “güç
kuvvetini topla-” (MD, C. 3, s.
1274), **küç** – **kubatın** kem
belen?! “gücün kuvvetin eksik
miydi?!” (MD, C. 2, s. 156)
702. **küç** – **kuduret** “güç kudret”
(MD, C. 2, s. 847)
703. **kudalaşpay** – **dostoşpoy**
“dünür dost olmayıp” (MD, C.
3, s. 81)
704. **kuday** – **kuday** dey ber- “hüda
hüda de-” (MD, C. 1, s. 208)
705. **kuduk** – **kuduk** sular bar
“kuyu kuyu sular var” (MD, C.
3, s. 1067)
706. **kuduret** – **kudaa** “kudret
hüda” **kuduretsiñ** – **kudaasıñ**
“kudretsin hüdasın” (MD, C. 2,
s. 848)
707. **kül** – **kül** kılıp sal- “küle
topraga çevir-” (MD, C. 2, s.
118), **kül** – **kül** bolup kal-
“paramparça olup kal-” (MD,
C. 1, s. 815, 943; C. 2, s. 139,
366), **kül** – **kül** bol- “kül ol-”
(MD, C. 3, s. 271)
708. **kul** – **kutani** tilde- “kulu fakiri
azarla-” (MD, C. 2, s. 1144)
709. **kulak** – **murun** köz kıl- “kulak
burun göz yap-” (MD, C. 2, s.
312)
710. **kulan** – **bulan** “eşek ceylan”
(MD, C. 3, s. 956)
711. **küldürttöp** – **küldürttöp** agıp
kal- “gürüldeye gürüldeye ak-”
(MD, C. 3, s. 28)
712. **kulun** – **tay** “kulun tay” **kulun**
– **tayı** borug- “kulunu tayı
bitkin düş-” (MD, C. 3, s. 262),
kulun – **tayı** çuula- “kulunu
tayı kişne-” (MD, C. 3, s.
1249), **kulun** – **tayın** çuulat-
“kulun taylarını koştur-” (MD,

- C. 3, s. 1243), **kulun – tayın** sanaş- “kulun taylarını say-” (MD, C. 2, s. 335)
713. **külüp – oynop** cat- “gülüp oynayıp yat-” (MD, C. 2, s. 1243)
714. **küm – cam** bol- “paramparça ol-” (MD, C. 1, s. 517; C. 3, s. 471, 527, 1035), **küm – cam** kıl- “yerle bir et-” (MD, C. 2, s. 529, 1210)
715. **kün – kün** “gün gün” (MD, C. 1, s. 549)
716. **kün – tün** “gündüz gece” **künü** – **tün** düngürön- “gece gündüz konuşul-” (MD, C. 2, s. 727), **künü – tün** oylo- “gece gündüz düşün-” (MD, C. 2, s. 939), **künü – tündö** suu ber- “gece gündüz su ver-” (MD, C. 1, s. 485), **künü – tünü** tokto- “gece gündüz bekle-” (MD, C. 2, s. 58), **künü – tünü** uyku çok “gece gündüz uyku yok” (MD, C. 2, s. 95), **künü – tünü** col cür- “gece gündüz yol yürü-” (MD, C. 2, s. 189), **künü – tünü** tarttır- “gece gündüz çektir-” (MD, C. 2, s. 1255), **künü – tünü** kırk kün “gece gündüz kırk gün” (MD, C. 3, s. 700), **künü – tünü** karmas- “gece gündüz göreş-” (MD, C. 3, s. 796), **künü – tünü** bel çeçpey “gece gündüz bel seçmeden” (MD, C. 3, s. 1026), **künü – tünü** çubaş- “gece gündüz uğraş-” (MD, C. 1, s. 315), **künü – tünü** toktoboy “gece gündüz durmadan” (MD, C. 1, s. 373), **künü – tünü** “gece gündüz” (MD, C. 1, s. 582), **künü – tünü** uktabay “gece gündüz uyumadan” (MD, C. 1, s. 860, **künü – tünü** küzötkö “gece gündüz gözetmeciliği” (MD, C. 1, s. 862)
717. **kün – tün** kalbay bar- “gece gündüz demeden git-” (MD, C. 1, s. 757), **kün – tün** turat esimde “gece gündüz aklımda duruyor” (MD, C. 2, s. 767), **kün – tündö** kökkö çaçı bölün- “gece gündüz göğe toz savur-” (MD, C. 2, s. 206), **kün – tünü** kırgın bol- “gece gündüz kırgın ol-” (MD, C. 2, s. 178), **kün – tünü** can- “gece gündüz yan-” (MD, C. 2, s. 242), **kün – tünü** butka gir- “gece gündüz puta git-” (MD, C. 2, s. 723), **kündö – tündö** tınım çok “gece gündüz rahatım yok” (MD, C. 1, s. 26), **kündön – küngö**

- çoñoy- “günden güne büyü-” (MD, C. 2, s. 812)
718. **kün batışka – şimalga** tara- “batıya şimala dağıl-” (MD, C. 2, s. 782)
719. **künöö – soobuğuz** “günahınız sevabınız” (MD, C. 2, s. 93)
720. **künöö – sooptu** ber- “günahı sevabı ver-” (MD, C. 2, s. 602)
721. **kün – kul** bol- “cariye köle ol-” (MD, C. 3, s. 659)
722. **küpö – küp** “topuz sesi” (MD, C. 2, s. 169)
723. **kür – şar** et- “kaşla göz arasında işi bitir-” (MD, C. 2, s. 39)
724. **kuran – kalam** sözü “kuran kalam sözü” (MD, C. 3, s. 52)
725. **kurbu – kurbu** cer “tümsek tümsek yer” (MD, C. 1, s. 358)
726. **kurçap – kurçap** al- “çevreleyip al-” (MD, C. 1, s. 199), **kurçap – kurçap** tur- “kuşatıp sarıp dur-” (MD, C. 1, s. 500)
727. **kurcun – keçe** bayla- “heybe keçe bağla-” (MD, C. 1, s. 90)
728. **kurmuşu – kuur** “eski pis keçe” (MD, C. 3, s. 290)
729. **küröökö – soot** kiyin- “küröökö soot giyin-” (MD, C. 3, s. 824)
730. **kürs – tars** etip söylön- “yüksek sesle söylen-” (MD, C. 2, s. 1208)
731. **kürsö – kürsö** ur- “güm güm vur-” (MD, C. 3, s. 899)
732. **kurt – kumurska** “kurt karınca” (MD, C. 2, s. 408)
733. **kuş – kurtka** amandık ber- “kuşa kurda esenlik ver-” (MD, C. 1, s. 373)
734. **küülüp – küülüp** handar “kızıştırıp kızıştırıp hanlar” (MD, C. 3, s. 895)
735. **kuup – sürüp** sal- “koyalayıp sür-” (MD, C. 2, s. 313), **kuup – sürüp** dırgıt- “kovup sürüp ağlat-” (MD, C. 1, s. 915), **kuup – sürüp** kumul’du “kovup sürüp kumul’u” (MD, C. 2, s. 871)
736. **küyböy – bışpay** salkında “yanmayıp, pişmeyip serinde” (MD, C. 3, s. 149)
737. **kuyruk – başı** carkılda- “kuyruğu başı parla-” (MD, C. 1, s. 36, 52; C. 2, s. 1024, 1035)
738. **kuyruk – calına** “kuyruk yelesine” (MD, C. 3, s. 377)
739. **kuyun – şamal** cel eken “fırtına boran yel imiş” (MD, C. 1, s. 995)
740. **küyüp – bışıp** kal- “üzülüp kal-” (MD, C. 3, s. 591)

741. **küyüp – canıp** ket- “alevlenip yan-” (MD, C. 1, s. 300), **küyüp – canıp** bar- “gam kasvetle yol al-” (MD, C. 2, s. 1130), **küyüp – canıp** çok bol- “yanıp tutuşup kor ol-” (MD, C. 3, s. 1058)
742. **küyüp – cayıp** tur- “yanıp dur-” (MD, C. 3, s. 151)
743. **küzdü – cazdı** “güzü ilkbaharı” (MD, C. 3, s. 446)
- M-
744. **makul – cakşı** “makul, iyi” (MD, C. 3, s. 170)
745. **mal – baş** “mal mülk” **mal – başın** ürögön “mal mülkünden vazgeç-” (MD, C. 3, s. 1066), **mal – başına** ee bol- “mal mülküne sahip ol-” (MD, C. 1, s. 176), **mal – başınan** tünül- “mal mülkünden umudunu kes-” (MD, C. 1, s. 587), **mal – başınan** kağıt- “mal mülkünden uzaklaştır-” (MD, C. 2, s. 453)
746. **mal – bul** “mal pul” **mal – bul menen** alış- “mal mülk ile yenil-” (MD, C. 2, s. 1186), **mal – bulun** taştā- “parasını pulunu bırak-” (MD, C. 3, s. 348), **mal – bulun** örttö- “malını parasını yak-” (MD, C. 2, s. 255), **mal – buluna** kara- “mal mülküne bak-” (MD, C. 1, s. 932)
747. **mal – cayıña** kara- “hayvanlarına bak-” (MD, C. 1, s. 632)
748. **mal – dünüyö** cagınan “mal mülk konusunda” (MD, C. 1, s. 158)
749. **mal – mülk** “mal mülk” **mal – mülkü** alıp cür- “mal mülk getir-” (MD, C. 1, s. 167), **mal – mülkümdü** alsa eken “mal mülkümü alsın” (MD, C. 1, s. 135), **malı – mülkün** baarisın “malını mülkünü herşeyi” (MD, C. 1, s. 471), **malın – mülkün** alçu eken “malını mülkünü almış” (MD, C. 1, s. 462)
750. **manday – teskey** cıgıl- “karşı karşıya düş-” (MD, C. 3, s. 1242), **manday – teskey** turuş- “karşı karşıya dur-” (MD, C. 3, s. 743, 994, 1194), **manday – teskey** boluş- “yüz yüze gel-” (MD, C. 2, s. 565)
751. **maṅgul – kıtay** “maṅgul kıtay” (MD, C. 2, s. 470, 900)
752. **mar – cılan** “mar yılan” **mar – cılanı** baarı töl “mar yılan hepsi döl” (MD, C. 2, s. 654)
753. **mayda – baçek** “ufak tefek” (MD, C. 2, s. 623)

754. **meene** – **tke** meni koydu
“azapta beni bıraktı” (MD, C. 1, s. 49)
755. **men** – **mensigen** kıtaylar
“yiğitlik taslayan kıtaylar”
(MD, C. 3, s. 1143)
756. **mınday** – **mınday** “böyle
böyle” (MD, C. 2, s. 588)
757. **minden** – **cüzdön** kural-
“yüzden binden yönel-” (MD,
C. 2, s. 80), **minden** – **cüzdön**
toptot- “yüzer biner toplat-”
(MD, C. 3, s. 383)
758. **minden** – **minden** bir sal-
“binden binden bir gönder-”
(MD, C. 3, s. 1061)
759. **minden** – **sandan** düüldöş-
“binlercesi birden uğulda-”
(MD, C. 1, s. 889)
760. **minden** – **yüzden** tobuna
“yüzden binden hepsine” (MD,
C. 2, s. 75)
761. **mind** – **sanduu** köp adam
“sayısı binlerce adam” (MD, C.
2, s. 1255)
762. **miñ** – **miñ** bolgon kaapırlar
“bin bin olan kafirler” (MD, C.
3, s. 1330)
763. **mömö** – **çömö** “meyve sebze”
(MD, C. 1, s. 84; C. 2, s. 447)
764. **mömö** – **çönö** “meyve sebze”
(MD, C. 1, s. 87)
765. **möngü** – **kar** “buzul kar” (MD,
C. 1, s. 357)
766. **murdu** – **başı** bık et- “bıyığı
başı kımıl-” (MD, C. 2, s.
1117)
767. **muştap** – **muştap** “vurup
vurup” (MD, C. 3, s. 331)
768. **musulmandan** – **kaapırdan**
tart- “müslümandan kafirden
çek-” (MD, C. 3, s. 754)
- N-
769. **nabiy** – **baygambar** “nebi
peygamber” (MD, C. 2, s. 845)
770. **narday** – **narday** çayan bar
“deve gibi çıyan var” (MD, C.
1, s. 1000)
771. **narut** – **marut** “harut marut”
(MD, C. 2, s. 147)
772. **nasaat** – **akıl** ayt- “nasihat
akıl” (MD, C. 3, s. 1119, 1127)
773. **neçe** – **neçe** adam “nice nice
adam” (MD, C. 1, s. 1001)
774. **nökör** – **cökör** özündö
“hizmetçiler önünde” (MD, C.
2, s. 1122)
775. **nokto** – **çıpta** taba al-
“bağlayacak yer bul-” (MD, C.
2, s. 1026)
776. **nurku** – **tegin** bil- “soyunu
sopunu bil-” (MD, C. 2, s. 469)
- O-
777. **obro** – **dobro** söz “kaba kaba
söz” (MD, C. 2, s. 1271)

778. **obur – dobur** süylöş- “yüksek sesle konuş-” (MD, C. 1, s. 964)
779. **oburagi – aybatı** “şerefi heybeti” (MD, C. 2, s. 622)
780. **ok – caragin** kup kütün “kurşunu silahı tamamı” (MD, C. 1, s. 312)
781. **ok – darı** “mermi, barut kabı” (MD, C. 1, s. 459), **ok – darını** salın- “kurşunu barutu koy-” (MD, C. 3, s. 285), **ok – darının** baarı “kurşunun barutun tamamı” (MD, C. 2, s. 564), **ok – darısı** kübül- “kurşun mermisi dökül-” (MD, C. 3, s. 734)
782. **ok – miltıktı** bilbegen “tüfeği kurşunu bilmeyen” (MD, C. 1, s. 461)
783. **okup – okup** kör- “okuyup okuyup gör-” (MD, C. 2, s. 26), **okup – okup** bil- “okuyup okuyup öğren-” (MD, C. 3, s. 905)
784. **olturup – koop** cür- “oturup kalkıp gez-” (MD, C. 3, s. 381)
785. **on – on beş** cıl oku- “on on beş yıl oku-” (MD, C. 2, s. 851), **on – on beşi** cıyıl- “on on beşi toplan-” (MD, C. 1, s. 114), **on – on beşi** caradar “on on beşi yaralı” (MD, C. 2, s. 302), **on – on beşten** bee bol- “on on beşer kısırak ol-” (MD, C. 3, s. 644), **on – on beşten** sındır- “on on beşer kırdır-” (MD, C. 3, s. 991)
786. **on – on bir** caş “on on bir yaş” (MD, C. 2, s. 768), **on – on birde** caşı bar “on on birde yaşı var” (MD, C. 3, s. 79)
787. **ondon – beşten** “onar beşer” (MD, C. 2, s. 41), **ondon – beşten** uyuş- “beşer onar birleş-” (MD, C. 1, s. 655), **ondon – beşten** koy al- “beşer onar koyun al-” (MD, C. 3, s. 132, 616), **ondon – beşten** keliş- “onar beşer gel-” (MD, C. 1, s. 606)
788. **ondon – ondon** bölün- “onar onar bölün-” (MD, C. 1, s. 244, 489)
789. **ondop – soldop** “sağlı sollu” (MD, C. 2, s. 1186)
790. **ondu – döndü** bastır- “aşağı yukarı koştur-” (MD, C. 3, s. 813)
791. **ondu – sol** “sağı solu” (MD, C. 3, s. 1029)
792. **ondu – toonu** oylon- “onu bunu düşün-” (MD, C. 1, s. 118)
793. **onu – munu** “onu bunu” (MD, C. 3, s. 672, 926, 927, 928, 930, 931)

794. **oñ – sol** “sağ sol” **oñ – soldop** kamçı sal- “sağına soluna kamçı vur-” (MD, C. 3, s. 842), **oñ – solgo** “saga sola” (MD, C. 1, s. 519, 779, 868, 869; C. 2, s. 473, 738; C. 3, s. 467), **oñdu – soldu** “sağlı sollu” (MD, C. 2, s. 214; C. 3, s. 1299), **oñdu – soldu** karaş- “saga sola bakış-” (MD, C. 2, s. 249)
795. **oñoy – oltoñ** “az buz” (MD, C. 1, s. 167, 361, 532, 548; C. 2, s. 965; C. 3, s. 272); “kolay lokma” (MD, C. 1, s. 314; 1078, 1143; C. 3, s. 1299), **oñoy – oltoñ** “hafif meşrep, münasip” (MD, C. 2, s. 1124, 1158)
796. **oñu – soluna** “sağına soluna” (MD, C. 3, s. 842), **oñun – solun** teñ karma- “sağını solunu denk tut-” (MD, C. 3, s. 267)
797. **ooragi – atagi** “sıradanı şanlısıyla” (MD, C. 1, s. 1001)
798. **oorlugun – salmagın** “ağırlığını ölçüsünü” (MD, C. 2, s. 260)
799. **oorun – töşök** dayarla- “oturacak yer döşek hazırla-” (MD, C. 1, s. 451)
800. **oozu – murdu** bırışkan “ağzı burnu buruşuk” (MD, C. 1, s. 568), **oozu – murdu** ur- “ağzını burnunu kır-” (MD, C. 1, s. 380)
801. **orçun cıyın – uluu top** “kalabalık toplantı ulu topluluk” (MD, C. 3, s. 72)
802. **ordosuna – kanına** bar- “otağına hanına git-” (MD, C. 3, s. 56)
803. **ordu – orduñdu** al- “yerli yerinizi al-” (MD, C. 2, s. 981)
804. **orgul – orgul** kumdar “yükselip uçuşan kumlar” (MD, C. 3, s. 282)
805. **ormon – tokoy** “orman çalılık” (MD, C. 2, s. 479, 747, 479)
806. **oroñ– boron** söz “anlaşılmayan söz” (MD, C. 3, s. 212)
807. **orop – orop** arasın “sara sara aralarını” (MD, C. 2, s. 841)
808. **orun – töşök** “yatak döşek” (MD, C. 1, s. 100; C. 2, s. 1202)
809. **orup – cıyıp** cudayın “biçmiş yığmış tamamını” (MD, C. 2, s. 654)
810. **ot – calın** bolup şırkıra- “yalın olup hışırda-” (MD, C. 3, s. 1131)
811. **otogo – diñse** çen kıl- “otogo diñseyi umuzluk yap-” (MD, C. 2, s. 768), **otogo – diñse**

- başında “süslü şapka başında” (MD, C. 1, s. 549)
812. **otun – suuluu** “odunu suyu” (MD, C. 3, s. 881)
813. **oturğan – turgan** el “oturan kalkan el” (MD, C. 2, s. 1113)
814. **otuz – kırk** adam “otuz kırk adam” (MD, C. 1, s. 976), **otuz – kırk** atıp koyuş- “otuz kırk defa at-” (MD, C. 2, s. 372), **otuz – kırk** balban “otuz kırk pehlivan” (MD, C. 3, s. 985), **otuz – kırkka** kön- “otuza kırka razı ol-” (MD, C. 3, s. 932), **otuz – kırkı** cıgıldı “otuz kırkı yıkıldı” (MD, C. 2, s. 674), **otuz – kırkın** attır- “otuz kırk tane attır-” (MD, C. 1, s. 536), **otuz – kırkın** çıkar- “otuzu kırkı çıkar-” (MD, C. 2, s. 1094), **otuz – kırktan** kondur- “otuz kırkını koydur-” (MD, C. 3, s. 1014), **otuz – kırktan** topto- “otuz kırk kadar topla-” (MD, C. 1, s. 279, 650; C. 2, s. 30), **otuz – kırktan** bütür- “otuz kırktan bitir-” (MD, C. 2, s. 1136), **otuz – kırktan** ber- “otuzar kırkar ver-” (MD, C. 3, s. 112), **otuz – kırktay** nemesi “otuz kırk kadar şeyi” (MD, C. 1, s. 968), **otuz – kırktay** musulman “otuz kırk kadar müslüman” (MD, C. 1, s. 972), **otuzdan – kırktan** bastır- “otuzar kırkar yürü-” (MD, C. 1, s. 242)
815. **oy – adırı** tolgon şaar “düzlüğü dağı hepsi şehir” (MD, C. 1, s. 559)
816. **oy – akılga** tolboybu “akıl fikir dolmaz mı” (MD, C. 3, s. 1146)
817. **oy – bay** balam “ay vay balam” (MD, C. 1, s. 200)
818. **oy – boy** “ay vay” (MD, C. 1, s. 189; C. 3, s. 422), **oy – boy** salıp kurut- “ay vay deyip bezir-” (MD, C. 3, s. 128), **oy – boy** tatay “ah ah eyvah” (MD, C. 1, s. 67), **oy – boydu** kanı salıptır “saga sola han emir yağdırmış” (MD, C. 2, s. 1210), **oy – boydu** biyik sal- “şaşkınlıkla konuş-” (MD, C. 1, s. 361), **oy – boydu** eesi salıptır “velveleye vermişler” (MD, C. 1, s. 193), **oy – boyloğu** bakır bul “bağırmaya başladı o fakir” (MD, C. 3, s. 1036), **oy – boylogon** sandan köp “vah vah edenler ondan çok” (MD, C. 3, s. 1025), **oy – boylotup** balasın “sızlatıp çocuğunu” (MD, C. 3, s. 1292), **oy – boylotup** ıylat- “sızlatıp ağlat-” (MD, C. 3, s. 188), **oy – boyuna** koyboston

- “kendilerine sormadan” (MD, C. 3, s. 902)
819. **oy – oy** baldar “hey hey çocuklar” (MD, C. 3, s. 905)
820. **oy – soldu** kabar ayt- “saga sola haber ver-” (MD, C. 3, s. 1233)
821. **oy – talaa** “vadi bozkır” (MD, C. 1, s. 499, 981), **oy – talaada** arkarı kör- “vadilerde dağ koyunları gör-” (MD, C. 1, s. 459), **oy – talaaga** tol- “daga bozkıra dol-” (MD, C. 1, s. 925, 926; C. 2, s. 102), **oy – talaaga** cık tol- “vadiye bozkıra tıklım tıklım dol-” (MD, C. 1, s. 586), **oy – talaanı** toltur- “düzlüğü bozkırı doldur-” (MD, C. 3, s. 384)
822. **oy – too** “vadi dağ” **oy – toodogu** başka eldi “vadideki dağdaki başka eli” (MD, C. 2, s. 289), **oy – toodogu** çöp “düzlük dağdaki ot” (MD, C. 3, s. 484), **oy – toodogu** ölog “etraftaki ölüler” (MD, C. 1, s. 822), **oy – toodon** olco izde- “dereden tepeden ganimet ara-” (MD, C. 1, s. 967), **oy – toogo** kabar sal- “dere tepeye haber yolla-” (MD, C. 2, s. 1024), **oy – toogo** kırıg sal- “vadiye, daga kırıg sal-” (MD, C. 1, s. 948), **oy – toosunda** bee bayloo “vadisinde, yamacında kısarak bağlı” (MD, C. 1, s. 925), **oydo – toodo** mol eken “kırdı dağda çokmuş” (MD, C. 2, s. 168), **oydo – toodo** cayıl- “vadiye daga yayıl-” (MD, C. 1, s. 883), **oydo – toodo** elibiz “vadide dağda elimiz” (MD, C. 2, s. 1001), **oydo – toodo** kıştağı “düzde, dağda köyü” (MD, C. 2, s. 585), **oydo – toodo** aygayla- “düzlükte, dağda bağır-” (MD, C. 2, s. 600), **oydo – toodo** cügür- “iyi kötü koştur-” (MD, C. 1, s. 330), **oydon – toodon** körün- “dereden dağdan görün-” (MD, C. 2, s. 329), **oydon – toodon** kıtaydan “dağdan vadiden kıtay’dan” (MD, C. 1, s. 838), **oydon – toodon** tabıl- “dereden tepeden bulun-” (MD, C. 1, s. 839), **oydon – toodon** düñkür- “dağdan düzlükten gürülde-” (MD, C. 2, s. 379), **oydon – toodon** mol cıy- “ovadan dağdan bol yığ-” (MD, C. 2, s. 157), **oydon – toodon** cıyna- “ordan burdan topla-” (MD, C. 1, s. 721), **oydon – toodon** çurkura- “vadiden tepeden koştur-” (MD, C. 3, s. 1098), **oydu – toonu** al- “tepeyi dağı

- al-” (MD, C. 1, s. 676), **oydu** – **toonun** baarı “düzlük, dağın tamamı” (MD, C. 2, s. 479), **oygo** – **toogo** cabıl- “dereye daga doldur-” (MD, C. 2, s. 206), **oygo** – **toogo** tara- “vadiye daga dağıl-” (MD, C. 1, s. 823; C. 2, s. 1169), **oygo** – **toogo** carkıra- “düzde, dağda parla-” (MD, C. 2, s. 820), **oygo** – **toogo** çaçıl- “daga düzlüğe saçıl-” (MD, C. 1, s. 660), **oyun** – **toosun** al- “vadisini dağını al-” (MD, C. 1, s. 878), **oyun** – **toosun** çal- “düzlüğünü, dağını keşfet-” (MD, C. 3, s. 144), **oyu** – **toosu** malga cay “vadisı dağı mala yaylak” (MD, C. 2, s. 1049), **oyu** – **toosun** al- “düzlüğü, dağı al-” (MD, C. 2, s. 488), **oyu** – **toosun** bas- “düzlüğünü, dağını bas-” (MD, C. 3, s. 1326)
823. **oybut** – **oybut** karı bar “yığın yığın karı var” (MD, C. 3, s. 144)
824. **oydu** – **döndü** bastır- “dağ bayır yürüt-” (MD, C. 2, s. 188), **oydu** – **döndü** alış- “dağda düzlükte göreş-” (MD, C. 3, s. 769), **oydu** – **döndü** bulkuş- “düzlük tepede çekiş-” (MD, C. 3, s. 795), **oydu** – **döndü** bastır- “dağları tepeleri aş-” (MD, C. 1, s. 228), **oydu** – **döndü** iş kıl- “deli dolu iş yap-” (MD, C. 3, s. 690), **oydu** – **döndü** turuş- “dere tepe dur-” (MD, C. 1, s. 884)
825. **oyku** – **kaykı** bastır- “düşünceli şekilde dolan-” (MD, C. 2, s. 1115; 3, C. 3, s. 1252)
826. **oylop** – **oylop** köp işti “düşüne düşüne çok işi” (MD, C. 1, s. 405), **oylop** – **oylop** bil- “düşünerek bil-” (MD, C. 2, s. 259), **oylop** – **oylop** oltur- “düşünüp düşünüp otur-” (MD, C. 2, s. 461)
827. **oynop** – **çındap** bir pende “öyle böyle bir şahıs” (MD, C. 1, s. 564)
828. **oynop** – **külüp** “güle oynaya” **oynop** – **külüp** caylan- “eylenip gülüp rahatla-” (MD, C. 1, s. 383), **oynop** – **külüp** askanday “oynaya güle asacak kadar” (MD, C. 1, s. 425; C. 2, s. 172, 568, 671), **oynop** – **külüp** tunuş- “oynaya güle eğlenceye doy-” (MD, C. 1, s. 450), **oynop** – **külüp** catış- “oynayıp eğlen-” (MD, C. 1, s. 163), **oynop** – **külüp** oltur- “oynayıp gülüp otur-” (MD, C.

- 2, s. 766), **oynop – külüp** cet- “oynayıp gülüp var-” (MD, C. 3, s. 1128)
829. **oyun – cının** bil- “doğrusunu yanlışını bil-” (MD, C. 2, s. 1240)
830. **oyun – külkü** salı- “eğlence düzenle-” (MD, C. 1, s. 751), **oyun – külkü** tamaşa “oyun neşe, eğlence” (MD, C. 1, s. 157; C. 3, s. 241), **oyun – külkü** kılış- “oyun eğlenceye dal-” (MD, C. 3, s. 289), **oyun – külkügö** batış- “iyice eğlen-” (MD, C. 3, s. 386)
831. **oyun – tamaşa** “oyun temaşa” (MD, C. 3, s. 266)
832. **oyuu – cazuum** “yazdığım çizdiğim” (MD, C. 1, s. 501)
- Ö-**
833. **ökümat eesin – ulugun** sözün tında- “hükümet sahiplerinin, büyüklerin sözünü dinle-” (MD, C. 2, s. 25)
834. **öldüm – taldım** “öldüm, bittim” (MD, C. 2, s. 80, 443, 863); “öldüm, kaldım” (MD, C. 1, s. 358)
835. **öldüğ – bolduğ** “öldün oldun” (MD, C. 2, s. 733)
836. **ölö – tala** bar- “koşarak var-” (MD, C. 2, s. 739)
837. **ölör – ölbös** can bol- “ölesiye kan kaybet-” (MD, C. 2, s. 231)
838. **ölüp – ölüp** kal- “ölüp ölüp git-” (MD, C. 2, s. 823)
839. **ölüp – talp** cet- “zar zor ulaş-” (MD, C. 2, s. 787)
840. **ölüü – tirüü** “ölü diri” (MD, C. 1, s. 820; C. 2, s. 328, 455, 482; C. 3, s. 55), **ölük – tirik** koşul- “ölü diri karış-” (MD, C. 2, s. 170), **ölüübü – tirüü** bil- “ölü mü diri mi bil-” (MD, C. 1, s. 134)
841. **önör – ilimdi** “hüneri, ilmi” (MD, C. 3, s. 50)
842. **öñ – daalatın** kara- “şekline şemalına bak-” (MD, C. 3, s. 1185)
843. **öñ – tösüm** körgön soñ “duruşumu gördükten sonra” (MD, C. 1, s. 839)
844. **öñ – tösünö** işen- “duruşuna güven-” (MD, C. 1, s. 838)
845. **öñgü – döñgü** cügür- “yamru yumru koş-” (MD, C. 3, s. 258)
846. **öödö – ıldıydan** cıy- “sağdan soldan yığ-” (MD, C. 3, s. 518)
847. **öödö – tömöñ** “yukarı aşağı” (MD, C. 1, s. 179, 546; C. 3, s. 145, 245, 860, 931, 972, 1053); **öödö – tömöñ** söz kal- “çeşitli söz kal-” (MD, C. 3, s. 632),

- öödö – tömön** söz “ileri geri söz” (MD, C. 1, s. 256)
848. **ördöş – ördöş** koo eken “yukarı doğru çıkan çukurmuş” (MD, C. 1, s. 939)
849. **örgütüp – çınçıtıp** “dinlendirip” (MD, C. 1, s. 801)
850. **ötkön – ketken** söz “geçen giden söz” (MD, C. 2, s. 550)
851. **ötürük – çının** kim bilet “doğruyu yalanını kim bilir” (MD, C. 3, s. 447)
852. **öydö – tömön** salış- “aşağı yukarı koştur-” (MD, C. 2, s. 126)
853. **öyüz – büyüz** çuñkur “o taraf bu taraf çukur” (MD, C. 2, s. 516, 519), **öyüz – büyüz** col “o taraf bu taraf yol” (MD, C. 3, s. 901), **öyüz – büyüz** boluş- “o tarafa bu tarafa dağıl-” (MD, C. 1, s. 258)
854. **öz – cat** debey çır sal- “yerli yabancı demeden kavga çıkar-” (MD, C. 2, s. 973)
855. **öz – öz** “kendi kendi” **öz – özün** karmap alıştı “her biri, birisini tuttular” (MD, C. 2, s. 1242), **öz – özünö** bar- “kendi kendi var-” (MD, C. 2, s. 1249), **öz – özünö** ayt- “kendi kendine konuş-” (MD, C. 2, s. 516), **öz – özünö** kocoyun “kendi kendilerinin efendisi” (MD, C. 2, s. 187), **öz – özünön** çoçun- “kendi kendilerinden kork-” (MD, C. 2, s. 739), **öz – özünön** vuruş- “ayrı ayrı savaş-” (MD, C. 3, s. 1280), **öz – özünün** kanı bar “herkesin kendi hanı var” (MD, C. 3, s. 272), **öz – özünün** alınça “herkes kendi hâlinde” (MD, C. 2, s. 643), **öz – özündü** özün bil! “herkes kendi bilsin” (MD, C. 3, s. 169), **öz – özündün** kütü “herkesin kendi kutu” (MD, C. 2, s. 498), **öz – özündün** kolu “herkesin kendi kolu” (MD, C. 2, s. 499), **öz – özünör** alıñar “herkes alsın kendine” (MD, C. 1, s. 77)
856. **öz – özdörü** al- “kendi kendine al-” (MD, C. 2, s. 1255)
857. **özön – özön** cılganı “vadi, vadi yatağı” (MD, C. 1, s. 720, 940), **özön – özön** sayı bar “geniş geniş vadisi var” (MD, C. 1, s. 717), **özön – özön** koo eken “vadi vadi çukurmuş” (MD, C. 2, s. 774)
858. **özün – catın** karabas “uzak yakın bakmadan” (MD, C. 2, s. 1078)

-P-

859. **padişası – kanı** “padişahı hanı”
(MD, C. 1, s. 407)

-S-

860. **sakal – saçın** culuş- “sakalını saçını yol-” (MD, C. 1, s. 396)
861. **sakal – murut** taraş- “sakal bıyık tara-” (MD, C. 2, s. 423, 703)
862. **salaa – salaa** zoo “sıra sıra kayalık” (MD, C. 2, s. 513)
863. **san – san** bol- “paramparça ol-” (MD, C. 3, s. 290)
864. **sanaa – pikiri** “aklı fikri” (MD, C. 2, s. 1260)
865. **sandı – tümön** eri bar “çok sayıda yeri var” (MD, C. 1, s. 683)
866. **sap – sap** bol- “saf saf dizil-” (MD, C. 2, s. 196, 330, 356, 386; C. 3, s. 621)
867. **sasığına – cıtına** tol- “pis kokusuna dol-” (MD, C. 2, s. 825)
868. **segiz – toguz** caşı bar “sekiz dokuz yaşı var” (MD, C. 1, s. 300)
869. **sılap – sılap** başını “sıvazlayıp sıvazlayıp başını” (MD, C. 3, s. 125)
870. **sılay – sılak** kamçı al- “şaklatarak kamçı al-” (MD, C. 3, s. 798)

871. **sılay – sılay** kamçıla- “yavaş yavaş kamçı vur-” (MD, C. 3, s. 732)
872. **sınıp – bülüp** kal- “kırılıp dökülüp kal-” (MD, C. 2, s. 60)
873. **siyip – çıcıp** iy- “işeyip sıcıp bekle-” (MD, C. 1, s. 865),
siyip – çıcıp cat- “işeyip sıcıp yat--” (MD, C. 2, s. 411)
874. **sıyır – uy** “sığırı inek” **sıyır – uyu** bar “sığırı ineği var” (MD, C. 2, s. 1262; C. 3, s. 243), **sıyır – uyum** “davarım ineğim” (MD, C. 1, s. 668)
875. **sıypap – sıypap** dalı aç- “sıvazlayıp okşayıp kemliğini aç-” (MD, C. 1, s. 565)
876. **siz – bizderge** çoñ mildet “size bize büyük görevdir” (MD, C. 1, s. 1000)
877. **sögüp – sagıp** manastı “sövmüş saymış manas’a” (MD, C. 3, s. 1037)
878. **sonunu – sonun** eken “güzeli güzelmış” (MD, C. 2, s. 317)
879. **soo – salamat** “sağ selamet” (MD, C. 1, s. 117, 435, 444, 467, 679; C. 2, s. 882; C. 3, s. 56, 742)
880. **soogat – salam** barbı “izin var mı” (MD, C. 2, s. 1167)
881. **soorusun – arkasın** “sağrısını arkasını” (MD, C. 3, s. 941)

882. **soot – çarayna** kıyağın “zırhın ceben kıyağın” (MD, C. 3, s. 1079)
883. **soot – kıyak** çarayna “zırh cebe çarayna” (MD, C. 1, s. 598)
884. **sopuları – keçili** “sofuları, rahibi” (MD, C. 1, s. 861)
885. **suluuluğu – sımbatı** “güzelliği heybeti” (MD, C. 2, s. 769)
886. **suñ – duñuñdun** közün oyormun “idrecilerinin gözünü oyarım” (MD, C. 1, s. 287)
887. **surap – surap** “sora sora”
surap – surap tababız “sora sora buluruz” (MD, C. 1, s. 381), **surap – surap** baladan “sora sora çocuktan” (MD, C. 1, s. 417), **surap – surap** oltur- “sorup otur-” (MD, C. 2, s. 876)
888. **suusap – añkap** çöldö- “susayıp yanıp susuz kal- (MD, C. 1, s. 994)
889. **suusap – çañkap** degde- “susayıp çok arzula-” (MD, C. 2, s. 885)
- Ş-
890. **şaar – baraanın** taştap sal- “şehri karaltıyı bırakıver-” (MD, C. 2, s. 1050)
891. **şaarma – şaar** sıdırt- “şehrime şehir yaptır-” (MD, C. 3, s. 1232)
892. **şak – şak** “şak şak” (MD, C. 2, s. 78, 1206; C. 3, s. 48)
893. **şaka – şak** “kılıç sesi: şaka şak” (MD, C. 3, s. 47); “savaş baltası sesi: şaka şak” (MD, C. 2, s. 169, 380)
894. **şalak – şulak** etiş- “bata çıka yetiş-” (MD, C. 1, s. 265)
895. **şam çıragı – köökarı** “mum ışığı gibi bir elmas” (MD, C. 2, s. 299)
896. **şamal – cel** “rüzgâr yel” (MD, C. 2, s. 876; C. 3, s. 972)
897. **şapa – şupa** bat bayla- “el çabukluğuyla tam bağla-” (MD, C. 3, s. 982)
898. **şasıp – buşup** at min- “alelacele at bin-” (MD, C. 2, s. 161)
899. **şayma – şay** “dört dörtlük, tam” (MD, C. 2, s. 198, 629, 800, 901; C. 3, s. 395)
900. **şeker – bal** “şeker bal” (MD, C. 2, s. 1029)
901. **şeker – şerbet** “şeker şerbet” (MD, C. 2, s. 1166, 1233, 1243; C. 3, s. 162), **şeker – şerbettey** azeli “şeker şerbet gibi şakası” (MD, C. 3, s. 316)
902. **şerbet – bal** “şerbet bal” (MD, C. 1, s. 357)
903. **şibege – bigiz** “iğne biz” (MD, C. 3, s. 129)

904. **şıpırıp – sıyrıp** al- “süpürüp sıyrıp al-” (MD, C. 1, s. 547)
905. **şirin – şeker** “şirin şeker” (MD, C. 3, s. 307)
- T-
906. **ta – tala-** “ta tala-” **ta – talagan** kaapır “ta ta diyen kafır” (MD, C. 2, s. 916), **ta – talagan** kalmaktar “ta ta diyen kalmaklar” (MD, C. 2, s. 898), **ta – talap** “eyvah diye bağırıp” (MD, C. 1, s. 90), **ta – talaşp** kıtaylar “ta ta deyip kıtaylar” (MD, C. 2, s. 928), **ta – talatıp** çuulat- “ta tala diye bağirt-” (MD, C. 2, s. 179)
907. **taac – taht** “tac taht” **taacı – tahtı** talkala- “tacı tahtı yok et-” (MD, C. 2, s. 318), **taacım – taktımdan** ayrıldım “tacımdan tahtımdan ayrıldım” (MD, C. 2, s. 635)
908. **taat – ibadat** din tüz- “taat, ibadet ile dini gözet-” (MD, C. 2, s. 846)
909. **tabak – tabak** bol- “tabak tabak ol-” (MD, C. 3, s. 991)
910. **taka – tak** “mızrak sesi: taka tak” (MD, C. 1, s. 264; C. 2, s. 169, 369, 380; C. 3, s. 47)
911. **tal – dümürü** koro- “söğüt kökü gözük-” (MD, C. 3, s. 32)
912. **tal – tal** bol- “dal dal ol-” (MD, C. 1, s. 481)
913. **talaa – tüzdön** darbiş- “bozkırda düzlükte koşuş-” (MD, C. 2, s. 477)
914. **talap – bölüp** al- “bölüştürüp al-” (MD, C. 3, s. 927)
915. **talap – bulap** büldür- “yağma edip dağıt-” (MD, C. 1, s. 917), **talap – bulap** ce- “talan ederek ye-” (MD, C. 2, s. 678)
916. **tamak – aş** “yemek aş” **tamak – aşın** içiş- “yemeğini aşını ye-” (MD, C. 3, s. 80), **tamak – aşka** boltur- “yemeğe aş çağır-” (MD, C. 2, s. 1110)
917. **tamaşa – külkü** “gülüşme eğlence” (MD, C. 3, s. 261)
918. **tandap – tandap** kuça- “seçip seçip kucakla-” (MD, C. 1, s. 504)
919. **tanoosuna – murduna** kir- “burnunun içine gir-” (MD, C. 2, s. 671)
920. **tapa – tap** “tüfek sesi: pat pat” (MD, C. 2, s. 169)
921. **tar – tar** dese meyli “dar olsa bile makul” (MD, C. 1, s. 376)
922. **tarap – tarap** cönöl- “taraf taraf dağıl-” (MD, C. 2, s. 397)
923. **taraza – mıyzam** “terazi mizan” (MD, C. 1, s. 677; C. 3, s. 974, 981)

924. **tarsa – tars** “tüfek ateş sesi: tarsa tars” (MD, C. 3, s. 874)
925. **tartuu – tarmak** “hediye yemek” (MD, C. 2, s. 286)
926. **taş – cığaçka** ilin- “taşa agaca ilin-” (MD, C. 2, s. 510)
927. **taş – talkan** “paramparça” **taş – talkan** kıl- “paramparça et-” (MD, C. 1, s. 490), **taş – talkanın** çığar- “taş üstünde taş bırakma-” (MD, C. 1, s. 965)
928. **taş – topurak** “taş toprak” (MD, C. 2, s. 151, 1254; C. 3, s. 325)
929. **taşın – toosun** kör- “dağını taşını gör-” (MD, C. 2, s. 736)
930. **taşka – suuga** urunt- “taşa suya çarp-” (MD, C. 1, s. 880)
931. **taşka – toogo** urun- “daga taş çarp-” (MD, C. 1, s. 987)
932. **taştan – laaldan** altı “taştan yakuttan altı” (MD, C. 1, s. 310)
933. **tegi – cagın** ayt- “huyunu halini anlat-” (MD, C. 1, s. 862), **tegi – cayın** sura- “soyunu sopunu sor-” (MD, C. 1, s. 370)
934. **tegi – түбүн** kim bildi “soyunu sopunu kim bildi” (MD, C. 3, s. 1099)
935. **tek – cay** “hâl ahvâl” **tek – cayın** ayt- “hâl ahvâlini anlat-” (MD, C. 2, s. 1053), **tek – cayındı** bil- “haddini bil-” (MD, C. 3, s. 896)
936. **tereñ – tereñ** koo eken “derin derin oyukluymuş” (MD, C. 2, s. 48)
937. **terip – tepçip** al- “derleyip toplayıp al-” (MD, C. 1, s. 778, 858), **terip – tepçip** coğot- “derleyip toplayıp yok et-” (MD, C. 2, s. 128), **terip – tepçip** ar cerden “derleyip toplayıp her yerden” (MD, C. 2, s. 676), **terip – tepçip** ayda- “toplayıp sürün-” (MD, C. 1, s. 856)
938. **tıka – tıka** “tık tık” (MD, C. 1, s. 338)
939. **tilke – tilke** “bayır bayır” (MD, C. 1, s. 934), **tilke – tilke** koo “parça parka çukur” (MD, C. 1, s. 869, 882)
940. **tirüü – soo** kal- “diri sağ kal-” (MD, C. 2, s. 888)
941. **tögün – çının** kim bilet “doğrusunu yalanını kim bilir” (MD, C. 1, s. 456), **tögün – çının** kim körgön “doğrusunu yanlışını kim görmüş” (MD, C. 3, s. 395), **tögün – çının** kim kördü “doğrusunu yanlışını kim gördü” (MD, C. 2, s. 608), **tögünü – çının** kim bilet

- “doğrusunu yalanını kim bilir”
(MD, C. 1, s. 770)
942. **toguz – onuñ** birigip “dokuz onunuz birleşip” (MD, C. 2, s. 1069)
943. **tok – açkaga** bekemden “tokluğa açlığa dayanıklı” (MD, C. 1, s. 168)
944. **tokoy – kalıñ çer** “çalılık sık orman” (MD, C. 2, s. 795)
945. **tokoy – ormon** “çalılık orman” (MD, C. 1, s. 508)
946. **tökpöy – çaçpay** “dökmeden saçmadan” (MD, C. 1, s. 966)
947. **tolup – taşıp** tögül- “dolup taşıp dökül-” (MD, C. 3, s. 482)
948. **ton – tonoosun** mol al- “kürkünü giysilerini al-” (MD, C. 2, s. 943)
949. **too – taş** “dağ taş” (MD, C. 1, s. 204; C. 2, s. 736), **too – taşının** biyigi “dağın taşın yüksekleri” (MD, C. 1, s. 869), **too – taşka** kabar tiybey kalganı “dağ, taş, haber ulaşmamış” (MD, C. 1, s. 567), **too – taştın** baarı “dağ, taşın hepsi” (MD, C. 2, s. 511), **toodon – taştan** aş- “dağdan taştan aş-” (MD, C. 1, s. 373), **toogo – taşka** süyrö- “daga taş süürkle” (MD, C. 1, s. 881), **toogo – taşka** tıgıl- “dağ, taş sığın-” (MD, C. 2, s. 689), **toogo – taşka** çık- “daga taş çık-” (MD, C. 2, s. 757), **toogo – taşka** cıyıl- “daga taş dağıl-” (MD, C. 2, s. 698), **tooluu – taştuu** cer “dağlı taşlı yer” (MD, C. 2, s. 350)
950. **töödöy – töödöy** taygandar “deve kadar büyük tazılar” (MD, C. 1, s. 481)
951. **toogo – oygo** tara- “daga ovaya dağıl-” (MD, C. 1, s. 759)
952. **top – top** “grup grup” **top – tobunan** karma- “grup grup yakala-” (MD, C. 3, s. 358), **top – top** bol- “grup grup ol-” (MD, C. 1, s. 869, 875; C. 2, s. 253; C. 3, s. 1061)
953. **top – zambirek** atış- “top tüfekte ateş et-” (MD, C. 2, s. 486)
954. **top taş – çakmak** “çükö taşı çakmak” (MD, C. 2, s. 1069)
955. **torgop – torgop** kep surayt “yolunu kesip söz soruyor” (MD, C. 3, s. 907)
956. **tört – beş** kün “dört beş gün” (MD, C. 1, s. 776), **törtöö – beşöö** çoğulup topto- “dördü beşi bir araya toplan-” (MD, C. 1, s. 851)
957. **törtöö – üçöö** karı “üç dört ihtiyar” (MD, C. 3, s. 212)

958. **tos – tos** bol- “darmadağın ol-” (MD, C. 1, s. 823, 950, 964; C. 2, s. 141), **tos – tos** bol- “toz kir ol-” (MD, C. 2, s. 1271), **tos – tos** kıl- “darmadağın et-” (MD, C. 1, s. 848, 967; C. 2, s. 159, 180, 662), **tos – tos** kılıp sapır- “toz edip savur-” (MD, C. 1, s. 940)
959. **töşök – orun** cayla- “düşek yer hazırla-” (MD, C. 1, s. 919)
960. **toz – toz** bolup buzul- “toz olup bozul-” (MD, C. 2, s. 640), **toz – toz** bolup kaç- “toz olup kaç-” (MD, C. 2, s. 698), **toz – toz** kıl- “darmadağın et-” (MD, C. 1, s. 711; C. 3, s. 114, 959, 975, 1141)
961. **tozgon – azgan** barçu eken “azan tozan gidiyormuş” (MD, C. 2, s. 654)
962. **tubar – torgun** ton “çin ipeği ipek elbise” (MD, C. 1, s. 961), **tubar – torgun** asılı “tubar torgun gerçeği” (MD, C. 1, s. 616)
963. **tübü – cayı** “dibi kökü” (MD, C. 2, s. 496); “soyu kimliği” (MD, C. 1, s. 624)
964. **tümön – tümön** asker “tümen tümen asker” (MD, C. 1, s. 509), **tümön – tümön** kaapır “tümen tümen kafır” (MD, C. 2, s. 97)
965. **tün – kün** “gece gündüz” **tündöp – kündöp** neçe gün “gece gündüz nice gün” (MD, C. 2, s. 740), **tünü – künü** col cür- “gece gündüz yol yürü-” (MD, C. 2, s. 784), **tünü – künü** tınbastan “gece gündüz durmadan” (MD, C. 2, s. 302), **tünü – künü** süyün- “gece gündüz sevin-” (MD, C. 1, s. 249), **tünü – künü** ıylat- “gece gündüz ağlat-” (MD, C. 1, s. 683)
966. **turam – ketem** “duracağım, gideceğim” (MD, C. 2, s. 1096)
967. **türdüü – türdüü** tolgon can “türlü türlü dolu can” (MD, C. 3, s. 769), **türlüü – türlüü** çalğan bar “türlü türlü çalan var” (MD, C. 2, s. 609)
968. **turgan – cürgön** cer “durduğu gezdiği yer” (MD, C. 1, s. 991), **turgan – cürgön** tamaşa “olan biten tamaşa” (MD, C. 3, s. 753)
969. **türkün – türkün** “grup grup” **türkün – türkün** boluş- “grup grup ol-” (MD, C. 3, s. 724, 837), **türkün – türkün** tümön kol “türlü türlü tümen asker” (MD, C. 3, s. 899)

970. **turnabay – dürbü** al- “dürbün al-” (MD, C. 3, s. 1185)
971. **tuş – tuş** “her taraf, dört bir yan” **tuş – tuşka** “her tarafa, dört bir yana” (MD, C. 1, s. 140, 166, 187, 288, 460, 569, 592, 660, 750, 814, 819, 947, 963; C. 2, s. 48, 116, 146, 231, 350, 383, 386, 663, 691, 389; C. 3, s. 115, 105, 308, 371, 380, 629, 723, 896, 919, 947, 1023, 1179, 1242, 1288, 1299), “dört bir yandan” (MD, C. 1, s. 144, 467, 469, 490, 501, 509, 596; C. 2, s. 75, 103, 173, 352, 511); C. 3, s. 879, 899, 1060, 1205, 1291), “etrafın” (MD, C. 1, s. 227, 267, 565, 942); C. 2, s. 569), C. 3, s. 1140) “etrafında, dört bir yanda” (MD, C. 1, s. 494, 610, 667, 680, 985); C. 2, s. 206); C. 3, s. 1206), “her yönün tamamı” (MD, C. 2, s. 616)
972. **tuugan – uruk** “hısım akraba” (MD, C. 1, s. 446, 928; C. 2, s. 261, 806; C. 3, s.53)
973. **tuura – tuura** büktöş- “doğru doğru dürdür-” (MD, C. 1, s. 635), **tuura – tuura** carılmış “enlemesine yarılmış” (MD, C. 1, s. 356)
974. **tüz – iyri** “düz eğri” **tüz – iyrisin** karabay “düz eğri bakmadan” (MD, C. 3, s. 918)
975. **tuz – nasip** “tuz nasip” (MD, C. 3, s. 435)
- U-
976. **ubay – çubay** basış- “peşpeşe takıl-” (MD, C. 3, s. 529)
977. **uçup – küyüp** çık- “yanıp yıkılıp çık-” (MD, C. 3, s. 1176)
978. **uga – körö** oltur- “duyup görüp otur-” (MD, C. 1, s. 285)
979. **ugup – bilip** kör- “duyup bilip gör-” (MD, C. 2, s. 517)
980. **ugup – ugup** uladım “duyarak sorguladım” (MD, C. 3, s. 397)
981. **uk- – kör-** “duymak, görmek” **ukkan – körgön** şek kıldı “duyan, gören şüpheye düştü” (MD, C. 1, s. 632), **ukkan – körgön** bayanın “duyduğu gördüğü beyanı” (MD, C. 1, s. 400), **ukpay – körböy** kakşıdık “duymayıp görmeyip mahrum kaldık” (MD, C. 2, s. 852), **uksun – körsün** el “duysun görsün halk” (MD, C. 3, s. 86), **ukkan – körgön söz** “duyduğu gördüğü söz” (MD, C. 1, s. 482), **ugup – körgön** bar beken “duyup gören var mıymış” (MD, C. 1, s. 995), **ugup –**

- körüp** münözün “duyup görüp huyunu” (MD, C. 2, s. 153), **ugup – körüp** bizderdi “duyup görüp bizleri” (MD, C. 2, s. 540)
982. **ukpay – bilbey** kalganı “duyup bilmeden kalmış” (MD, C. 1, s. 284)
983. **ulam – ulam** “ar”ka arkaya” (MD, C. 2, s. 275)
984. **ular – pular** “sülün mülün” (MD, C. 1, s. 245)
985. **uluk – kiçik** “büyük küçük” (MD, C. 2, s. 1001, 1246; C. 3, s. 626, 731, 761, 1325)
986. **ulup – uşşup** barğanı “bağıra çağıra varmış” (MD, C. 1, s. 970)
987. **uluu – kiçüü** “büyük küçük” (MD, C. 1, s. 213, 214, 246, 444, 695, 990; C. 2, s. 192, 294, 520, 729, 884; C. 3, s. 530, 838, 1332), **uluu – kiçüügö** bilindi “büyüğü de küçüğü de öğrendi!” (MD, C. 2, s. 218)
988. **ur – berige** köp al- “ortaya al-” (MD, C. 2, s. 1164)
989. **ur- – sog-** “vurmak dövmek” **urup – sogup** kıyrat- “vurup dövüp dağıt-” (MD, C. 1, s. 299), **urup – sogup** kıtay’ı “vurmuş dövmüş kıtay’ı” (MD, C. 3, s. 165), **urup – sogup** cönöt- “vurup dövüp gönder-” (MD, C. 3, s. 872), **urbay – sokpoy** kirgizgin “dövmeden içeri al-” (MD, C. 3, s. 898)
990. **urgaaçı – erkek** “dişi erkek” (MD, C. 2, s. 959)
991. **urgaaçıdan – katından** kübö tap- “dışiden kadından tanık bul-” (MD, C. 2, s. 952)
992. **uruk – tuugan** “yakın, akraba” (MD, C. 2, s. 767)
993. **uruk – uruk** boluşup “kabile kabile olmuş” (MD, C. 1, s. 833; C. 2, s. 546)
994. **urum – kırımga** “uruma kırma” (MD, C. 2, s. 318)
995. **urup – sürüp** kubala- “vurup sürüp kovala-” (MD, C. 2, s. 446)
996. **uruş – kalba** kabatı “dövüş kavga sanatı” (MD, C. 2, s. 213), **uruş – kalbadan** ayan- “savaş kavgadan çekin-” (MD, C. 3, s. 1319)
997. **uruş – kıstoo** “kavga zorluk” (MD, C. 3, s. 822)
998. **uruş – talaş** “kavga dövüş” (MD, C. 1, s. 720; C. 2, s. 640, 707, 945)
999. **uşak – ayındı** ilikte- “dedikoduyu farket-” (MD, C. 3, s. 1022)

- 1000. uu – çuu** bolup kalış- “ay vay et-” (MD, C. 3, s. 55)
- 1001. uuduñ – şuuduñ** can barbı “dedikoducu fitneci biri var mı” (MD, C. 1, s. 249), **uuduñ – şuuduñ** köp cür- “sağda solda çok gez-” (MD, C. 2, s. 956)
- 1002. uul – kelinin** çapkanday “oğul gelinini almış gibi” (MD, C. 3, s. 668)
- 1003. uulunan – kızınan** “oğullarından kızlarından” (MD, C. 2, s. 400)
- 1004. uygu – tuygu** salış- “saga sola koştur-” (MD, C. 3, s. 831), **uygu – tuygu** sorondo- “saga sola kay-” (MD, C. 3, s. 1243), **uygu – tuygu** baarısı “telaş içinde herkes” (MD, C. 1, s. 192)
- Ü-
- 1005. üç – tört** “üç dört” (MD, C. 1, s. 634, 678; C. 2, s. 415, 824, 1015, 1023; C. 3, s. 1302)
- 1006. ürküp – korkup** kaçış- “ürküp korkup kaçış-” (MD, C. 2, s. 1209)
- 1007. üstü – başın** üpçündö- “üstünü başını bağla-” (MD, C. 3, s. 813)
- 1008. üstü – üstünö** tıgıl- “üst üste tıklıl-” (MD, C. 3, s. 1048), **üstü – üstünö** koygula- “arka arkaya patlat-” (MD, C. 1, s. 921), **üstü – üstünö** cıgıl- “üst üste yığıl-” (MD, C. 1, s. 601)
- 1009. üstün – astın** sal- “altını üstüne getir-” (MD, C. 1, s. 818, 939, 962, 966; C. 2, s. 26, 67, 667, 993; C. 3, s. 42), **üstün – astın** kıl- “altını üstüne getir-” (MD, C. 3, s. 81), **üstün – astın** degen söz “altını üstünü denen söz” (MD, C. 3, s. 311), **üstün – astın** çuu kelgin “altı üstü görültü ile gel” (MD, C. 3, s. 911), **üstün – astın** küygüz- “altını üstünü yak-” (MD, C. 2, s. 242), **üstün – astın** “aşağı yukarı” (MD, C. 3, s. 511)
- 1010. üy – cay** “ev bark” (MD, C. 3, s. 110), **üy – cayın** sanap al- “evini barkını say-” (MD, C. 3, s. 1030), **üyü – cayı** “evi barkı” (MD, C. 2, s. 330), **üyü – cayı** kay cerde “evi barkı nerede” (MD, C. 1, s. 107)
- 1011. üy – malıñdan** ayrıl- “evinden malından ayrıl-” (MD, C. 1, s. 694)
- 1012. üy – übün** talan al- “evini eşyasını talan et-” (MD, C. 1, s. 611)
- 1013. üy – üy** “ev ev” **üy – üygö** tarat- “ev eve paylaş-” (MD, C.

- 1, s. 733), **üy** – **üygö** kaç- “evli evine kaç-” (MD, C. 2, s. 336), **üy** – **üyündö** çırkır- “evlerinde ağlaş-” (MD, C. 1, s. 718), **üy** – **üyünü** barganı “ev ev dağıldı” (MD, C. 1, s. 546), **üy** – **üyünö** ketkeni “evli evine gitti” (MD, C. 1, s. 277, 132), **üy** – **üyünö** bargın “evli evine gitsin” (MD, C. 2, s. 868)
1014. **üydö** – **tışta** cür- “evde dışarıda bulun-” (MD, C. 2, s. 135)
1015. **üydön** – **bölmödön** cıyın- “evden odadan toplan-” (MD, C. 1, s. 340)
1016. **üyü** – **malın** alıptır “malını mülkünü almışlar” (MD, C. 1, s. 965)
1017. **üyü** – **sırtı** baarısı “evi dışarısı hepsi” (MD, C. 3, s. 636)
1018. **üyüp** – **cıyıp** kötör- “derleyip, toplayıp götür-” (MD, C. 1, s. 207), **üyüp** – **cıyıp** çığış- “derleyip, toplayıp çıkar-” (MD, C. 1, s. 905), **üyüp** – **cıyıp** al- “yığıp toplayıp al-” (MD, C. 1, s. 487)
1019. **üyüp** – **üyüp** aldır- “bol bol aldır-” (MD, C. 1, s. 530)
1020. **üzüp** – **üzüp** aldır- “kesip kesip aldır-” (MD, C. 1, s. 662; C. 2, s. 971), **üzüp** – **üzüp** al- “koparıp koparıp al-” (MD, C. 2, s. 964)
1021. **üzür** – **nazar** ayt- “şikayet dilek söyle-” (MD, C. 1, s. 333)
- Z-**
1022. **zaar** – **zakım** “zehir zıkkım” (MD, C. 1, s. 1001)
1023. **zaar** – **zakmat** “zulüm zahmet” (MD, C. 1, s. 831)
1024. **zubun** – **zubun** “zümre zümre” (MD, C. 1, s. 141; C. 2, s. 993)

KAYNAKLAR

- Abik, D., “Bir ikileme yapısı: (isim¹+II / +IU) (isim²+ II / +IU) kuruluşundaki ikilemeler”,
7. Milletler Arası Türkoloji Kongresi (8-12 Kasım 1999).
- Ağakay, M. A., “İkizlemeler Üzerine I”, *Türk Dili*, 1953, sayı:16, Ocak, Ankara.
- Ağakay, M. A., “Türkçede Kelime Koşmaları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*,
1954, ss.97-104.
- Aksan, D., *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara,
1998.
- Aksan, D., *Türkçenin Sözcük Varlığı*, Bilgi Yay., Ankara, 2015.
- Alkaya, E., “Orta ve Doğu Karadeniz ağızlarında görülen ikilemeler üzerine bir
değerlendirme”, *Turkish Studies*, Volume 3/3 Spring, 2008.
- Arat, R. R., *Kutadgu Bilig Tercümesi*, T.D.K.Yay., I. c., İstanbul 1947 II. c., Ankara 1947
III. c., İstanbul 1979.
- Atsız, H. N., “Türk Destanını Sınıflandırmak Tecrübesi”, *Türk Tarihinde Meseleler*,
İstanbul, 1975.
- Banguoğlu, T., *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2000, s528.
- Biray, N., “Kazak Türkçesinde Yansımali İkilemeler – Ses Özellikleri Bakımından” VI.
Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı, 2014, 2. Cilt: 1091- 1095.
- Buran, A., *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hal) Ekleri*, TDK Yay., Ankara, 1996.
- Buran, A., *Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, 2015.
- Buran, A., “Kırgız Türkçesinde Ses Uyumlarının Sebep Olduğu Ses Değişimleri”,
Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRK LAD), Cilt 1, Sayı 1, 1 –
11, 2017.
- Çağatay, S., “Uygurcada hendiadyoinler”, *Türk Lehçeleri Üzerine Derlemeler*, ss.29-66,
Ankara, 1978.

- Çoraklı, Ş. “Türkçenin Yaratma Gücü: İkilemeler 2”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 27 (Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı), 2005, s.41-44.
- Dilek, F. G., “Altay Türkçesinde İkilemeler”, *Bilig*, Kış, 2004, Sayı 28: 83 – 100.
- Eker, S., *Çağdaş Türk Dili*, Grafik Yay., Ankara, 2005, s7.
- Erdem, M. D., “Harezmi Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine”, *Bilig Dergisi*, sayı: 33, Ankara, 2005.
- Ergin, M., *Üniversiteler İçin Türk Dili*, Bayrak Basımevi, İstanbul, 1990.
- Ergin, M., *Üniversiteler İçin Türk Dili*, Bayrak Basım Yayım, İstanbul, 1994.
- Ergin, M., *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yay. İstanbul, 1999.
- Gencan, T. N., *Dilbilgisi*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2001.
- Gençosman, K. Z., *Türk Destanları*, İstanbul, 1972.
- Gülensoy, T., *Manas Destanı (Türkiye Türkçesiyle)*, Akçağ Yay., Ankara, 2000.
- Gülensoy, T., *Türkçe El Kitabı*, Akçağ Yay., Ankara, 2000.
- Gülensoy, T., *Manas Destanı*, Akçay yay., Ankara, 2002.
- Gülensoy, T., “Manas Destanı’nda İslâmî unsurlar”, 2002, s.9.
- Hatiboğlu, V., *Türk Dilinde İkileme*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1971, s328.
- Hatiboğlu, V., *Türk Dilinde İkileme (Genişletilmiş İkinci Baskı)*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1981.
- İnan, A., (1959). “Manas Destanı Üzerine Notlar”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 1959, 7, 125-159.
- İnan, A., *Manas Destanı*, M.E.B.yayımları, İstanbul, 1992.
- Kabaklı, A., *Türk Destanları*, *Türk Edebiyat Dergisi (T.D.Ö.S.)*, Kasım, 1985, s.165.

- Kaplan, M., *Manas Destanı, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3: Tip Tahlilleri*. Dergah Yay., 1985.
- Kara, M. (2009). Hakas Türkçesinde İkilemeler. Gazi Türkiyat, Bahar / 4: 35 – 62.
- Karaağaç, G., *Dil Tarih ve İnsan*, Akçağ yayınları, Ankara, 2002.
- Karaağaç, G., *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yay., Ankara, 2009.
- Karaca, V. İ. ve Yalçın, S. K., Azerbaycan Türkçesi Ağızlarında Görülen İkilemelerin Sözcük Türü / Yapı ve Anlam Bakımından Değerlendirilmesi, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi (TEKE)*, Sayı 5/4: 1651-1675, 2016.
- Karahan, L., *Türkçede Söz Dizimi –Cümle Tahlilleri–*, Akçağ Yay., Ankara, 1999.
- Korkmaz, Z., *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2003, s827.
- Korkmaz, Z., *Gramer Terimleri Sözlüğü (4. Baskı)*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 2010.
- Naskali, E. G., *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1995, s278.
- Naskali, E. G., *Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu*, TDK Yay., Ankara, 1997.
- Orkun, H. N., *Türk Efsaneleri*, İstanbul, 1943.
- Ölmez, Z. K., “Kutadgu Bilig’de İkilemeler 1”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, 1997, Sayı 7, s.19-40.
- Özeren, M. *Kırgız Türkçesi Ağızlarında İkilemeler*. Akçağ Yay., Ankara, 2019.
- Öztürk, A., *Çağlar İçinde Türk Destanları*, Erzurum, 1980.
- Radloff, W., *Manas Destanı Kırgız Türkçesi Metin* (Çev.; E. Gürsoy Naskali), Ankara, 1995.
- Timurtaş, F. K., *Türk Destanları, Türk Kültürü*, Ankara, Temmuz, 1965.
- Togan, Z. V., *Türk Destanları Tasnifi*, Atsız Mecmua, s.1, İstanbul 1931.

- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük, (10. Baskı)*, TDK Yay., Ankara, 2005.
- Tuna, O. N., “Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabiî Bir Ünsüz Dizisi”, *TDAY-BELLETEN*, 1983/30-31: 163-228.
- Tuna, O. N., “Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabiî Bir Ünsüz Dizisi”, *TDAY-BELLETEN*, Ankara, 1986.
- Türkmen, F., *Manas Destanı Üzerine İncelemeler*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, 1995, s1.
- Ulutaş, İ., “Kırgız Türkçesinde İkilemeler”, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 2007, Sayı 13, Ekim 1-15.
- Üstüner, A., *Türkçede Pekiştirme*, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ, 2003.
- Vardar, B., *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ABC Kitabevi, İstanbul, 1988, s125.
- Yalçın, S. K., Elazığ Ağzında Görülen İkilemelerin Köken, Yapı ve Anlam Bakımından Azerbaycan Türkçesindeki İkilemelerle Karşılaştırılması, *Filologia Meseleleri* No: 1: 326-345, 2012.
- Yıldız, N., *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*, TDK Yay., Ankara, 1995.